GÖTEBORGS
KUNGL. VETENSKAPS- OCH VITTERHETS-SAMHÄLLES
HANDLINGAR
FJÄRDE FÖLJDEN. IX: 1.

HERTIG KARL OCH
SIGISMUND

1597—1598

AF

AXEL JONSSON

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

HERTIG KARL OCH SIGISMUND

1597—1598

AF **AXEL JONSSON** GÖTEBORG 1906
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B

Inlämnad den 24 dec. 1905.

WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
GÖTEBORG 1906

Förord till den elektroniska utgåvan

Avhandling(Diss. Uppsala : Univ., 1906)

Boken, som tillhör Harvard University Library, har scannats av Google Books. Den anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i mars 2015 av Bert H.

FÖRORD.

Den afhandling, hvilken härmed offentliggöres, afser, som titeln antyder, att belysa konflikten mellan hertig Karl och Sigismund 1597—98, hvilket skede ännu ej blifvit föremål för någon detaljundersökning. Kronologiskt ansluter den sig till professor Boëthius' afhandling: ”Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—96” (Hist. Tidskr. 1884—86), dock utan att göra anspråk på att vara en fortsättning till densamma. Ursprungligen var min afsikt att gifva afhandlingen titeln: ”Sigismunds andra besök i Sverige” och från denna synpunkt skedde äfven de första arkivstudierna, men jag fann snart, att jag för vinnande af en fast utgångspunkt måste gå tillbaka till Arboga riksdag, och sålunda kom jag att börja ungefär där professor Boëthius slutar. Som gräns för min undersökning har jag satt Vadstena möte (juni 1598) och Sigismunds ankomst till Sverige.

Utgångspunktens fixering behöfver ej motiveras. Att jag slutat vid angifna tidpunkt, beror därpå, att jag anser ifrågavarande period utgöra ett helt för sig. Kort före Arboga riksdag hade samregeringen mellan hertig Karl och rådet upphört; i och med denna riksdag börjar Karl sin stora roll som folkledare. En samregering begynner mellan honom och ständerna. Stödjande sig på dessa kunde han nu i praktiken tillämpa sitt politiska system och draga de yttersta konsekvenserna af sin politiska grundsats, enligt hvilken, som bekant, ständerna på egen hand, ja trots konungen ägde upprätthålla konung Gustafs verk. Oryggligt fasthållande vid denna grundsats bragte han ständerna i vapen både mot konung och rikets råd. Utan motstånd följde ej ständerna Karl på den revolutionära väg, han allt mer öppet beträdde; han mötte ett ganska kraftigt sådant, menefter hand mäktade han bryta detsamma. Steg för steg går han framåt, tills han vid tiden för Vadstena möte lyckas kring sig samla alla Sveriges ständer och erhålla deras erkännande af det berättigade i hans system.

Äfven hvad Sigismund beträffar, kan skedet betraktas som ett helt för sig. I början af detsamma står han visserligen kvar på sin gamla ståndpunkt. Hans sätt att handla gentemot Sverige präglas alltjämt af sekreterare-regementets inflytande, och hans politik kan närmast betecknas som en “krokbenspolitik“, men i den mån konflikten tillspetsas och sekreterarne få träda åt sidan för de till Polen efter hand ankommande svenska rådsherrarne, blir hans politik mer målmedveten och konsekvent. Af omständigheterna tvingas också han till en kraftpolitik. Han beslutar sig för att själf besöka fädernesländet för att återställa sin makt och genomdrifva sina planer med vapenmakt. Det är förberedelserna till denna resa äfvensom hans anträdande af densamma och ankomst till Sverige, som af mig behandlats.

Som redan är nämndt, finnes ingen detaljundersökning rörande ifrågavarande skede. Hufvuddragen ha emellertid blifvit framställda först af Johannes Messenius i hans Scondia Illustrata och därefter af hans son A. J. Messenius i dennes ännu ej i tryck utgifna historia: “Om orsakerna till oenigheterna mellan konung Sigismund och hertig Carl“; men i fråga om 1597 äro båda dessa historieskrifvare ganska knapphändiga, om man bortser från skildringen af Karls finska expedition, som af den senare gjorts ganska utförlig. Äfven förra hälften af 1598 har af nämnda författare blifvit ganska lätt berörd. Hvad som gäller om deras arbeten, gäller ock om Wervings historia, hvilken, som bekant, grundar sig på de förra. Bland nyare öfversikter har jag naturligtvis användt Geijers och Fryxells samt Alins och Hildebrands.

Mycken nytta har jag haft af Boëthius’ anförda afhandling och Bergmans “Handlingar rörande söndringen mellan hertig Karl och rådsherrarne“, ehuru jag ej sällan måst gå till urkunderna för att komplettera de af den sistnämnde författaren samlade aktstyckena.

På grund af källmaterialets beskaffenhet har jag företrädesvis uppehållit mig vid de svenska förhållandena. De polska ha blifvit vidrörda blott så mycket, som i riksarkivet befintliga aktstycken och tillgängliga polska arbeten medgifvit. Af stor betydelse ha deupplysningar varit, som jag i speciella frågor hämtat ur professor Hjärnes afhandling “Sigismunds svenska resor“.

Med afseende på de finska förhållandena har Koskinens arbete “Klubbekriget“ varit hufvudkällan bland de tryckta arbeten, jag användt. För öfrigt hänvisas till den bifogade tryckta litteraturförteckningen.

Min afhandling gör ej anspråk på att fullständigt uttömma sitt ämne. De samlingar och urkunder, som beröra detsamma, äro så många och vidlyftiga, att en minutiös undersökning på alla punkter varit omöjlig att utföra. Handlingarna äro ej sällan defekta, och i flere fall har källmaterialet varit ofullständigt, så att jag ej kunnat lämna någon tillfredsställande utredning.

I de längre och viktigare citaten har jag med någon modifikation sökt lämna aftryck med samma stafningssätt som i urkunderna. I de kortare citaten har jag däremot användt modern stafning; att jag härvid gjort mig skyldig till inkonsekvenser, erkännes, men sådana ha knappt kunnat undvikas, då jag måst utarbeta och trycka afhandlingen utan att på samma gång kunna verkställa kollationering i Riksarkivet.

Det återstår mig slutligen att hembära mitt vördsamma tack till min lärare, herr professor Harald Hjärne, för all den vägledning och välvilja, som under mina gångna studieår från honom kommit mig till del. Till herrar

tjänstemän vid Riksarkivet, Kungl. Biblioteket, Upsala Universitets bibliotek och Göteborgs Stadsbibliotek står jag i största förbindelse för deras benägna tillmötesgående och ständigt beredvilligt lämnade hjälp.

Göteborg den 19 Mars 1906.

Axel Jonsson.

*

Källor och litteratur.

Här nedan upptagas endast de samlingar och arbeten, till hvilka i afhandlingen direkta hänvisningar blifvit gjorda.

A.

Otryckta samlingar.

Riksarkivet [*RA*].

Hertig Karls registratur [*HKR*].
Genomgånget för åren 1596—1598.

Konung Sigismunds Svenska registratur.

Konung Sigismunds Tyska registratur.

Hertig Karls koncepter.

Sigismunds koncepter.

Riksdagsacta.
Genomgångna för 1597—1598.

Acta Historica.
Dessa samlingar genomgingos för åren 1596—1599 första gången, då de ännu voro kronologiskt ordnade. Vid förnyad genomgång efter deras omordning efter ämnesrubriker har jag genomgått följande buntar:

Handlingar angående riksråden. 1596—1605.

Samtida afskriftssamlingar angående händelserna 1594—1598.

Bref till konung Sigismund från åtskilliga personer.

Handlingar angående förhållandena i Finland 1593—1599.

Handlingar angående politiska förhållanden 1595—1598.

Hogenskild Bjelkes brefväxling och handlingar.

Handlingar angående Sigismunds andra resa och händelserna 1598—1599.

Handlingar angående Laskys beskickningar 1598.

Bref till konung Sigismunds kansli.

Erik Sparres brefväxling och handlingar.

Skoklostersamlingen:

Första serien, Folio 100 Miscellanea Manuscript T. XIII (M. T. XIII).
» » Folio 177.
Andra serien, Folio 8 Abraham Brahes koncepter.

Kankas Samling:

Gödik Finckes kopiebok.

Kungliga Biblioteket. [*KB*].

Engeströmska Samlingen.

A. J. Messenius: Om orsakerna till oenigheterna mellan konung Sigismund och hertig Carl.

Patentsamlingen.

Upsala Universitets bibliotek.

Palmskiöldska samlingen I: 9.

Nordinska samlingen VII N:o 180.

B.**Tryckta samlingar och urkundspublikationer.**

Ahlqvist, A., Bidrag till Svenska kyrkans och riksdagarnes historia. Sthlm 1835.

Bergius, B., Konung Carl den IX:des Rim-Chrönika jämte Bilagor. Sthlm 1759.

Grönblad, E., Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16:de och början af 17:de århundradet. Första Flocken: Handlingar rörande klubbekriget. I, III. Helsingfors 1843—46.

Handlingar rörande Skandinaviens historia X. Sthlm 1822.

Hildebrand, E., Svenska Riksdagsakter — — under tidehvarfvet 1521—1718. III: 2. Sthlm 1900. [*SRA*].

Loënbom, S., Svenska Archivum II. Sthlm 1768.

Loënbom, S., Historiska märkwärdigheter till upplysning af Svenska Häfder II. Sthlm 1767.

Stiernman, A. A. v., Alla Riksdagars och Mötens Besluth . . . . I. Sthlm 1728.

C.**Tryckta äldre krönikor etc.**

Abschrifft der Missiuen und Briefe etc. (Fullständig titel hos Warmholtz N:o 3291).

Calendaria Caroli IX. Utgifven af Föreningen för bokhandtverk genom Adam Lewenhaupt. Stockholm 1903. [*Karls kalend.*].

Chesnecopherus, N., Fulkommelige skäl och rättmätige orsaker etc., hwarföre Samptlige Sveriges Rijkes Ständer hafwe medh all fogh och rätt afsagdt konung Sigismundum. Sthlm 1607.

Eigentlicher Bericht etc. Fullständig titel hos Warmholtz N:r 3281. Sthlm 1598.

Höppener, J. P., Förtekning uppå alla kongl. placater, förordningar, påbud och resolutioner från 1522—1750. Utan tryckort angifven. 1754.

Messenius, Joh., Scondia Illustrata seu Chronologia de rebus Scondiæ, hoc est Sueciæ, Daniæ, Norwegiæ atque una Islandiæ Gronlandiæque tam ecclesiasticis quam politicis a mundi cataclysmo usque annum Christi MDCXII gestis primum edita et observationibus aucta a Johanne Peringskiöld. Sthlm 1700-05.

Piasecki, P., Chronica gestorum in Europa singularium. Krakau 1645.

Relation och kort memorial om konungh Sigismundi inkomst medh krijgzfolk och fienskap emoot sitt fädernesrijke och sin faarbrodher hertigh Carll till Sudermanlandh. Historiska Handlingar Del XX: N:r 2. Sthlm 1905.

Werbung und Beuehl (fullst. titel se Warmholtz N:r 3278). Sthlm 1598.

Werving, J., Konung Sigismunds och konung Carl den IX:des Historier, — — — Utg. af A. A. v. Stiernman. I—II. Sthlm 1746—1747.

Wielewicki. Histor. Diarium Soc. Jesu Crakov. 1881. Scriptores rerum polon. VII.

D.**Litteratur.**

Alin, O., Sveriges nydaningstid, från år 1521 till år 1611. Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. III. Sthlm 1878. (Ill. Sv. Hist. III).

Beckman, K. V., Bidrag till Utskottsmötenas historia, akad. afh. Upsala 1887.

Bergman, E. W., Handlingar rörande söndringen mellan hertig Carl och rådsherrarne. (Silfverstolpe Historiskt Bibliotek. II. Sthlm 1876).

Boëthius, S. J., Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering. I. Akad. afh. Sthlm 1877.

— ” — Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596. Hist. Tidskrift 1884—1886.

Edén, N., Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594—1602. Hist. Tidskr. 1901.

Fryxell, A., Berättelser ur Svenska historien. Del. IV. Sjunde uppl. Sthlm 1877.

Geijer, E. G., Svenska Folkets historia. Del. II. Sthlm. 1876.

Hildebrand, E., Sv. Statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Sthlm 1896.

— ” — Sveriges historia intill tjugonde seklet. Band II. Afd. 4. Sthlm 1904.

— ” — Brytningen i Sveriges historia 1594. Hist. Tidskr. 1894. Sthlm 1894.

Hjärne, H., Sigismunds sv. resor. Upsala 1884.

— ” — Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till Habsburgska huset 1589—1604. Hist. Tidskr. 1883. Sthlm 1883.

— ” — Sveriges statsskick under reformationstiden. Grundlinjer till föreläsningar. Upsala 1893.

Kjellén, R., Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. Skrifter utgifna af Kongl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. Band IV. Upsala 1895.

Koskinen, Y., Klubbekriget samt Finlands sociala tillstånd vid slutet af sextonde århundradet. Helsingfors 1864.

Nordlund, K., Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer i deras samband med den politiska utvecklingen. Sthlm 1900.

Norlin, Th., Svenska kyrkans historia efter reformationen I. Lund 1863.

Pira. K., Svensk-danska förhandlingar 1593—1600. Akad. afh. Sthlm 1895.

Ranke, L. von, Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten. II. Leipzig 1889.

Svedelius, W. E., Minne af Riksrådet och Rikskansleren Erik Larsson Sparre. Svenska akademiens handlingar. Del. 46. Sthlm 1871.

Schück, H., Svensk Litteraturhistoria. Sthlm 1890.

Söderberg, W., Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius. Upsala universitets årsskrift 1903. Upsala 1902.

Wingqvist, O., Om svenska representationen i äldre tider till och med riksdagen år 1617. Sthlm 1863.

Rättelser.

Sid.

21

not

1

står:

bland Riksdagsacta

läs:

riksdagsacta.

„

26

„

4

„

riksarkivet

„

Riksarkivet.

„

40

„

4

„

Denne

„

Denna.

„

41

„

slui tet

„

slutet.

„

62

„

1

„

offiendtligen

„

lof fiendtligen

„

139

„

8

”

opp*eno*tibus

”

opp*one*tibus.

”

165

”

3

”

sal*o*are

”

sal*v*are

”

169

”

3

”

Se ofvan, sid.

”

Se ofvan, sid. 166.

Sigismunds tronbestigning i Sverige hälsades ej med tillfredsställelse af folket. Den unge konungen mottogs ej med förtroende och glada förhoppningar af sina undersåtar; sinnena fylldes tvärtom med misstro och dystra aningar om svåra strider och hvälfningar. Visserligen hade hans fader ej varit någon duglig eller afhållen regent; genom sitt tyranni hade han skaffat sig många motståndare inom adeln, och hans kyrkliga reformer hade gifvit upphof till ett mäktigt oppositionsparti i landetNordlund, s. 151., men han hade dock visat, att han ej ville bli ett redskap i den katolska reaktionens tjänst, och mot slutet af hans lefnad hade en märkbar förändring till det bättre inträdt i hans sätt att regera.

Sigismund däremot hade redan hunnit göra sig känd som en nästan fanatisk katolik och som en af reaktionens ifrigaste förkämpar. Man såg därför i honom en fiende till den ordning i kyrka och stat, som blifvit upprättad af den förste vasakonungen och som hvilade på reformationens grundval. Helt naturligt riktade folket därför sina blickar mot och fäste sina förhoppningar vid den yngste af Gustaf Vasas söner, den kraftige hertig Karl. Han hade under de liturgiska striderna varit en mäktig beskyddare af den religiösa ordningen; som styresman i sitt hertigdöme och utöfvare af regeringen under konung Johans sista år hade han visat sig vara i besittning af samma

lysande regentegenskaper som fadern.

I allmänna folkmedvetandet framstod han som den, hvilken var mest berättigad till tronen. Vid Johans frånfälle ställde sig ock svenska folket enigt vid hans sida; t. o. m. hans motståndare inom adeln funno för godt att lägga band på sin ovilja mot honom och antaga hans anbud omförsoning.Se härom Boëthius: Om den svenska högadeln under konung Sigismund s. 18 ff. På hans initiativ samlades rådet, prästerskapet och andra ständer till Upsala möte för att råda bot på söndringen inom kyrkan. Resultatet blef öfver förväntan godt. Genom det af ständerna fattade beslutet ej blott återställdes enigheten inom kyrkan utan reformationen, som i vårt land liksom i månget annat utgått från öfverheten och i början varit dess sak, var vorden en svenska folkets angelägenhet. Dess ställning i vårt land var betryggad och svenska folket satt i stånd att utföra sin världshistoriska mission.

Då Sigismund sedermera anlände till Sverige för att träda i utöfning af sin kungliga makt, uppställdes som ett oeftergifligt villkor härför, att han skulle bekräfta Upsala mötes beslut. Han motsatte sig länge uppfyllandet af detta besvärliga villkor. Hertigen och rådet äfvensom prästerna gjorde aktningsvärda försökIbid s. 69 ff. att bringa honom till eftergift, men förgäfves. Sigismund afvisade alla uppmaningar i den riktningen; han var en arfkonung, och af en sådan kunde ej några löften eller försäkringar fordras. Men då konungen skulle fira sin kröning i Upsala, trädde hertig Karl i spetsen för ständerna, och gaf honom att välja mellan att vedersaka fädernekronan eller afgifva den äskade försäkringen. Sigismund råkade i ett svårt bryderi. Hela den katolska världen hade sina blickar riktade mot honom; katolikerna hoppades, att han skulle bereda seger åt deras sak, och nu ville undersåtarna i arfriket genom en försäkran fullständigt binda händerna på honom.

Han uppbjöd alla medel att inverka på hertigen, men denne var obeveklig, och slutligen måste han falla undan; med en dyr ed förpliktade han sig att upprätthålla Upsala mötes beslut och uppfylla öfriga villkor. Det var en betydande framgång för hertig Karl och ständerna, de hade omgärdat sin religion och samvetsfrihet med de säkraste garantier; de hade i första kraftmätningen med konungen afgått med seger.

Sigismund visade dock snart, att han ej ansåg sig bunden af en ed, som var honom aftvingad; han bröt mot den på mer än ett sätt, men därmed beträdde han olaglighetens väg och tvang sina undersåtar att göra motstånd. Så uppkom mellan Sigismund och hans svenska folk, företrädt af hertig Karl, den konflikt, som slutade med hans afsättning. Innerst var konflikten af religiös karaktär, och dennakaraktär behöll den äfven, sedan den ledt till öppet krig och försvaret af protestantismens sak öfvertagits af Karls store son.

Sigismunds regering var emellertid Sveriges brytningstid ej blott i religiöst utan äfven i politiskt afseende. Sigismund ansåg sig såsom arfkonung vara ”af Gud gifven och förordnad”Chesnecopherus, bl. Ff. 4 och därför hafva oinskränkt makt, men denna ansåg han sig böra uteslutande använda till befrämjandet af katolska reaktionen.Se härom Hist. Tidskr. 1885 s. 24. Med denna uppfattning kom han emellertid i afgjord motsats till den nationella riktning, som i följd af reformationens frigörande inverkan gjort sig kraftigt gällande i Europa och som i Sverige hade sin kraftigaste målsman i hertig Karl. Så länge den religiösa frågan stod i förgrunden, kom denna motsats ej till synes, men då det efter kröningen blef fråga om att bestämma Sveriges styrelsesätt under unionen med Polen, trädde den tydligt i dagen, helst det snart blef klart, att Sigismund i strid mot sin försäkring ärnade begagna sig af sin makt för att bereda katolicismen seger i fäderneriket. Hertigen hade förutsett, att frågan om riksstyrelsens ordnande skulle leda till förvecklingar och hade därför redan i januari 1593, således långt före Sigismunds ankomst till Sverige, till rådet hemställt, om ej det förut utarbetade, ehuru sedermera ogillade unionsfördraget (Kalmar stadgar) borde öfversesBoëthius, a. a. s. 43., och då denna hemställan ej ledde till någon åtgärd från rådets sida, hade han själf uppgjort ett förslag till regeringsordning. Under kröningsdagarna yttrade han mer än en gång, ”att alla saker måste vara afhandlade mellan konungen och ständerna, innan kronan sattes på Sigismunds hufvud”.Hist. Tidskr. 1894 s. 238. Att han härvid syftade på riksstyrelsens ordnande, framgår bland annat däraf, att han delgaf konungen innehållet af nyssnämnda förslag.Hist. Tidskr. 1884 s. 19 not 1. Karls mening var således, att äfven denna angelägenhet skulle afgöras med samtliga ständers hörande, och därvid understöddes han af rådet. Sigismund, som öfverhufvud ej ville tillerkänna riksdagen några befogenheter, fann det ”fast betänkligt”, att några andra ständer än hertigen och rådet hördes.Boëthius, a. a. s. 116. För tillfället

lyckades ock Sigismund hindra ständernas inblandning i frågan, men följden blef, att denna aldrig ordnades.Då den nämligen efter Sigismunds kröning åter upptogs till behandling, visade det sig snart, att de olika förslagen till dess afgörande — sådana uppgjordes nämligen äfven af konungen och rådet — voro omöjliga att sammanjämka. Hertigens förslag, som gick ut på att han såsom rikets arffurste skulle träda i konungens ställe och regera med råds råde, ville ej konungen och väl ej heller rådet antaga, emedan hertigen, om det blef gällande, skulle bli allt för mäktig. Rådets förslag, som afsåg riksstyrelsens utöfvande af hertigen och rådet på kollegialt sätt, godkändes endast af förslagsställarna. Visserligen var hertigens makt enligt detsamma betydligt reducerad, men syftet med detsamma liksom med hertigens var att åvägabringa en regering, som ägde tillräckligt stor makt att tillvarataga samt skydda rikets intressen mot ett otillbörligt ingripande från Sigismunds sida, och det stred mot dennes afsikter. Dessutom innebar det ett försök att skapa en rådsstyrelse af ungefär samma slag som den under Kalmarunionen och kunde därför ej vinna hertigens bifall. Konungens förslag, som åsyftade en delning af makten mellan hertigen och rådet å ena sidan samt särskilda af honom tillsatta ståthållare å andra sidan, ville hvarken hertigen eller rådet acceptera, emedan de insågo, att följden af dess antagande skulle bli, att tvänne regeringar uppkommo i riket. Konungen skulle därigenom blifva i tillfälle att regera Sverige från Polen och således verka för katolicismens införande.Om dessa förhandlingar se Boëthius, a. a. s. 105 samt Hist. Tidskr. 1901 s. 172 ff.

Då det blef uppenbart, att konungen och hertigen ej skulle blifva ense om en regeringsordning och tiden för Sigismunds afresa stundade, tillstyrkte rådet, sedan det uppgjort ett medlingsförslag, att konungen för hertigen endast skulle utfärda en fullmakt af det innehåll, att denne skulle utöfva styrelsen enligt Sveriges lag och privilegier samt konungens ed. Sigismund följde ock detta råd så till vida, att han utfärdade fullmakt för hertigen och rådet att ”samtligen” regera och förestå arfriketHist. Bibl. II s. 258 not 1., men därjämte tillsatte han ock som bekant ståthållare, hvilka erhöllo fullmakter, som gjorde innehafvarna så godt som oberoende af centralregeringen.

Genom ett kungligt maktbud sökte han således afgöra den viktiga frågan om interimsstyrelsen, men häraf följde, att såväl hertigen som rådet gjorde invändningar och vägrade godkänna fullmaktensåsom till innehållet otillfredsställande. Hvad särskildt hertigen beträffar, ogillade han densamma, emedan han ej erhöll titeln riksföreståndare. Han tillkännagaf ock för konungen, att han ej ärnade låta det bero vid den af honom vidtagna anordningen utan, som han förut antydt, hänskjuta frågan till ständerna, om konungen ej villfor hans begäran. ”Reser Eders Maj:t — skref han till konungen — utan att undersåtarna veta af hvem och huru de skola regeras, befrukte vi, hvad därefter följa vill, och hafve Kongl. Maj:t detta till varning ej velat lämna obemäldt.”Geijer II, s. 221.

Sigismund lät emellertid ej varna sig utan reste sina färde. Det dröjde en tid, innan hertigen satte sitt hot i verket. Då han ej af konungen erhållit riksföreståndares titel och makt, vände han sig till rådet med anhållan därom, och detta såg sig äfven föranlåtet att, huru mycket det än stred mot dess planer, gå hans önskningar till mötes. Den 2 september 1594 ingick det med hertigen en förening, enligt hvilken det erkände honom som sin förman och rikets föreståndare, hvaremot han förpliktade sig att vid afgörandet af rikets angelägenheter ej gå rådet förbi.Hist. Tidskr. 1884 s. 23. Därmed hade hertigen och rådet på egen hand och i fullkomlig strid mot konungens bestämmelser ordnat interimsstyrelsen samt åvägabragt en nationell regering, som de båda, ehuru med väsentliga olikheter, velat upprätta. Huruvida den nya regeringen nu skulle lyckas realisera sitt program: tillvaratagandet och skyddandet af Sveriges religiösa och nationella intressen utan att fortgå på den väg, den beträdt, berodde helt och hållet på om konungen skulle kunna förmås att gifva sitt bifall till den vidtagna anordningen, men såväl rådets som hertigens ansträngningar i den riktningen visade sig vara fruktlösa. Visserligen hade rådet för att kunna försvara sitt handlingssätt och minska dess revolutionära karaktär i den fullmakt, det utfärdat för hertigen, förklarat, att den var ställd på kongl. Maj:ts ytterligare förklaringIbid s. 24., det ville på detta sätt liksom lägga afgörandet i konungens hand, men Sigismund insåg mycket väl, hvad handlingen i sig innebar, nämligen ett intrång i hans kungliga makt och myndighet, ett försök att med kasserande af hans beslut omintetgöra det förvaltningssystem, hvarigenom han afsåg att neutralisera den honom aftvungna försäkringen. På hertigens och rådets skrifvelser medtillkännagifvande om den mellan dem ingångna föreningen och anhållan om ny fullmakt i

enlighet med den, afgaf han det svar, att någon sådan kunde han ej utfärda, emedan han ej visste, hvari den gamla var felaktig.Hist. Tidskr. 1884 s. 78. Härtill kom, att ståthållarne vägrade erkänna den nya regeringen samt på allt sätt gjorde densamma motstånd. I själfva verket var det de, som vållade hertigen och rådet de största svårigheterna. I synnerhet gäller detta om Klas Fleming i Finland och hans svåger Arvid GustafssonIbid. s. 31., ståthållare i Östergötland. De togo katolikerna i sitt beskydd och visade på många andra sätt regeringen trots och olydnad.Ibid. s. 44 ff.

Då hertigens och rådets klagomål hos konungen af denne lämnades utan afseende och försöken att utverka ny fullmakt strandade, återkom hertigen till sin förut uttalade afsikt att sammankalla ständerna och med deras samtycke ordna regeringen på ett tillfredsställande sätt, men nu mötte han motstånd ej blott från konungens utan äfven från rådets sida. Sigismund hade under sitt besök i Sverige upprepade gånger förbjudit ständernas hörande om regeringsformen, emedan han fann betänkligt, att de skulle blifva regerade "icke efter deras rätta öfverhets vilja utan efter deras egen föreskrifvelse"Nordlund, s. 188., och denna ståndpunkt intog han alltjämt; så snart det blef fråga om ständernas sammankallande, ställde han sig afvisande, och härvid var det öfvervägande monarkiska motiv, som bestämde honom. Rådet erkände väl, som redan är nämndt, det berättigade i att ständerna hördes angående en så viktig sak som regeringens ordnande, men däremot voro de tveksamma, om någon annan än konungen själf ägde rätt att sammankalla ständerna. I princip erkände de t. o. m., att det tillkom konungen ensam, men då i lagen ej funnos några bestämmelser därom, gingo de slutligen hertigen till mötes och gåfvo sitt samtycke till riksdagens sammankallande och hållande. För att gifva konungen tillfälle att yttra sig om denna viktiga angelägenhet och bereda honom möjlighet att genom formligt förbud inhibera riksdagen, uppställde de emellertid som villkor för sitt samtycke, att han skulle i tid underrättas om riksdagen.Hist. Tidskr. 84 s. 81 Som bekant aflät också konungen en skrifvelse medförbud mot dess hållande, men denna skrifvelse anlände först sedan riksdagsförhandlingarna voro afslutade och blef således utan afsedd verkan. Följden blef ock den, att rådet måste bevista riksdagen och jämte de öfriga ständerna underskrifva det vid densamma fattade beslutet, hvilket blef af de mest genomgripande följder ej blott för dem utan äfven för konungen och svenska folket i dess helhet.

Genom detsamma vidgades den mellan hertigen och rådet förut ingångna föreningen till ett hela svenska folket omfattande förbund, hvilket med hertig Karl som riksföreståndare i spetsen hade till angifvet mål att värna den ordning i kyrka och stat, som blifvit upprättad af den förste vasakonungen. Den svenska riksdagen hade därmed fått sin maktsfär utvidgad på ett sätt, som gjorde den till bäraren och försvararen af det bestående och till en verklig motvikt mot konungen med uppgift att göra honom motstånd, om han ville realisera sina katolsk-reaktionära planer. Riksföreståndarskapet framträdde ock i en långt kraftigare gestalt, än det haft under medeltiden. Genom Söderköpings beslut erhöll det grundlags karaktär, i det att som stöd för dess upprättande åberopades Gustaf I:s testamente, hvilket betraktades som rikets andra grundlag.Hjärne, Sveriges statsskick under reformationstiden. Grundlinjer till föreläsningar s. 56. Hertigen hade därigenom vunnit en position, från hvilken han kunde gå till anfall både mot konungens och rådets makt. Det undgick ej heller rådet, att han blifvit för mäktig, men det stod ej i dess makt att träda hindrande i vägen. Det måste med hertigen och de andra ständerna förplikta sig att en för alla och alla för en arbeta för beslutets upprätthållande. De, som efter det de fått sig beslutet delgifvet utan rättmätiga skäl vägrade ansluta sig till detsamma, skulle hållas för riksens oroliga och afsöndrade lemmar; innehade de rikets höga ämbeten, skulle deras välde och myndighet förkortas, i beslutet stadgas, att det skulle ske ”lagligen och tillbörligen”, eftersom ständerna ”samtlige funno tillbörligt och skäligt”. Utan tvifvel lade rådsherrarna ej ringa vikt vid detta tillägg, ja man torde utan att missta sig kunna antaga, att det var på deras initiativ, det tillkom, och att de, om det ej intagits i beslutet, näppeligen skulle ha undertecknat detsamma. De sågo redan nu däri ett medel, hvaraf de tänkte begagna sig, ifall, såsom var att förutse, hertigen ärnade med våld verkställa beslutet. Som vi få se, var det till denna bestämmelse, de ständigt hänvisade, då det sedermera blef fråga omatt tillämpa beslutet mot tredskande. Utan inskränkning stadgades ock, att de, som afföllo från beslutet, skulle aktas och hållas som Kongl. Maj:ts orättrådige och riksens upproriske och otrogna män, dem ständerna skulle hjälpa till att emotstå och förfölja, ett stadgande, som blef synnerligen olycksdigert för rådsherrarna själfva.S. R. A. III:2 s. 613 ff.

Då konungen ej uttryckligen förbjuditHan hade visserligen i bref till hertig Karl uttalat sig emot ständernas sammankallande. Nordlund, s. 188, men hans officiella förbud kom först, som ofvan är nämndt, efter riksdagen. riksdagen, hoppades väl rådsherrarna, i början åtminstone, att ständerna nu som vid kröningen skulle kunna inverka på konungen, så att han lät det fattade beslutet bestå och fogade sig efter detsamma, det afsåg ju ej att vara något intrång i hans makt, det var enligt dess ordalydelse tillkommet på sätt, som Sveriges lag fordrade och kräfde och som öfverensstämde med ständernas ed. Rådsherrarna sökte ock på allt sätt göra gällande, att ständerna ej öfverträdt sin befogenhet; de ville därigenom förekomma en brytning mellan konungen och hans undersåtar.

Nu befallde konungen emellertid i ofvannämnda skrifvelseSid. 8., att riksdagen skulle blifva alldeles ”afskaffad”, och protesterade i annat fall mot de vid densamma fattade besluten, förklarande dem ”ogilla och alldeles tillintetgjorda”. Det stod dock ej i konungens makt att ”tillintetgöra” ett redan fattadt beslut. Hans bemödanden i den riktningen måste nödvändigt leda till en konflikt ej blott med hertigen och rådet utan med svenska folket, emedan det var ansvarigt för beslutets upprätthållande.Liksom Upsala mötes beslut kringsändes äfven Söderköpings riksdagsbeslut och beseglades öfverallt i landet. Hist. Tidskr. 1885 s. 49.

Det var emellertid ej konungens protest enbart, som gaf anledning till de förvecklingar, som uppstodo i följd af Söderköpings riksdags beslut, utan det var nu som förut egentligen de kungliga ståthållarna. Af dessa hade visserligen Erik BraheIbid. s. 47., ståthållare i Stockholm, samt Arvid GustafssonIbid. s. 57. blifvit aflägsnade från sina ämbeten, och Erik Gustafsson förklarat sig villig att ”samtycka och stadfästa” beslutetIbid. s. 59., men de fortforo att stämpla och Klas Fleming, den mäktigaste af ståthållarna, icke blott vägrade att förena sig med de öfriga rådsherrarna om

beslutet utan afgaf i förening med de finska ständerna en formlig protest däremot.Hist. Tidskr. 1885 s. 73. Denna åtgärd var i och för sig sådan, att den berättigade ett ingripande från regeringens sida på sätt, som stadgades i riksdagsbeslutet, men då Fleming därjämte betungade finska allmogen med olagliga skatter för att kunna underhålla den stora krigsmakt, han hade samlad, och uppträdde mot Ryssland på ett sådant sätt, att den med detta land nyss ingångna freden mer än en gång äfventyrades, framstod det för Karl som en riksvårdande angelägenhet, att Flemings myndighet ”förkortades”, äfven om det skulle ske med vapenmakt. Då riksdagsbeslutet stadgade ett dylikt förfaringssätt, ansåg hertigen som en gifven sak, att rådet skulle därtill gifva sitt bifall och understödja honom, men nu var det slut med rådets medgörlighet. Förebärande hvarjehanda skäl sökte det komma undan. Det föreslog mindre kraftiga utvägar till lösning af konflikten med Fleming. Det ville afvakta en polsk legation, som var på väg till Sverige o. s. v. Då hertigen vidhöll sin mening och bad rådsherrarna besinna, att de ej blott för sina personer lofvat iakttaga Söderköpings beslut utan äfven förpliktat sig att hjälpa till att straffa dem, som satte sig upp däremot, erinrade de om beslutets ordalydelse, att de tredskande skulle ”lagligen kufvas”; det kunde ej bli tal om lagen, ”sedan det kommit till händerna”.Hist. Tidskr. 1886 s. 71. De framhöllo ock, att till den af hertigen påyrkade exekutionen fordrades samtliga ständernas bifall. För att kunna bryta motståndet från rådets sida tillgrep han ett medel, som han mer än en gång med framgång pröfvat: han hotade att nedlägga regeringen, men ej heller detta visade sig nu verksamt. Den ofvannämnda polska legationen, som anlände till Stockholm vid samma tid, som hertigens underhandlingar med rådet pågingo, och som hade i uppdrag att å polska ständernas vägnar varna hertigen och rådet samt medla mellan dem och konungen, kunde ingenting uträtta i den angifna riktningen. Den bidrog emellertid att stärka rådet i dess beslut att ej falla undan för hertigen, och därigenom bragtes oenigheten mellan hertigen och rådet till fullt utbrott. Äfven den mellan hertigen och konungen uppkomna konflikten skärptes i följd af legationens besök. Gent emot konungens genom beskickningen gjorda påstående, att konungen såsom rikets öfverhufvud ägde makt att bjuda och befalla och att ständerna voro skyldiga att lyda honom, såsom kroppens lemmar voro pliktiga att lydahufvudet, framhöll hertigen, att lemmarna voro till för att tjäna hvarandra. Undersåtarna voro enligt hertigens åsikt ej skyldiga att visa konungen lydnad i det, som han befaller mot lagen och riket bästaNordlund s. 205..

Under det konungen således ställde sig på absolutistisk grundval, ställde sig hertigen på folkviljans och häfdade

dess rätt. Den mellan konungen och hertigen förefintliga motsatsen i politiskt afseende, som vi sett framträda redan under det förhandlingarna om regeringsordningen pågingo, framträdde nu fullt utbildad, äfven i politiskt afseende hade de båda motståndarna fixerat sin ståndpunkt, och den var lika utpräglad motsatt som deras religiösa. Med kännedom om dessa förhållanden förstå vi lätt, hvarför en uppgörelse dem emellan på underhandlingens väg från början saknade alla förutsättningar.

*

Då hertigen i följd af rådets motspänstighet såg sig ur stånd att bringa Söderköpings beslut till utförande, återstod enligt hans åsikt ej annat än att på nytt sammankalla menige ständer för erhållande af deras hjälp. Han styrktes i denna åsikt, då de i Stockholm med anledning af polska legationens besök samlade ombuden för de högre stånden syntes benägna att göra gemensam sak med rådetHist. Tidskr. 1886 s. 110.. Sedan sändebuden, såväl de polska som de svenska, erhållit svar, lät han till ärkebiskopen öfverlämna en vidlyftig, till de samlade ständerna ställd afskedsskrifvelse. I denna redogjorde han för de förslag, han gjort rådet i syfte att afskaffa den oordning, som rådde i riket, samt förklarade, att han, då rådet ej gifvit något tillfredsställande svar, såg sig nödsakad göra ständerna sin ursäkt, om någon fara för riket uppkomme. Därjämte tillkännagaf han, att han ej kunde stanna längre i Stockholm, emedan han försummade sina egna angelägenheter och ej kunde uträtta något för rikets bästa. Han ärnade därför redan följande dag eller dagen efter denna afresa från Stockholm samt därefter “med första låta förskrifva till Arboga till fjorton dagar efter tjugondedagen någre gode män af hvar landsände, där H. F. N. då sig alldeles ifrån regeringen ville afsagt hafva, ty menige ständers vetskap och vilje förutan kan H. F. N. det icke göra“.Ibid s. 118 Några dagar senare — det var den 2 november — upprepade han detta tillkännagifvande muntligen förständerna, som då voro samlade på rikssalen, hvarefter han utan att afvakta ständernas svar drog sig tillbaka. Möjligen hoppades han, att denna afsägelse skulle ha samma verkan som hans faders 1527, men var det hans mening, så bedrog han sig. Rådet uppsatte en skrifvelse, i hvilken det motiverade sitt handlingssätt, och i denna instämde äfven de öfriga ständerna med förklaring, att de ej gifvit hertigen någon anledning att så hastigt nedlägga regeringen, men då det nu skett, “befallde de det Gud och tiden“!Hist. Tidskr. 1886 s. 119.

Rådet, hvilket betraktade hertigens afsägelse som definitiv, öfvertog nu styrelsen, och i registraturet finnas åtskilliga skrifvelser utfärdade i regeringsangelägenheter af detsamma; men i saknad af kunglig fullmaktDen fullmakt, Sigismund vid sin afresa utfärdat, gällde hertigen och rådet ”samtligen”; se ofvan sid. 6. och ovant, som det var, kände det sin ställning vacklande och osäker. Karls afsägelse väckte ock stort missnöje i landet; från alla landsändar sändes honom böneskrifter med begäran, att han ej skulle draga sig tillbaka, och folket vände sig som förut med sina klagomål till hertigen, och äfven han regerade.Fryxell IV s. 184. Professorerna i Upsala skrefvo i dec. 1596, att de med stor hjärtans sorg förnummit hertigens regeringsafsägelse. Norlin, I s. 137. Det fanns således tvenne eller rättare sagdt trenne regeringar i Sverige, ty äfven ståthållarna regerade. Rådet klagade öfver de svårigheter”Men för de besuärlige lägenhecter och saker, som sigh i denne förlidne tijdh tilldragit och begifuit hafuer, hafue vij i denn måtte föge kunned uthrätte” — skref rådsregeringen till Gunilla Bjelke H. K. R. den 14 nov. 1596., det mötte, och hertigen såg ej ogärna det trångmål, i hvilket herrarna råkat. I det längsta hoppades han väl, att de skulle falla till föga och ånyo söka hans stöd, men förgäfves. Med november månad upphöra rådets skrifvelser i registraturet, någraNils Gyllenstjerna, Erik Sparre, Gustaf Banér och Klas Bjelke; de stannade kvar i Stockholm till början af följande år. Hist. Bibl. II s. 306. af dess medlemmar stannade dock fortfarande kvar i Stockholm, och något tecken till ändradt tänkesätt visade de ej. Karl såg sig därför nödsakad att göra allvar af sitt tillkännagifvande. Mot slutet af december månad utfärdade han den bebådade kallelsen till ständerna att möta i Arboga den 18 februari. Den, som ej hörsammade densamma, skulle aktas och hållas som kongl. Maj:ts orättrådige och otrogne man och riksens och fäderneslandets fördärfvare samt som den, hvilken sin rätte konungs närvaro ej gärna ser.

I kallelsen”Först och främst rijkzens rådh, thernäst aff ridderskapet och adelen, så månge som til laga ålder och åhr kompne äre, erchebiscopen medh fyre aff capitularibus, bisperne medh tree af capitelet och en prest aff hvart häredt, effter som the äre stoore til, ridemestere och knechtehöfwidzmän aff hvar fänicke medh tree aff befälet,

och gemeene hofmän och knechter fyre, en bårgmestere medh två aff rådhet, och fyre aff menigheten, tree bönder aff hvart häredt heller flere efther som häredene äre stoore til”. Karls tr. patent om Arboga riksdag den 18 dec. 1596., som delgafs ständerna i tryckta mandat, framhåller hertigen, att han i följd af hvarjehanda besvärligheter, farliga och skadliga stämplingar, trots ständernas begäran och sitt tvenne gånger gifna löfte2 sept. 1594. Söderköpings riksdag. att utöfva regeringen, haft grundade skäl att nedlägga densamma men att han utan ständernas vetskap ej alldeles ville skilja sig därifrån. Utom regeringen, som särskildt framhölls, borde ständerna taga i betänkande, huru den oordning, som uppkommit i riket, skulle kunna afskaffas, och den “oro“, som förorsakats däraf, att många sökt göra Söderköpings beslut om intet, efter dettas innehåll skulle kunna “stillas“, samt vidare i förening med hertigen skrifva till konungen, att han med det allra första själf skulle begifva sig till Sverige. Den i kallelsen stadgade hårda straffpåföljden för den, som uteblef, motiverades med att det ålåg en hvar, som menade ärligt med fäderneslandet, att genom sin närvaro bidraga till dess välfärd och konungens hemresa. I kallelsen säges uttryckligen, att denna gällde ej blott dem, som vägrat ställa sig Söderköpings beslut till efterrättelse, utan menige rikets ständer, af hvad namn och religion de än vore.

Genom en skrifvelse med Lindorm Nilsson (Lilliehöök), den ene af demHist. Tidskr. 1886 s. 82., som deltagit i ofvannämnda beskickning, underrättade hertigen äfven konungen om regeringsafsägelsen men betonade, att den ej var definitiv, förrän han hört ständerna, hvilka han sade sig ärna sammankalla till Arboga.”Derföre hafve vi icke lenger E. Kon. M:tt till mishagh velett befatte oss med rikzens regeringh, vthan hafve oss nu för the stender på thenne tidh her hafver tilstädes varitt therifrån afsagdt och ther hoos varitt förorsakedhe att kalle rikzens stender tillsamen till Arboga till fiorthen dager efter 20 dagh jul, der vi då för dem sampteligen oss *aldeeles* ifrån regeringen afseige vele, och the måge då betänkie, hureledes the till Eds. Kon. M:tz lyckelige hemkompsth vele förståndne och regeredhe vare”. Till konungen i Polen. Utgick med Lindorm Nilsson. H. K. R. den 3 nov. 1596.

Obs.! I text och noter förekommande kursiveringar af förf. Sigismund ogillade emellertid en afsägelse med villkor, isynnerhet sådana, som hertigen fäst därvid. Så snart sändebuden återkommit till Polen, skyndade han att förbjuda hertigensammankalla ständerna, hvarjämte han tillkännagaf, att han, alldenstund Karl “självfvilligt och uppenbarligen“ afsagt sig regeringen, utfärdat fullmakt för sitt riksråd “samtlige“ att hafva högsta befallning i Sverige under hans frånvaro“.Skrifvelsen dat. Warschau den 16 jan. 1597 sändes med Lauritz Andersson (Rålamb). Kop. bland Riksdagsacta 1597. Karl mot tog densamma i Nyköping den 5 febr. Se hans kalendaria! Enligt denna fullmakt skulle de vid utöfvandet af sin myndighet rätta sig efter den regeringsordning, han utfärdade, då han sist begaf sig ur riket, med det undantag blott, att hertigen ej skulle få taga någon befattning med regeringen. I fullmakten ålägges rådet att ej på något sätt hindra de kungliga ståthållarna i deras ämbetsutöfning, så länge de förhöllo sig efter konungens vilja och befallning. Om hertigen eller någon annan ville öfva våld mot eller hindra dem, skulle det hafva medel att sådant afvärja.Fullmakten dat. Warschau den 13 jan. 1597, tryckt i Chesnecopherus bl. Zz. 3. f. f. Den motiverades med att hertigen ”fast annorlunde förklarat sigh på then legation vij hadhe til H. K:tt affärdiget, än vij hadhe förmodhet” och med att hertigen ”aldeles sielfvilligh och uppenbarligen j oträngde måle sagt sigh ifrån regeringen”. Werving anför I s. 330 fullmakten men såsom bref till ständerna.

Men Sigismund visste väl, att hertigen ej skulle fästa mycket afseende vid hans förbud. Han fann sig därför föranlåten att i öppna skrifvelser till ständerna förbjuda dessa vid sin kungliga makt och myndighet att besöka något “samkväm“ i Arboga eller annorstädes. I dessa skrifvelser upplyste han ock om att hertigen på egen begäran blifvit skild från regeringen, samt att denna anförtrotts åt rådet, hvilket de alltså hade att visa hörsamhet och lydnad.Mandatet dat. Warschau den 16 jan. 1597. Riksdagsacta.

Afskrifter af detta patent kringspredos och upplästes af konungens anhängare för innevånarna i de olika landsdelarna och gjorde många tveksamma, om de skulle lyda hertigen eller konungen. För att motverka deras inflytande och stämma menigheten till sin fördel tog Karl sin tillflykt till ett medel, som hans fader ofta brukat med framgång. Han höll flerstädes i mellersta Sverige sammankomster med befolkningen, tog löfte af densamma att sända ombud till Arboga samt förmådde den att skrifva till innevånarna i andra landskap och uppmana dem att följa deras exempel. Dylika sammankomster höllos af hertigen själf i EnköpingDen 13 jan. 1597 Karls.

kalend. samtidigt med tjugondedagsmarknaden och iUpsala under distingen.Den 22 och 23 jan. 1597. Karls kalend. På båda ställena rönte Karl anslutning. Från förstnämnda stad skrefvoSkrifvelsen dat. Enköpings marknad anno ut supra (1597 utan annan dato, enligt senare påskrift den 12 jan. (Riksdagsacta 1597. I Sko saml. M. T. XIII finnes en kop. af ständernas bref till innevånarna i Västergötland dat. Enköpings marknad. mötesdeltagarna till innevånarna i Östergötland och uppmanade dem att besöka riksdagen. Från Upsala sändes en liknande skrifvelseSkrifvelsen dat. den 24 jan. 1597, tvenne exemplar äro dat. den 27 jan. Riksdagsacta 1597. I sammankomsten deltogo utom menigheten äfven professorer, kapitulares samt stadens borgmästare och råd. till innevånarna i Östergötland, Västergötland, Småland och Nordlanden. Till Dalarne sände hertigen ombud och innevånarna "ofvan Brunbäcks färja" afläto en skrifvelse till innebyggarna i Småland och Västergötland med tillkännagifvande, att de icke ville känna någon annan i Sverige, som Sveriges rike styra och regera skall med riksens råd, än hertig Karl, hvarför de ock "samsatt" sig med honom att besöka ett allmänt möte i Arboga samt förmanade dem att göra sammaledes.Skrifvelsen dat. Tuna den 9 jan. 1597. Riksdagsacta. Anf. af Fryxell, IV, s. 185.

Från innebyggare i Östergötland finnes svarEtt är dat. Norrköping Påfvelsmässogdagen 1597 och afgifvet af "gemene man, som uti Östergötland, Östanstång, boende äre både af Söder- och Norrköping borgerskap, klerkeri, krigsmän samt gemene allmoge". Ett annat är dat. Skinnberga, den 23 jan. 1597 och försedt med underskriften: Klerkeriet samt menige man i Hamarkinds härad. Båda bland riksdagsacta 1597. i behåll, att de ämnade komma till Arboga; men såväl från detta som öfriga landskap i Götaland torde ett jämförelsevis ringa antal hafva infunnit sig. Af prästerna voro alla biskopar förutom biskopen i Åbo närvarande.Hist. Bibl. II s. 349. Adeln och krigsbefälet från Götaland uteblefvo mangrantSe "bispernas" och prästernas svar å hertigens punkter vid Arboga riksdag. Riksdagsacta., och städerna voro ofullständigt representerade. I öfriga delar af Sverige med undantag af Finland torde kallelsen däremot tämligen allmänt hörsammats.

Den 17 februari började ständerna samlas i Arboga.Karls. kalend. Denna dag anlände hertigen åtföljd af sin gemål samt 200 följeslagare."Tidender och punkter från Arboga möte". Sko. saml. M. T. XIII. Denna berättelse om mötet sträcker sig t. o. m. den 26 febr. Det dröjdeflera dagar, innan förhandlingarna började; förmodligen emedan hertigen ville afvakta svar från rådsherrarna samt ankomsten af flera deltagare, särskildt af adeln. Den 20 anlände emellertid Kristian Klasson (Horn), Erik och Svante BjelkeTidender och punkter etc., och följande dag kom äfven Axel LejonhufvudKarls. kalend., som bekant den ende af rådsherrarna, som deltog i riksdagen. Från öfriga af dem anlände samma dag på aftonen en skrifvelseHist. Bibl. II s. 349. med tillkännagifvande, att de ej ärnade infinna sig. De gjorde en del anmärkningar mot riksdagskallelsen, såsom att den blifvit utfärdad utan rådets hörande, och sedan hertigen afsagt sig regeringen; de ogillade ock, att i kallelsen stadgades så strängt straff för dem, som uteblefvoI skrifvelsen uppgifves äfven, att de, som ej ville komma, skulle *hämtas*. Detta uttryck finnes ej i hertigens patent med kallelsen, men väl voro dylika rykten i omlopp. Se Hist. Bibl. II s. 306. I sitt svar på herrarnas skrifvelse förklarade ock hertigen, att herrarna genom att tillvita honom nämnda uttryck gjort honom stor orätt och osannfärdigt beskyllt honom. Hertig Karls svar på riksrådens ogrundade beskyllningar. Arboga den 4 mars 1597. Riksdagsacta. Se ock hans bref till Carl Sture, tr. bland bilagor till Karl IX:s rimkrönika sid. 333.; ingen borde tvingas att besöka allmänna, fria samkväm. Självfva kunde de ej komma förnämligast af det skäl, att de ej blifvit kallade, såsom brukligt var med rådspersoner.D. v. s. genom kallelsebref ställda till hvar och en af dem. Hertigen hade tillsändt dem ett exemplar hvardera af kallelsemandatet. Mycken vikt lade de äfven vid konungens stränga förbud. De voro skyldiga Kongl. Maj:t "rätt lydnad hålla och bud hans stånda i allt det, som svarligt är". Som vi se, var deras ursäkt öfvervägande af formell natur och skäligen svag. Det blef ock en lätt sak för hertigen att bemöta den.Rådsherrarnas skrifvelseställd till ständerna dat. den 14 febr. 1597 (enligt påskrift). Riksdagsacta. Brefvet ej undertecknadt eller platsen, hvarifrån det afsändes, angifven. Enligt prästerskapets och borgerskapets svar därå, som finnes i Sko saml. Fol. 177, dat. Arb. den 6 mars 1597, skall det varit dateradt "ovist rum" den 13 febr. Denna dag uppgifves ock af Werving I s. 331.

Dagen efter skrifvelsens ankomst, alltså den 22 februariHist. Bibl. II s. 349. Se ock prästernas och borgarnes svar, där denna dag angifves., lät hertigen kalla ständerna tillhopa. Samlingsplatsen var torget; från en å

detsamma uppförd ställning eller “borg“, såsom det heter i en samtida berättelse, talade han till de församlade och delgaf dem de punkter, hvilka skulle bli föremål för öfverläggning. I den första af dessa punkter begärde han att få veta, om ständerna ville hålla fast vid debestämmelser angående religionen, som funnos i Upsala mötes beslut, konungens försäkran och Söderköpings riksdagsbeslut.Hertigen ville därmed framhålla, att den religiösa frågan alltjämt var aktuell. I den andra punkten förmanades ständerna att ”oryggligen” hålla fast vid den huld- och troskap, de svurit konungen. I den tredje frågades, om Söderköpings beslut “må eller kan ryggas“, och i fjärde, om ej en “myndig anseende legation“ borde afsändas till Polen för att bedja konungen med det första återvända hem. Ständerna uppmanades att angifva de personer, åt hvilka legationen kunde anförtros, äfvensom yttra sig om de “punkter“, som skulle andragas hos de polska ständerna. Den femte punkten handlade om regeringen. Efter Kongl. Maj:t, heter det i den, sagt H. F. N. ifrån regeringen och anförtrott den åt rådet, men alldenstund enligt arfföreningen ingen borde sättas framför H. F. N., ville han utan menige ständers samtycke hvarken hafva sig därifrån “afsagt eller tillträngt“. I sjätte punkten begärdes ständernas utlåtande om hur det finska bullret fogligast och bäst skulle kunna stillas. Den sjunde och sista punkten handlade om postvapen.Hertigens punkter bland riksdagsacta 1597. Intagna i H. K. R. den 15 febr.

Vid genomläsandet af dessa punkter finner man, att, om man bortser från fjärde, sjätte och sjunde punkterna, hertigen i dem endast begärde få veta, om ständerna ville hålla fast vid förut fattade beslut och att, såsom hertigen äfven framhöll, det ej var fråga om att besluta något nytt.Enligt hertigens mening voro de endast en ”påminnelse” om hvad som förut blifvit afhandladt och beslutadt: ”allena en påminnelsse är, huad som tilförenne hafuer afhandlat lofuat och tilsagt varit”. Hertig Karls punkter. Under förhandenvarande förhållanden, då det var de samlade ständerna bekant, att hertigen kommit i oenighet både med konungen och rådet, emedan de vägrade att ställa sig nämnda beslut, enkannerligen det i Söderköping fattade, till efterrättelse, innebar hertigens framställning ej blott en uppmaning till ständerna att hålla fast vid besluten utan ock vara behjälpliga vid deras verkställande, vid deras tillämpning efter ordalydelsen. Med andra ord: han sökte hos ständerna finna det stöd, han förut, ehuru förgäfves, sökt erhålla hos rådet, men häraf följde ock, att han hänsköt sin tvist med detta till ständernas afgörande. Af det sätt, hvarpå de senare afgjorde denna angelägenhet, berodde sedan hans handlingssätt. Gåfvo de honom rätt, då var han villig att fortfara med regeringen, trots att konungenuppdragit den åt rådet, föll deras utslag i motsatt riktning, då var det tydligt, att han skulle draga sig alldeles undan.

Nu gjorde sig genast i början olika meningar gällande bland ständerna angående hertigens mellanhafvande med rådet. De flesta af prästerskapet samt köpstadsmännen voro öfverens om att hertigen borde förena sig med ”herrar riksens råd och dem ingalunda utesluta från regeringen”.Hist. Bibl. II s. 350. Biskoparna ville i förstone, att man skulle uppskjuta med svaren, till dess hertigen sändt bud efter riksens råd, men då de öfriga stånden sade ”nej”Tidender och punkter etc. härtill och hertigen fordrade ”flux på allmänneligt svar”Hist. Bibl. II s. 350., måste ständerna sammanträda för att efterkomma hans begäran.Tidender och punkter etc. Hertigen ville, som nämndt är, ha ett allmänneligt svar, men, ehuru öfverläggningarna pågingo under fyra dagar, kunde ett sådant ej åvägabringas, hvarför stånden, det var den 26 februari, gåfvo “hvart sitt särskildt ifrån sig till fursten“.Hist. Bibl. II s. 351.

Angående de två första punkterna torde att döma af svaren ej någon meningsskiljaktighet ha gjort sig gällande. Ständerna voro öfverens om att Sveriges religion borde upprätthållas i enlighet med de i punkterna angifna bestämmelserna, likaså förklarade de enhälligt, att de ville orubbligt hålla den edPrästerna förklarade, att de ej visste sig hafva i någon måtto afvikit därifrån, däremot förságo de sig, att konungen obrottsligen hölle, hvad han lofvat vid sin kröning., de svurit konungen. Eniga voro de ock om att Söderköpings beslut borde oryggligen hållasI biskoparnas och prästernas svar lyder uttrycket: ”at thett uti alle sine puncter blifver oryggeligen hållit och efterkomit och at ike bör vara vilkorligit någrom högre eller nidhrigere”., prästerna framhöllo, att det ej borde vara villkorligt några högre eller lägre, de afsågo därmed i första rummet konungen, men äfven hertigen, hvilken de för “Guds namns äro skull“ bådo förena sig med rådet, alldenstund nyssnämnda riksdagsbeslut fordrade det. Legationen till Polen tillstyrktes enhälligt, och i svaren öfverlämnas åt hertigen att utse personerna. Prästerna ansågo dock, att åtminstone en af rådsherrarna och en af hertigens råd borde deltaga i densamma. Adeln yrkade

på att samtliga skulle höra till riksrådet. Borgarna hänsköto dennaangelägenhet till hertigenEnligt en afskrift af deras svar. Sko saml. Fol. 177., bönderna öfverlämnade den åt hertigen allena. Enligt adelns och prästernas svar borde legationen uppmana konungen att med det snaraste komma hem, eller, som adeln uttyckte sig, om detta ej läte sig göra, anmoda honom ordna styrelsen på ett sätt, som stämde öfverens med arfföreningen, testamentet, Sveriges lag, konungens ed och Söderköpings beslut. Prästerna föreslogo därjämte, att de utskickade skulle söka bilägga det "misshag", som uppkommit mellan konungen samt hertigen och öfriga ständer, så ock uppmana Sigismund att samtycka till Söderköpings beslut samt afsätta de regenter, som olagligen tillsatts. Borgerskapet öfverlämnade åt hertigen och rådet att besluta om legationens uppdrag, bönderna yrkade blott, att hertigen skulle tillse, att de utskickade ej inläto sig på några underhandlingar, som lände riket till skada.

Till femte punkten svarades med en enstämmig begäran, att hertigen måtte förestå regeringen; de tre högre stånden voro eniga i sin yrkan, att hertigen borde utöfva den med råds råd, äfven bönderna talade om rådet, i det de erinrade om att konungen i sin ed till alla riksens ständer samtyckt, att hertigen med rådet under hans frånvaro skulle stå regeringen före, men något yrkande därpå gjorde de ej nu. Liksom om de varit rädda att stöta hertigen, bådo de blott, att han skulle förestå regeringen, tills konungen personligen kom i riket, de ville ingen annan lyda eller begära till riksföreståndare "utan allena H F N".I den ena redaktionen af böndernas svar motiveras begäran, att hertigen skulle förestå regeringen, på följande sätt: "så frampt thet skall gåå vell till i vårt fädernesland och icke så oskikeligen som nu på en lithen tid ähr skiedt, sedan någre haffve sig till regeringen vti åttskillige landzender intrengt, uthan Sveriges rickes stenders vetskap, huilkett the ingelunda kunde lida". Som laglig grund till sin begäran hänvisade de tre högre stånden till Söderköpings beslut, präster och borgare dessutom, de förre till konungens ed och försäkring, de senare till konungens uppdrag.

Oroligheterna i Finland omnämnas i svaren med beklagande. Såsom medel till deras stillande föreslogo präster och borgare, att legationen, hvilken afsändes till konungen, borde uppmana honom att med sin makt inskrida och återställa lugnet. De föreslogo därjämte, att hertigen skriftligen skulle uppmana bägge parterna att nedlägga vapnen. Bönderna ansågo, att de, som förorsakat oroligheterna, borde

straffas enligt Sveriges lag. En dylik åtgärd föreslogs äfven af prästerna; de ansågo dock, att den ej borde tillgripas, förrän det visat sig, att förmaning icke hjälpte.Af svaren finnas "bispernas och prästernas", borgarnas och böndernas bland Riksdagsacta. Prästernas är dat. den 25 febr., de båda senare äro odat. Af ridderskapets och krigsbefälets finnes en odat. afskrift i Sko. saml. M. T. XIII. Några flera ha troligen ej blifvit afgifna, flera finnas åtminstone ej i behåll. Böndernas anförda är afgifvet af bönderna, som bo i Östergötland och Småland. Af detta finnas tvenne hvarandra något olika redaktioner. Borgerskapets har som öfverskrift: "Ständernas underdånige och enfallige svar ...... på de punkter etc." Vid en jämförelse mellan detta och en i Sko saml. Fol. 177 befintligt kop. finner man, att det skall vara *städernas*. Intet af svaren är undertecknadt.

Som vi finna, utföllo ståndens svar på ett sätt, som hertigen ej kunde vara nöjd med. Visserligen betygade de sin lojalitet mot Söderköpings och andra beslut, men de åtgärder, de föreslogo till missförhållandenas afhjälpande, voro ingalunda af den omfattning och beskaffenhet, hertigen önskade. Hvad särskildt regeringen beträffar, så framhöllo både präster och borgare, mellan hvilkas svar ju största öfverensstämmelsen rådde, gång efter annan, att vid styrelsens utöfvande borde samverkan äga rum mellan hertigen och rådet. Kraftigast framställes krafvet därpå i prästernas svar. Djärft erinrade de hertigen om att också han borde ställa sig Söderköpings beslut till efterrättelse och ej söndra sig från rådet. Ej nog härmed, i den inledning, hvarmed de försett sitt svar, uttala de starka tvifvel, om ständerna ägde befogenhet att fatta beslut, då rådet ej var närvarande."Ty ther om menighe rijkzens anliggiande verf något fulkomligi gildt och stadhight rådhslås och besluthas skall, ther äghendhe af alla ständer förnämligen rijkzens rådh tilstädhes vara" — —. Bispemas och prästernas svar. Jfr. Nordlund, s. 190. Det var endast vid betraktande af rikets "anliggande nöd", som de läto dessa sina betänkligheter fara. Några dylika betänkligheter uttalade väl ej borgarna, men i en till deras svar fogad slutpåminnelse framhöllo också de såsom en hela riket vidkommande angelägenhet, att hertigen försonade sig med rådet.— — "for then skull ähr alles vår ganske ödmijukelige och underdånige böenn och *flittilige* begeren, thet E. F. N. nådigest, såsom tidzens

lägenhet kräffuer for alles vår åstundenn, alle forfattede meninger emellen E. F. N. och rijkzens rådh sig kan haffue fororsaket ville falle late oppå thet vårt käre fäderneslandet sampt menige stenderna des bättre kunne komme till roo och enighet igenn —"— Städernas svar. I princip var äfven adeln af samma åsikt, men den gjorde ej något bestämdt yrkande.

Hade full enighet rådt bland ständerna, så lider intet tvifvel, atthertigen sett sina planer med riksdagen korsade, men nu skönjes i de ofvan anförda svaren en viss divergens — man jämföre prästernas och böndernas — och hvad som var viktigast: flertalet af bönderna och väl äfven af ständerna hade söndrat sig från de öfriga och underhandlat särskildt med hertigen. Enligt ofvan citerade berättelseHist. Bibl. II s. 351. lät hertigen den 25 februari, då ständerna voro tillhopa i bond-kyrkan, genom sina tjänare tillkännagifva, att han ville "ställa tal" till allmogen allena; han ville gifva svar på de punkter, allmogens fullmäktige till honom öfverantvardat. Det var en hel del kraf, de framställt, och dessa gingo i en helt annan riktning, än den, de nyss anförda svaren angåfvo.

De började med en begäran, att hertigen skulle beskydda dem (bönderna) mot allt öfvervåld och all oförrätt, och bådo honom därefter, att han icke skulle söndra sig från dem. Sedan de på detta sätt antydt, att de i hertigen sågo sin beskyddare, vände de sig med anhållan till honom, att han skulle afhjälpa angifna missförhållanden. De bådo honom förhjälpa därtill, att det myckna, som var bortförlänadt af kronan, blefve kalladt tillbaka samt att han skulle förhindra, att adeln och dess tjänare foro landet kring med "själffarne bref" (postvapen) och tilltvungo sig skjuts.

Men bönderna stannade ej vid att göra sig till målsmän blott för egna intressen; de framkommo äfven med kraf, som berörde det allmänna, och härigenom blefvo de i tillfälle att uttrycka just, hvad hertigen önskade. De gåfvo honom därigenom anledning att framställa de förslag om åtgärder, för hvilkas vidtagande han sammankallat ständerna. Så anhöllo de i tredje punkten, att hvar några "landsljugare" funnes, som drogo landet kring, ljögo för allmogen och talade föraktligt "emot Upsala, Söderköping och den förening "här" kan "gjord och besluten varda", så skulle de antastas. Märkligast är dock den i sjätte punkten framställda begäran, att de, som söndrat sig från riksens "allmänneliga förening"Hvarmed naturligtvis syftas på rådsherrarna och adeln. och icke blott själfva hållit sig borta från det pågående mötet utan äfven "undsagt" allmogen, som begifvit sig dit, måtte bekomma tillbörligt straff, "till lif, stegel och hjul".Böndernas punkter ej bevarade, men innehållet återgifves i hertigens svar. Se nedan!

Det var således en formlig partiförföljelse, som bönderna ville bringa å bane. Uttryckligen säges i sista punkten, att de ej åsyftadedem af adeln eller andra, som med öfriga ständer "äro eniga i lära, religion så ock andre beslutne handlingar". Då man läser denna inlaga, frågar man sig ovillkorligen, om bönderna uppsatt och aflåtit densamma på egen hand eller om de haft tillskyndare och medhjälpare, som tilläfventyrs funnos bland hertigens anhängare. Säkert är, att hertigen ej visade något "missnöje" öfver böndernas handlingssätt. I det svarHertigens svar på de punkter, som de fullmäktige på allmogens vägnar af alla landsändar härtill i Arboga herredag af H. F. N. öfverantvardat den 23 febr. anno ..97. Riksdagsacta. På ett exemplar antecknadt: actum Arboga den 24 febr., som han gaf bönderna, tillsade han dem sitt beskydd och lofvade med vissa angifna modifikationer söka genomdrifva en reduktion"Så vill H. F. N. i then måtte hos H. Kong. M:tt förarbete, att huad som the kunne hafue förverfuet sigh af cronone, som rijkett ingen tienest giort hafuer, eller och icke thess verde äre, så och te som genum lögn och bedrägerij hafue förskaffet sigh lähn och vnderhold, thett sådent måtte vnder cronen igen vederkent varde, men vellförtiente personer och the som cronone tienest göre eller troligen giort hafue sådene kan man väl unna att the thett niutha, huad som och befinnes cronan kan svijkeligen vare försnellet genum byte och elliest, thet kan och blifue kallet tillbake igen, ty all bythe bör skee redeligen then ene parten icke mere till förfong och skade änn then anndre." Hertig Karls anf. svar. äfvensom att råda bot på missbruket med postvapnen. Söderköpings beslut förklarade han böra i alla dess punkter blifva hållet och fullbordadt. Den, som satte sig upp däremot i något afseende, ville han med deras och flera ärliga mäns hjälp emotstå och förfölja efter beslutets lydelse. Sådana personer, som drogo landet kring och ljögo för allmogen, tillstadde han bönderna straffa, men för att bönderna icke skulle missbruka denna befogenhet, lofvade han själf vara behjälplig därvid och inskärpte, att det med dylikt "antastande" borde gå beskedligen till, så att den oskyldige icke fick lida oförrätt. På böndernas begäran i sjätte

punkten svarade han, att såväl de, som hållit sig borta från det pågående mötet, som de, hvilka ännu icke samtyckt till Söderköpings beslut och föregångna riksens handlingar, skulle förmanas att göra ett med de andra stånden, men om de icke inom sex veckor förenat sig med de öfriga ständerna, skulle de behandlas efter nämnda besluts lydelse.

Sedan hertigen på anförda sätt slutit förbund med bönderna, följde en episod, som på ett lifligt sätt skildras i ofvan anförda berättelse om förhandlingarna vid mötet.Hist. Bibl. II s. 351. Den 28 februari lät han tillkännagifva för ständerna, att han öfversett deras skrifter samt att han däraf låtit

sammanfatta “ett helt verk“, hvilket naturligtvis var ett förslag till beslut. Detta lät han sin sekreterare uppläsa, och vid samma tillfälle anställde han en sträng räfst med några adelsmän, som “skamligen beryktat“ honom och betungat allmogen med skjutsfärder. En annan sekreterare fick redogöra för orsakerna till det finska upproret; allt emedan hertigen ville upphetsa bönderna mot dem, som motarbetat honom, och det lyckades honom äfven. Då de församlade tillspordes, om de ville straffa nämnda adelsmän, ropade alla bönderna “ja“, och då sekreteraren kom till punkten om de sex veckorna, ropade de, att det var för lång tid. De, för hvilka de voro afsedda, kunde väl “besinna“ sig på kortare tid.

Under dylika förhållanden, då enhvar, som gjorde hertigen motstånd, lopp fara att bli öfverfallen af bönderna, var det naturligtvis ej lätt för de öfriga stånden att göra sig hörda. De gjorde emellertid ett försök att inverka på beslutet, så att dess bestämmelser ej blefvo allt för våldsamma. Då hertigen senare lät tillställa ständerna kopior af beslutet med begäran, att de skulle yttra sin mening om detsamma, uppsattes och inlämnades en insaga däremot. Hvilket eller hvilka stånd, som författat och afgifvit den, uppgifves ej, men säkert ha prästerna därvid spelat hufvudrollen. I åtskilligt erinrar den nämligen om deras ofvan relaterade svar.

Till att börja med framhålles i insagan, att då något i menige riksens saker skall beslutas, måste, “så framt det stadigt och fast blifva skall“, alla rikets ständer och landskap vara företrädde, men vid det pågående mötet var af rådet endast en medlem tillstädes, ridderskapet, adeln och krigsbefälet från några landskap hade alldeles uteblifvit, hvarför mötet ej var berättigadt att fatta ett allmänt beslut, i all synnerhet som mycket i det framställda förslaget därtill var emot Kongl. Maj:ts stränga befallning. Följdriktigt föreslogs ock, att något allmänt beslut ej skulle underskrifvas och förseglas, förrän alla ständerna blifvit eniga.I stället framställdes förslag, att hvarje stånd skulle underskrifva och försegla hvar sitt af de afgifna svaren. Om hertigen emellertid “trängde på“, att de församlade “samtlige“ skulle underskrifva ett beslut, så invändes mot det, som förelåg, att det ej var tillkommet på sätt, som stämde öfverens med vedertaget bruk. Det grundade sig nämligen ej på ett af ständerna gemensamt afgifvet och af rådet sammanfattadt svar, utan det var uppsatt af “andra“, hvarför ock mycket fannsdäri, som ej ständerna kändes vid.Prästerna hade på riksdagen i Söderköping yrkat på ett gemensamt svar af ständerna, och riksråden måste äfven bringa ett sådant till stånd. Hist. Tidskr. 1885 s. 41. Hertigen erinrades ock om, att ständerna både enligt hans mandat och muntliga tillsägelse begifvit sig till en fri herredag, hvarför de ock borde få åtnjuta de friheter, som tillkommo en sådan. Men, liksom man väntat, att hertigen ej skulle fästa något afseende vid dessa invändningar — prästerna hade i sitt svar förklarat, att man ej kunde skiljas med saken oförrättad, — ställde man sig på den ståndpunkten, att beslutet skulle underskrifvas. I insagan angifvas också vissa villkor, på hvilka det skulle kunna ske.

Till dessa hörde, att alla beskyllningar mot rådet, adeln och de frånvarande i allmänhet, däri inräknadt äfven finnarna, skulle uteslutas, emedan sådant, såsom det heter, endast bidroge att öka oenigheten. Vidare yrkades, att artikeln om regeringen skulle ändras, så att i stället för uttrycket, att H. F. N. på de församlades begäran på nytt åtagit sig densamma, sattes att H. F. N. efter förenämnda skäl “blifvit därvid“.Insager emot det beslut, som af hvarje stånds särskilde betänkningar äro sammendragne uti Arboga möte anno 1597. Riksdagsacta. Bland underskrifterna under beslutet finnes äfven hertigens; beslutets karaktär af förbund mellan hertigen och ständerna har framhållits af E. Hildebrand: Sveriges hist. Band II Afd. 4 s. 232. Så långt insagan; enligt den ofta anförda berättelsenHist. Bibl. II s. 353 uppställdes äfven ett par andra villkor, af hvilka det viktigaste var, att bestämmelsen om de sex veckorna skulle uteslutas samt att hertigen skulle underskrifva beslutet.

Hertigen vidtog ock några ändringar, men dessa tillfredsställde troligen ej ärkebiskopen och Stockholms borgerskap, hvilka efter allt att döma gingo i spetsen för oppositionenMed ärkebiskopen befann sig hertigen i en häftig tvist; om dess uppkomst se Norlin, I sid. 90, f. dess utveckling sid. 128 ff. Mot Arboga riksdag uppsatte ärkebiskopen med biskoparna Petrus Jonæ i Strängnäs och Olaus Bellinus i Västerås en formlig protest. Ibid. sid. 139.

Äfven med borgerskapet i Stockholm låg hertigen i tvist; det hade sändt ombud till riksdagen i Söderköping, men dessa förbjödos genom ”fullmakt” att samtycka till något, som stred emot arfföreningen eller lagen, deras utlåtande blef ej heller enligt Karls önskningar. Hist. Tidskr. 1885 s. s. 33, 39.

Då hertigen utfärdat kallelsen till Arboga riksdag, skrefvo borgmästare och råd i Stockholm och bådo att blifva förskonade från att besöka riksdagen. Med anledning däraf skref hertigen och förebrådde dem. H. K. R. den 11 mars 1597., ty då bönderna om eftermiddagen kommo till hertigen och klagade öfver dröjsmålet, sköt hanskulden på ärkebiskopenHertigen var synnerligen förbittrad på ärkebiskopen, emedan han fått kunskap om att han (ärkebiskopen) mottagit bref från Lindorm Nilsson med tack för det han i Stockholm genom sin ”stadighet” bidragit till att hertigen nedlade regeringen. H. K. R. den 20 febr. Norlin sid. 139. Att så var förhållandet, framgår af Loënbom. Hist. märkvärdigheter II sid 135., som han sade hålla med rådet, hvilket hade till följd, att bönderna uppsökte “mäster“ Abraham och utforo i smädelser mot honom samt de öfriga af prästerskapet. Då bönderna något senare infunno sig hos hertigen och omtalade, hvad ärkebiskopen svarat, varnade hertigen för adeln och biskoparna, sägande, att om de fingo väldet, skulle de bereda bönderna “ett blodbad“.Hist. Bibl. II, sid 353. Bönderna förbundo sig med anledning däraf på nytt med hertigen och lofvade honom sitt bistånd. Dagen förut hade de jämte de vid riksdagen närvarande af meniga krigsfolket uppsatt och undertecknat en förpliktelse, enligt hvilken de med gemensamma krafter skulle motstå dem, som sökte uppväcka oroligheter i landet.Handlingen dat. den 2 febr. anno 96. Riksdagsacta. Enligt en afskrift i Sko saml. M. T. XIII den 2 mars. Under förstnämnda handling: Arboga den 2 mars 1597. Förbundet omfattade ärlige, manaktige krigsmän samt alla ärlige skattskyldige dannemän som voro församlade i Arboga af alla landsändar, och afsåg närmast förhindrandet af sådana händelser, som timat i Finland.

Ehuru böndernas hållning således blef alltmer hotfull och de, som motsatte sig hertigens fordringar hade all anledning att frukta personlig misshandel, kunde Karl likväl ej få beslutet antaget, sådant som det förelåg, utan måste på prästerskapets och Stockholmsborgarnas “flitiga bön“ ytterligare vidtaga någon ändring däriHvari denna ändring bestod, kan med en till visshet gränsande sannolikhet afgöras. I Sko Saml. M. T. XIII finnes en afskrift af beslutet med öfverskrift: Det första beslut i Arboga anno 1597, som icke blef förseglадt utan häruti något förändradt och korrigeradt. Jämför man nu denna afskrift med originalet i Riksarkivet eller Stiernmans redaktion, skall man finna, att den viktigaste olikheten möter vid bestämmelsen om huru det skulle förfaras med dem, som icke ville göra gemensam sak med ständerna i det de beslutit. I afskriften står, att H. F. N. hertig Karl efter nogsam undervisning och förmaning med riksens ständers tillhjälp skulle hafva makt att tillbörligen straffa dem. I originalet och Stiernman finnes det viktiga tillägget: *Med riksens råds råd* etc. Se Stiernman I sid. 451., men sedan det var gjordt, lät han renskrifva detsamma på pergament. Samma dag, den 4 mars, underskref och förseglade han det själf, och antagligen följde de flesta af de högre stånden exemplet. Följande dag upplästesbeslutet för och blef antaget af menige allmogen.Hist. Bibl. II, s. 354. Den 5 mars är det ock dagtecknadt.

Öfvergå vi nu till en granskning däraf, skola vi finna, att det i ej ringa mån afviker från ståndens ofvan relaterade svar. Detta gäller dock ej i så hög grad om de båda första artiklarna, hvilka om ock med en och annan skärpning i hufvudsak öfverensstämma med nämnda utlåtande.Så angifves i första artikeln det straff, som skulle drabba hvar och en, som afsölle från landets stadgade religion eller lockade andra därtill. De skulle aktas och hällas för orättrådige män, ”the ther hand och segel icke hålle vele, för hvilke personer hvar redeligh och ährligh man bör och må tage sigh til vahre”. Stiernman I sid. 444. I den förening om religionen, som ingicks på Söderköpings riksdag, stadgades arfsförlust och landsförvisning. I andra artikeln förnyade ständerna sin trohetsed och förpliktade sig att icke vika från arfföreningen, Gustaf Vasas testamente eller Söderköpings riksdagsbeslut under

förutsättning, att konungen uppfyllde sina vid kröningen afgifna förpliktelser. I tredje artikeln finnes däremot en mer betydelsefull afvikelse. Ständerna lofva däri ej blott som i svaren att hålla fast vid Söderköpings beslut utan förplikta sig ock att förhjälpa därtill, att det blef oryggligen hållet och efterkommet.Prästerna hade i sitt svar förklarat, att de ansågo för högnödigt, att Söderköpings beslut i alla dess punkter blef oryggligen hållet och efterkommet. Liknande voro uttrycken i de öfriga svaren.

I fjärde artikeln stadgas, att den i hertigens punkter föreslagna legationen med det första skulle afsändas till Polen med uppdrag att bedja konungen snarast möjligt återvända till Sverige som en mild, trygger konung. Adeln hade i sitt svar tillstyrkt, att legationen anförtroddes åt rådet. I beslutet framhålles som rådligt och nyttigt, att så gjordes. Men medan det i prästernas och borgarnas svar stod, att hertigen borde förena sig med rådet, riktas i beslutet en förmaning till riksråden, att de, alldenstund konungens hemresa ej borde fördröjas, med det allra första och senast inom sex veckor antingen personligen skulle besöka hertigen eller skriftligen förklara, om de hade några skäliga invändningar att göra emot beslutet. Hade de ej några sådana att förebära, borde de förena sig med fursten och ständerna, så framt de för dessa “kunne och måge ursäktade vara“.

I beslutets femte artikel bedja ständerna hertigen att därefter som dittills blifva vid regeringen och utöfva den med riksens råds råd enligt Sveriges lag, konungens ed och försäkring, till dess konungen kommeåter.Ang. hertigens regeringsafsägelse heter det i beslutet, att H. F. N. uti sist förlidne oktober uti Stockholm för riksens råd och de ständer, där då tillstädes voro, ”haffuer thet upskutit, till thet samqvembd, som här nu kunne församblat bliffue.” Stiernman I s. 447. I prästernas svar står därom följande: ”Och — — — H. F. N. — — förklarar och betygher at H. F. N. i Stokholm sigh ike ifrån regeringen afsagt hafver, som dogh blifver H. F. N. uppå sagt, vtan H. F. N. allena förnekat sigh, medh the närvarande velkor, vele vidh regeringen blifva, och til rijksens ständers sammankallelse, saken upsatt. Hvarföre achte vij K. Maj:tz eedh och Söderköpingz beslut samt menige rijksens ständers begär, lijkmätigt vara, at H. F. N. vidh regeringen blifver, och tänkiom här emoot sträfve, om månge jähmregerende eller öfver regerende landz regenter, skulle tilsättias.” Denna begäran motiveras med hänvisning till arfföreningen, Sveriges lag, Söderköpings beslut, konungens uppdrag samt med framhållande af det faktum, att mångas regering plär sällan lyckas. Dessutom bestämmes, att allt, som rörde regementssaker och som Kongl. Maj:t ville ha uträttadt i Sverige, skulle ske genom hertigen och rådet; ingen, eho det vara månde, som bekom dylika befallningar, skulle af “enskildt“ betänkande äga något dylikt besluta, förrän hertigen tillsports.

I fråga om orolighetema i Finland öfverensstämmer beslutet med svaren. Det stadgas alltså, att någre gode män skulle ditsändas för att bjuda bägge parterna nedlägga vapnen. Därjämte skulle de, som afsändes i beskickning till konungen, uppmana denne att af kongl. makt afskaffa den oreda, som där uppkommit. Hjälpte ej förmaningar, skulle de upproriske behandlas på sätt, som stadgades i konungens ed och Söderköpings beslut, och ständerna förpliktade sig att samtidigt efter yttersta förmåga därvid vara behjälpliga.

Till sist stadgas, att alla de, som ej gifvit sitt samtycke till Söderköpings beslut, och att de, som ej infunnit sig vid den pågående riksdagen, skulle med det allra första och senast inom sex veckor efter riksdagen hos hertig Karl afgifva förklaring, om de ville förena sig om det, som var beslutadt. Vägrade de förena sig med öfrige ständer om nyssnämnda beslut och afgåfve de ej förklaring inom den stadgade tiden, skulle de enligt Söderköpings beslut aktas och hållas för rikets orolige och afsöndrade lemmar, hvilka hertigen skulle äga straffa och förfölja; men uttryckligen stadgas, att det skulle ske efter “nogsam“ undervisning med riksens råds råd och menige ständers tillhjälp. Därjämte lofvade ständerna att alla för en och en för alla fösvara hvarannan och icke tillåta, att för denna förening något våld tillfogades någon.

Ständernas dom hade fallit, och hertigen kunde vara nöjd därmed. På deras “samhälliga“ begäran förblef han i utöfning af regeringen. Vid konungens bestämmelser därom fästes ej något afseende, de voro enligt ständernas mening olagliga. Väl var hertigen vid regeringens utöfvande fortfarande bunden vid rådet, men bestämmelsen härom grundade sig på förutsättningen, att riksråden förenade sig med hertigen, d. v. s. erkände, att de handlat orätt, då de förut nekat honom sitt underströd. Afgåfvo de ej en dylik förklaring inom den i beslutet angifna

tiden, ägde hertigen på nytt sammankalla ständerna och med deras hjälp utkräfva det stadgade straffet, d. v. s. behandla dem som rikets oroliga och afsöndrade lemmar. Lägg härtill, att den beslutade beskickningen till konungen skulle utföras af personer, tillhörande rådet, enligt en instruktion, mot hvilken det enligt deras mening väl kunde vara mycket att anmärka, så förstå vi väl, att de rådsvänliga bland ständerna betänkte sig, innan de gåfvo vika för hertigen. Den möjligheten fanns ju ock, att ständerna skulle nödgas bli rådets ställföreträdare vid den verkställande maktens utöfning, och det var visserligen något fullkomligt nytt. Somliga af ständerna torde nog ha tagit en dylik eventualitet med i beräkningen, men de hoppades, att rådet skulle falla undan och att en dylik lagstridighet därigenom skulle kunna undvikas; de fingo dock snart erfara, att de i så fall missräknat sig. Om beslutet således med sin udd är riktad mot rådet, så fanns dock en möjlighet för detsamma att hålla sig kvar vid ämbetet, nämligen genom en anslutning till hertigen och ständerna, men annorlunda ställde sig saken för de kungliga ståthållarna, de måste, så framt ej konungen mäktade hålla dem kvar, nedlägga sin myndighet. De började ock, så snart beslutet blifvit bekant, öfvergifva sina poster.

Nog kunde alltså författarne af insagan med skäl invända mot beslutet, att mycket fanns däri, som de ej kändes vid. Förgäfves söker man däri den hofsamhet, som vi sett framträda i svaren. Klart framhålles, att ständerna ej blott hade att iakttaga, hvad de beslutat, utan efter råd och förmåga hjälpa till, att det blef efter ordalagen uppfylldt. Att det var med böndernas hjälp, hertigen i hufvudsak lyckades gifva det den lydelse, han önskade, har af författare antagitsBl. a. Alin, Ill. Sv. Hist. III s. 403., och det bestyrkes, som vi finna, af urkunderna.

*

II.

Med Arboga riksdag börjar ett delvis nytt skede i den mellan hertig Karl och Sigismund uppkomna konflikten. Dennas revolutionära karaktär trädde därmed ohöljd i dagen, hvarför ock riksdagen bildar den rätta bakgrund, mot hvilken den närmast följande tidens händelser böra betraktas. Att konflikten därigenom blef fullt revolutionär, framgår af åtskilligt. Så är den omständigheten, att riksdagen sammankallades och hölls mot konungens allvarliga, till ständerna riktade förbud, ett tungt vägande skäl.Härvid lade rådsherrarna stor vikt. Se deras ofvan sid. 17 anförda skrifvelse; se ock N. Gyllenstjernas bref till rådsherrarna den 5 Maj. Hist. Bibl. II sid. 326. Men man kunde till försvar härför anföra, att rikets “höga tarf och lägenhet“ fordrade en dylik åtgärd; det var nödvändigt för afvändande af rikets “pågynta och tillstundande skada och fördärf“Söderköpings riksdag hade motiverats med nödvändigheten att afhjälpa den oordning i ”regeringen och regementssaker”, som yppat sig. S. R. A. III:2 sid. 613., man kunde ock hänvisa till att Sveriges rike “af ålder“ haft den rättighet, att de som i konungens stad hafve satte och förordnade varit, hafve haft makt och myndighet att, när så hafver behof gjorts, kalla menige ständer tillsamman.Se inledningen till beslutet. Stiernman I sid. 442. Upsala möte och Söderköpings riksdag hade hållits utan konungens samtyckeI bref till Hertig Karl hade Sigismund förbjudit Söderköpings riksdag före dess sammankallande. Nordlund sid. 188.
“Dernest så hafver H. K. M:tt mijkedt hårdare protesteret och sigh besväredt öfver thenn herredag, som senest vdj Söderköping hölltz, och ähr doch samme protestation och förbudh af alle rijkzens stender så väll som eder sielfve ofulkomligen achtad“, skref Karl till dem af rådet och adeln, som försuttit Arboga riksdag. Karls mandat den 8 mars 1597 till dem, som försuttit Arboga riksdag. Samtida afskriftssamlingar ang. händelserna 1594—98., hvadan ständernahunnit vänja sig vid att oberoende af konungen sammanträda och fatta beslut; viktigare var, att ständerna utan medverkan från rådets sida hållit riksdag och fattat beslut i rikets högviktiga, vårdande ärenden.Rådets frånvaro ingaf ständerna i Arboga största bekymren. Se ofvan prästernas svar sid. 21 not 2. Det är ock rådets uteblifvande i förening med det hänsynslösa sätt, hvarpå beslutet åvägabragtes, som gaf riksdagen dess i egentlig mening revolutionära prägel.

Rådets frånvaro blef icke tillfällig. Det höll sig borta äfven från de följande ständermötena under Sigismunds regering. I självfva verket var ett samarbete mellan hertigen och detsamma omöjliggjordt på den rättsbasis, som förefanns. Väl hette det, att Arboga beslut grundade sig på Söderköpings beslut, men det var ej rådets åsikt. “Jag

vet mig aldrig med den grund eller besked hafva förseglat Söderköpings beslut, att saken därhän skulle tydas eller förstås, att man med våld skulle tvinga alla dem, som icke ville vara med oss ense“, skref Gustaf Banér till Hogenskild Bjelke kort efter Arboga riksdagDen 25 Mars 1597. Hist. Bibl. II sid. 313., och denna uppfattning hade nog samtliga rådsherrarna förutom Axel Lejonhufvud. I och med det samverkan mellan hertigen och rådet upphörde, bortföll emellertid den motvikt, som dittills funnits mot hertigens kraftpolitik. Efter Arboga riksdag framstod Karl faktiskt såsom Sveriges diktator. Det hade nämligen visat sig och visade sig under den närmast följande tiden, att ständerna voro verktyg i hans hand. Riksdagens ringa utbildade organisation och bristen på lagliga former äro goda förklaringsgrunder, men äfven hertigens medfödda egenskaper som folkledare måste tagas med i betraktande.

Emellertid, samtidigt med att hertigen skilde sig från rådet och syntes vilja taga hela makten i sin hand, aflägsnade han sig äfven från de högre stånden. Vi ha nyligen sett, huru energiskt präster och borgare opponerade sig mot hertigens kraftpolitik. Om de också måste falla undan för honom och de larmande bönderna, så var det dock tydligt, att rådet bland nyssnämnda båda stånd hade åtskilliga anhängare. Ett ännu kraftigare stöd kunde de påräkna att finna inom adeln, hvilken genom sitt uteblifvande från riksdagen inlagt en tyst protest däremot. Samma gäller ock om krigsbefälet från Götaland. I Småland förbundo sig adel, krigsfolk och menige man på ett möte i Växiö att hålla tillhopa och “blifva vid riksens råd“; om något fientligt vederforsdetsamma i de öfre landsändarna, ville de försvara det med lif och blod.Hist. Bibl. II sid. 301. Adeln och ridderskapet i Västergötland förklarade, att de skulle skrifva till hertigen, att de ville “blifva vid Söderköpings beslut och intet vidare inrymma eller besluta“.Ibid. sid. 316. Men visade de högre stånden benägenhet att ansluta sig till rådet, så ställde sig däremot bönderna på hertigens sida med ett eller annat undantag. De visade på mångfaldigt sätt sin ovilja mot rådet. Rykten voro i omlopp, att det skulle anställas ett blodbad bland rådsherrarna.Ibid. sid. 306. Så grep partiandan omkring sig, striden mellan hertig Karl och Sigismund hade blifvit en strid mellan olika samhällsklasser af svenska folket.

Om ställningen alltså var betänklig i Sverige, så var den det ännu mer i Finland. Där hade händelser inträffat, som visade, att det borgerliga kriget stod för dörren. Klas Flemings despotiska regering, hans tryckande och olagliga skatter hade framkallat allmänt missnöje i landet. Särskildt hade han gjort sig hatad bland bönderna i Österbotten, hvilka han plågade med olagliga och i högsta grad betungande borgläger. Förgäfves hade de klagat för marsken själf, förtrycket snarare till- än aftog. De vände sig i sin nöd till hertig Karl med begäran om hans skydd, och han utfärdade försvarsbref, men dessa aktades af marsken “mindre än intet“.Ill. Sv. Hist. III sid. 406. Då hertigen i följd af rådets motstånd ej kunde lämna annan och kraftigare hjälp, skall han ha uppmanat bönderna att skaffa sig rätt på egen hand.”Jag vet ingen annan råd utan skaffer eder fred med egen hand, ty I ären icke så få, att I icke kunnen slå dem ifrån eder.” Hist. Tidskr. 1886 sid. 119. Det är dock ej bevisadt, att han gifvit bönderna en dylik uppmaning, och, förutsatt att det verkligen varit fallet, så blef verkan blott den, att bönderna styrktes till en åtgärd, som de helt säkert oafsedt uppmaningen tillgripit.

Alltnog, i slutet af 1596 reste sigKoskinen sid. 203 ff. bönderna i Österbotten, och snart följdes deras exempel af grannarna i Tavastland och Savolax; flerstädes togo de en grym hämnd på sina plågoandar, de hos dem inkvarterade ryttarna. Väl lyckades Fleming snart besegra de oordnade bondhoparna, men jäsningen fortfor, och hatet mot Fleming blef i följd af det omänskliga sätt, hvarpå han behandlade de besegrade, ännu våldsammare än förut.

Det spred sig öfver till Sverige, där särskildt bönderna togo parti för sina finska ståndsbröder.Hist. Bibl. II sid. 352. Se ock ofvan sid. 26; bönderna och krigsfolkets förbund. Med grämelse hade Karl mottagit underrättelserna om Flemings blodiga framfart; det harmade honom, att han ej kunde komma allmogen till hjälp. Hans ovilja mot rådet ökades, och hans vrede mot Fleming kände ej några gränser. Han hade ej ord nog kraftiga att gifva uttryck däråt. Den “landsfördärfvaren“ och “afskummade människan“, den “bondebödeln och blodhunden“Koskinen sid. 297. voro de benämningar, hvarmed han talade om honom. Fleming å sin sida sparade ej heller på kraftuttryck om Karl; dessutom beskyllde han denne öppet för att ha anstiftat upproret.Karl till Ambrosius Hindersson den 10 febr. 1597. Grönblad, Fl. I H. 3 s. 75. En försoning mellan dessa båda motsåndare var vorden omöjlig, endera af

dem måste vika. Det var tydligen blott en tidsfråga, då de skulle drabba samman med vapen i hand.

Men hvem skulle bli den anfallande? Det såg ut, som om Fleming tänkte gripa till offensiven. Han höll, som ofvanSid. 11. är nämndt, krigsmakten i beredskap; han vidtog nya och omfattande rustningar, särskildt bemödade han sig om att sätta flottan i ett utmärkt skick.Denna var sedan konung Johans tid till största delen i hans våld. Boëthius n. a. sid. 56. Han hade kunskapare i Sverige, hvilka skaffade honom underrättelser om Karls förehafvande. Gång efter annan utfärdade denne befallning, att de skulle gripas.Grönblad, Fl. I H. 3. s. 81. Koskinen sid. 297 not. Rykten voro äfven i omlopp, att konungen redan om våren skulle öfver Finland begifva sig till SverigeH. K. R. den 25 jan. 1597. för att med våld skilja hertigen från regeringen, och dessa rykten fyllde Karl med oro. Äfven om konungen ej komme, så var att befara, att Sigismund skulle uppdraga åt Fleming att med vapenmakt skydda de kungliga ståthållarna i Sverige och på så sätt upprätthålla den olagliga och fördärfliga regeringsordning, som Karl gjort till sin uppgift att afskaffa.

Med säkerhet visste Karl, att Fleming i de med honom besläktade Gustafssönerna i Sverige hade anhängare, som voro beredda att på allt sätt understödja sin frände. De hörde liksom denne till Karls ifrigaste vedersakare. Arboga riksdag var ett direkt hot mot dem; de visste mycket väl, att det snart skulle vara slut med deras makt, om

de ej erhöllo hjälp. Den ene af dem, Arvid, som af Sigismund förordnats till ståthållare i Östergötland och befälhafvare på Vadstena slott, hade i slutet af 1595 af hertigen blifvit skild från sin “befallning“Hist. Tidskr. 1885 sid. 57 f., men han hade dock stannat kvar på slottet, och efter Karls “afsägelse“ synes han ånyo börjat utöfva sitt ämbete.H. K. R. den 12 jan. 1597. Innevånarne i Östergötland uppmanas att ej erlägga några skatter till honom. Se ock brefvet den 15 febr. Ibid. Då riksdagen i Arboga öppnades, öfvergaf han plötsligt slottetDen 21 febr. kom underrättelse härom till Arboga. Tidender och punkter från Arboga möte. Ofvan cit. berättelse i Sko saml. M. T. XIII.

Se härom Karls bref till Sigismund. Chesnecopherus bl. Xx 4., lämnande, som Karl säger, detsamma öde och tomt. Karl skyndade att taga slottet i besittningOrsakerna till Arvid Gustafssons flykt äro ej fullt klara. Möjligen har han blifvit förmådd därtill af rådet. Se Sten Banérs bref till Hogenskild Bjelke den 18 febr. Hist. Bibl. II sid. 302. Af denna skrifvelse framgår ock, att Arvid ej fann någon lydnad eller hörsamhet hos allmogen. och tillsätta nya befälhafvareTorsten Christoffersson och Börje Jönsson Rosenstråle. H. K. R. den 6 mars 1597. Åtgärden motiverades därmed, att A. Gustafsson aldrig velat bekänna sig till ”vår” allmänneliga religion (Han hade ej underskrifvit Upsala mötes beslut. Hist. Tidskr. 1885 sid. 55.), att han söndrat sig från riksens allmänneliga beslut (han hade ej underskrifvit Söderköpings riksdagsbeslut) samt att han utan anledning begifvit sig bort från slottet., men han fann Arvids flykt misstänkt; han fruktade, att han skulle komma större vidlyftighet åstad.Hertig Karl till Hogenskild den 4 mars 1597. H. K. R. Hogenskild hade skrifvit och underrättat hertigen om A. Gustafssons afvikande från slottet. Ibid.

Tredje dag påsk begaf sig sedan A. Gustafsson från Kalmar till Danzig. Se bref från Sten Banér, Thure Bjelke och Gustaf Banér till Nils Gyllenstjerna dat. Forsa den 10 april 1597. Sko saml. M. T. XIII.

Wervings framställning I sid. 343 om slottets besittningstagande af hertigen alltså oriktig.

Arvid begaf sig nämligen till Kalmar slott, och här fördes befälet af brodern, Karl Gustafsson. Denne hade ej heller bekräftat Söderköpings beslut, dessutom hade han till hertigens stora förargelse under ett besök i Polen 1596 af Sigismund blifvit förordnad till ståthållare öfver Kalmar slott och län samt ÖlandHist. Tidskr. 1886, sid. 55.

Att Karl Gustafsson ej tänkte öfvergifva sin post såsom brodern Arvid gjort, framgår af ett bref från honom till Sigismund den 29 maj 1597. Sigismunds Sv. reg., hvadan Karl nog hade anledning att hysa ovilja mot honom. Icke utan skäl tillskref hertigen honom

ock, att adeln ifrån Småland ej hörsammat sista riksdagskallelsenKalmar stad hade ej heller sändt ombud till Arboga, H. K. R. den 2 mars 1597. I skrifvelsen ursäktar hertigen borgerskapet.. Det låg nära till hands för hertigen att misstänka, att de båda bröderna skulle söka uppväcka oroligheter i Götaland, helst de därvid ansågos

kunna räkna på understöd af den tredje brodern Erik Gustafsson, hvilken, som bekant, var ståthållare i Västergötland.

Med denne befann sig också hertigen på spänd fot, emedan han, ehuru medlem af rådet, söndrat sig från detta och hertigen. Söderköpings beslut hade han trots upprepade anmaningar ej bekräftat, hvarför hertigen ock hotat honom med afsättning. Till någon sådan åtgärd kom det emellertid ej, emedan han ej direkt motsatte sig hertigen, tvärtom gaf han gång efter annan löfte om att afgifva den äskade bekräftelsen, ett löfte, som han dock aldrig tänkte infria.Hist. Tidskr. 1885, sid. 67 f. Efter brytningen mellan hertigen och rådet ändrade han emellertid hastigt taktik. Liksom detta uteblef han från Arboga riksdag; han inlade t. o. m. en formlig protest däremot. På samma gång utlät han sig i skarpa ordalag med anledning af ett rykte, som kommit till hans öron, att han af riksdagen skulle blifva afsatt.Erik Gustafssons skrifvelse till ärkebiskopen och de andra gode herrar biskopar m. fl. ständer, dat. Torpa den 7 febr. 1597. Riksdagsacta. Att västgötaadeln ej infann sig i Arboga, berodde otvifvelaktigt på hans inflytande.

Såsom befälhafvare på tvenne af rikets viktigaste fästningar och adelns samt krigsfolkets synlige ledare voro Karl och Erik Gustafssöner motståndare, som nog kunde ingifva hertigen bekymmer. En verklig fara för riket uppstod, om Fleming i tid kom dem till hjälp.

I Sverige så väl som i Finland hade hertigen alltså talrika och mäktiga motståndare, som voro beredda att stödja Sigismunds vacklande tron. Något parti utgjorde de ännu icke, men förutsättningarna för uppkomsten af ett sådant funnos. Det fordrades blott, att någon förenade de olika elementen till ett sådant, och denna uppgift tillhörde helt naturligt rådsherrarna, som både i följd af de ämbeten, de innehade, och sin politiska erfarenhet syntes vara bäst kvalificerade därtill. Allt berodde emellertid på om de ägde nog beslutsamhet och tillräcklig enighet för att kunna öfvertaga en ledande roll under förhållanden, som voro så brydsamma som de förhandenvarande.

Att tanken på en sammanslutning för väpnadt motstånd mot

hertigen ej var främmande för dem, framgår däraf, att några bland dem vid samma tid, som hertigen utfärdade riksdagskallelsen till Arboga, skickade ett sändebud till Sigismund för att af honom begära upplysning om huru de skulle förhålla sig, ifall något “buller“ uppkomme i riket till följd af den “ovissa regeringen“. De hemställde därjämte, om det icke vore lämpligt, att konungen förmanade krigsfolket och förordnade en “viss löjtnant“ för detsamma.Till det 3:dje “Om något buller upkommer i riket för den ovissa regering skull, at vi då vele förskaffa hielp och medel sådant till at afstyra, item om förmaning till krigzfolcket och en viss lutinant för dem som och penningeförsträckning till dem, så hvad det första tilkommer nembligen att afvärja det, som fäderneslandet kan vara skadeligit, dertill äre vi benägne och redebogne, uti all måtto oss någonsin kan vara möjeligit, och ändock vi fast heller såge och önskade, at de som sådant buller synes vele begynne, ville i tid besinna sig och afstå med det spel de nu drifva, dock medan det icke annars vara kan, så begiäre vi nådeligen, att I uti tid vele oss derom tilkiänna gifva, och skulle I befinna, at vi hafve både villie och macht till at försvara Eder och alle andre, som oss trogne och rätträdige finnas, och afstyra det som vårt kiära fädernesrike kan vara skadeligit, om en viss lutinant för krigzfolcket, effter som i råde, synes oss aldeles vara nödigt, vele och med det förste förordna en viss man, som dertill kan vara tienlig, men till at sättia tvenne uti hvar landzände, som krigzfolcket skulle hafva i befallning, tyckes oss icke vara nödigt, utan dermed förstodes om vapensyn och den tienst adelen oss och cronan är skyldig, och när vi varde oss förklarandes om förbe:te lutinant, så vele vi och giöre den förmaning till krigzfolcket, som i begiärt hafve, sammaledes och om den penningehielp som I begiäre för förbe:te krigzfolck.“

Framställningen skedde muntligt, men innehållet återgifves i Sigismunds svar, dat. Warschau den 14 mars 1597. Sko saml. M. T. XIII. öfverbringaren af herrarnas bud var Hans Bremer. Kreditivet ibid. för honom är dat. Stockholm den 4 jan. 1597 och undertecknadt af Nils Gyllenstjerna, Erik Sparre, Gustaf Banér och Jöran Knutsson Posse. Sedermera, den 13 april s. å., skref konungen till riksens råd ”samtlige” och uppmanade dem att, i fall de togo saken allvarligen före, hålla sig till ståthållarne och göra ”ett” med dem såsom ock å konungens vägnar söka vinna krigsfolket, i synnerhet i Småland, Östergötland och Västergötland. Sigismund skref ock till

ståthållarne samt krigsbefälet och befallde dem göra rådsherrarne det mesta bistånd de kunde. Wervings bilagor sid. 208.

Om dessa båda bref ankommit i rätt tid, hade inbördeskriget i Sverige kanske utbrutit redan på våren 1597. Under det ständerna sedan voro samlade i Arboga, sammanträffade några af rådsherrarna på Bro i Östergötland för att öfverlägga med hvarandra.Erik Sparre, Thure Bjelke, Gustaf och Sten Banér, alltså desamme som tre år senare fingo med lifvet plikta för sina handlingar. Hist. Bibl. II sid. 315. Hit medförde

en af herrarnaBergman, Hist. Bibl. II sid. 316, anser som sannolikt, att det var Erik Sparre, och härför talar den omständigheten, att Sparre efter sammankomsten begaf sig i väg för att gästa Erik Gustafsson. Se nedan! en skrifvelse från Erik Gustafsson med tillkännagifvande, att adeln och ridderskapet i Västergötland ej sändt några ombud till riksdagen samt att de förklarat sig ej vilja beslutaIbid. eller inrymma något utöfver Söderköpings beslut; förmodligen ville han både lugna rådet och gifva det en anvisning om hvar det skulle finna ett stöd mot hertigen.Förbindelsen mellan rådsherrarne och Erik Gustafsson hade länge varit afbruten, emedan han, som ofvan är nämndt, söndrat sig från dem. I nov. skrefvo emellertid några af rådet till honom och ursäktade sig, att de icke så ofta med bud och bref besökt honom, såsom de eljest gärna hade gjort. Det hade dock icke skett af glömska eller försummelse utan af allehanda anliggande mödosamt och stort bekymmer. H. K. R. den 17 nov. 1596. Ett förslag skall ock ha blifvit väckt, att de skulle “draga ut och församla krigsfolk och komma in med“Hist. Bibl. II. sid. 317., men om också ett dylikt förslag blifvit framkastadt, hvilket ej är omöjligt, så vann det ej bifall. Ett annat förslag, som gick ut på att de skulle begifva sig till Västergötland för att rådpläga med adeln därstädes, blef ej heller antaget. Ställningen syntes dem ännu för oviss, och dessutom ville de afvakta resultatet af förhandlingarna i ArbogaIbid. s. 318., innan de fattade ett så allvarligt beslut. Sedan ett par skrifvelserDen ena af dem var ställd till konungen. Se nedan! Den andra var ställd till Erik Gustafsson som svar på dennes nyss omnämnda skrifvelse. De omtala däri, att hvad Arboga möte vidkom, så hade de nogsamt gjort sitt därtill på allehanda sätt och gärna velat i tid afråda och förekomma detsamma. Ang. konungens för dem utfärdade fullmakt yttrade de, att den kunde och borde väl vara annorlunda och fast starkare, och gjorde nog fyllest ett ord fyra eller sex för alltsammans, näml. att man skulle regera riket efter konungens ed och försäkring, Sveriges beskrefne lag och hvars och ens välfångna privilegier. Båda skrifvelserna dat. Bro den 26 febr. Sko saml. M. T. XIII. blifvit uppsatta, skildes herrarna åt. Thure Bjelke och Gustaf Banér återvände till sina gårdar, men Erik Sparre begaf sig till Västergötland för att, som han sade, gästa Erik Gustafsson under påsken. Att det emellertid ej var fråga om ett vanligt vänskapsbesök, det framgår af ett bref, som han kort därefter skref till Sten Banér. Hur försiktigt han än utlåter sig däri, så framgår dock, att han ej hade något emot att “samla krigsfolk“.Hist. Bibl. II, sid. 318.

Vid en ny rådssammankomst, som hölls på Forsa dagen efter det bestämmelsen om de sex veckorna blifvit dem bekant, upptogs frågan om en allmän sammankomst. DeltagarnaGustaf och Sten Banér, Klas och Thure Bjelke. enade sig nu om att de, så snart hertigens bref om riksdagen kommit dem till handa, skulle ödmjukligen bedja honom att få komma tillsammans med ridderskapet, adeln, krigsfolket och andra flere i Götaland samt aflåta skrifvelser därom till sina frånvarande ämbetsbröder.Skrifvelsen dat. Forsa den 16 mars, i Sko saml. M. T. XIII, ställd till Erik Gustafsson Stenbock, Erik Sparre, Erik Abrahamsson Lejonhufvud och Jöran Posse. Dagen förut hade de genom sina utskickade fått underrättelse om huru det tillgått vid riksdagen äfvensom erhållit kopior af beslutet m. m. En del af skrifvelsen återgifves i Hist. Bibl. II, sid. 321. De voro angelägna om att det skulle ske med hertigens tillåtelse, så att ingen skulle kunna förevita dem, att de gifvit anledning till någon oro eller “vidlyftighet“.Någon brådska ansågo de tydligen ej vara af nöden; de ville vänta, tills vägarna och fordenskapen kunde blifva bättre, och hoppades under tiden få vara ”stilla och i rolighet” på sina gårdar. Hist. Bibl. II, sid. 321. En af orsakerna, kanske den förnämsta, till rådsherrarna obeslutsamhet torde vara att söka i den omständigheten, att de ej visste, om de skulle erhålla erforderligt stöd hos konungen. Hans ofvan, sid. 36, anförda bref anlände för sent! Någon skrifvelse af angifna innehåll blef emellertid aldrig afsänd till hertigen, och den påtänkta sammankomsten kom heller aldrig till stånd. Rådsherrarna blefvo förekomna af en person med större beslutsamhet än de ägde, Karl själf.

Sedan ständerna hemförlofvats från Arboga, begaf sig hertigen den 8 marsKarls kalend. till Örebro, och snart nåddes han af oroande underrättelser från Västergötland.Sagesmannen var säkerligen grefve Axel, hvilken den 11 mars anlände till Örebro. Ibid. Det berättades, att Erik Gustafsson lämnat sin gård Torpa samt begifvit sig till Elfsborg, dit han uppbådat ryttare och knektar. Det sades ock, att han i RolfsånUtmynnar i Kungsbackafjorden. hade ett fartyg i beredskap, med hvilket han ärnade sig bort från riket. Hertigen fick således, som han ansåg, sina misstankar, att Gustafssönerna tänkte uppväcka oroligheter, bekräftade. Möjligen hade han ock på ett eller annat sätt fått någon kunskap om rådets planer, ty i ett kreditivKreditiv för Peder Brask, dat. den 15 mars 1597. H. K. R., som han i Örebro uppsatte för Peder Brask, hvilken han afsände till konungen

med uppdrag att bland annat underrätta om den beslutade legationen, talar han om den farlighet i hvilken riket sväfvade, och om de farliga stämplingar, som voro för handen. Efter blott några dagars vistelse i Örebro skyndade han till Västergötland för att, som han skref till Jöran Posse, "förnimma hvars och ens mening om Arboga beslut".

Från Marieholm i Västergötland, dit han anlände den 17 mars, sände han tvenne af sina anhängareErik Stake till Hönsäter och Knut Kijl. Tänkesedel för dem, dat. den 18 mars 1597. H. K. R. Att de afreste denna dag, ses i Karls kalend. till Erik Gustafsson med uppdrag att erinra honom om hans ofta gifna men aldrig infriade löfte att bekräfta Söderköpings beslut samt förehålla honom, att han uteblifvit från Arboga och genom maktspråk förmått andra till detsamma. De skulle ock affordra honom förklaring om Arboga beslut och spörja honom om orsaken till att han begifvit sig till Elfsborg samt uppbådat krigsfolk.Anförda tänkesedel. Samtidigt sände han bud till Jöran Nilsson Posse på HellekisH. K. R. den 18 mars 1597., att denne ofördröjligen skulle komma till Marieholm, och till menige allmogen i MarkDå hertigen var i Örebro, hade han befullmäktigat Erik Stake till Hönsäter, Anders Lindersson till Säby och Anders Gudmunsson Röd till Hedåker att förkunna Arboga beslut uti Västergötland för dem, som ej bevistat herredagen. H. K. R. den 11 mars 1597. Samma åtgärd vidtogs äfven med afseende på Småland. Ibid. Se nedan! afsändes skrifvelse, att den skulle skicka 12 ombud försedda med deras häradssigill till Elfsborg för att bekräfta Arboga beslut.Ibid. den 18 mars 1597. Han gaf ock knekthöfvitsmännen i Västergötland befallning att med sina knektar vara redo infinna sig där och hvar han påfordrade detIbid. den 20 mars 1597., och till en dansk fogde i Halland skref han och bad, att han skulle "arrestera" E. Gustafssons skepp med alla dess tillbehör.K. Maj:ts af Danmark tjänare Axel Brahe. Ibid. den 18 mars 1597.

Från Marieholm fortsatte hertigen efter några dagar resan mot Elfsborg. På vägen hit mottog han i LödöseKarls kalend. Den togs öfver Lidköping, där han möttes af en "hel hop" af Västgötaadeln. svar från E. Gustafsson å det, som de utskickade haft att hos honom andraga. Nu såsom förut förklarade han, att han ville hålla fast vid Söderköpings riksdagsbeslut, alldenstund det icke innehöll något annat än det, som stämde öfverens med Sveriges lag. Han fritog sig från beskyllningen att ha afhållitadeln från att besöka Arboga riksdag, den hade låtit bestämma sig af konungens förbudsbref. Krigsfolk förnekade han sig ha uppbådat; att han själf begifvit sig till Elfsborg, berodde på att han ej hade annat än en öppen gård, på hvilken "skalkaktige" personer lätt kunde tända eld. Hvad Arboga riksdag vidkom, så var hans svar, att hertigen skulle kalla alla riksråden till sig eller ock låta dem komma tillsammans på någon lämplig plats för svarets afgifvande.Jfr ofvan sid. 38 anförda skrifvelse från Forsa. Att han kallade dem "enslige" till sig, vore olämpligt, emedan det sedan skulle heta, att de blifvit tvingade.Erik Gustafssons skriftliga svar till Fursten om det memorial, som Erik Stake och Knut Kijl hade tillställt honom på Elfsborgs slott den 22 mars 1597. Sko. saml. M. T. XIII.

Han insåg emellertid, att skrifvelsen ej skulle tillfredsställa hertigen, utan att denne skulle komma och affordra honom "bättre förklaring", men att personligen träffa hertigen, fann han ej rådligt; han visste, att han riskerade sin frihet, och därför skyndade han ombord å sitt fartyg och afseglade till Danmark.Från Nylöse skref hertigen svar å E. Gustafssons skrifvelse. H. K. R. den 26 mars 1597. Hertigen tog nu Elfsborg och Gullberg i besittning samt tillsatte nya befälhafvareErik Stake och Knut Kijl erhöllo fullmakt på ståthållareämbetet å Elfsborg. Fullmakten dat. Nylöse den 29 mars; H. K. R. Såsom skäl anföres, att E. Gustafsson lagt sig upp mot rikets allmänna beslut samt att han utan någon nöd och fara förlupit fästningen. Enl. Gyllenhjelms relation (Hist. Handl. XX: 2, sid. 260) skall Erik Stake ensam blifvit förordnad till ståthållare. Denna uppgift styrkes af

Sigismunds bref till Erik Stake den 7 aug. 1598. Sigismunds Sv. reg. Gyllenhjelm uppgifver ibid., att till hans underståthållare David Danielsson Hund. Werving uppger emellertid I sid. 172 not a., att Kijl 1597 blef ståthållare på Elfsborg. Möjligen har han vägrat mottaga uppdraget. på båda dessa fästen. Han lät sedan i skrifvelse underrätta borgerskapet i Ny LödöseIbid. den 21 april 1597. om Erik Gustafssons flykt och angifva de skäl, som föranledt honom att öfverlämna fästningarna i andra personers vård.

Med Erik Gustafssons flykt började rådets upplösning. Det af honom gifna exemplet följdes sedan af den ene rådsherren efter den andre; på skilda vägar och tider begåfvo de sig till Polen. Omedelbart efter E. Gustafsson lämnade Erik Sparre landet. Som ofvanSid. 37. är nämndt, ämnade han gästa Erik Gustafsson på Elfsborg, men då han, kommen i närheten häraf, fann hertigen före sig och fick höra, att ErikGustafsson begifvit sig bort, skyndade han att sätta sin person i säkerhet genom att fly in på danskt område.Hist. Bibl. II, sid. 322. Från Falkenberg skref Erik Sparre till konung Kristian och omtalade, att han begifvit sig in på danskt område. Bad Kristian ej sätta tro till hvad som i förklenande syfte kunde komma att sägas om honom (Sparre) och öfriga af rådet. Var det någon, som hade honom eller hans ämbetsbröder något att tilltala, så voro de beredda att svara inför opartiske domare. Werving I, s. 332.

Den 25 april skref Sparre till Johan de Mornay och underrättade honom om sin flykt. Brefvet tr. bland bilagorna till Karl IX:s rimkrönika, sid. 337.

Hertigen utfärdade fullmakt för Lasse Jakobsson att tillvaratage alla herr Erik Sparres kistor. H. K. R. den 28 mars 1597. Från Halmstad skref han sedan till sina ämbetsbröder och underrättade dem om sin flykt.Hist. Bibl. II, sid. 222. Något senare öfvergåfvo äfven Sten Banér och Jöran Posse fäderneslandet och sökte en fristad i Polen.

Sedan Erik Gustafsson flytt och de båda fästena kommit i hertigens hand, hade denne ej svårt att åvägabringa en uppgörelse med västgötaadeln. Med en del af densamma hade han i slutet af mars ett möte i LödöseWingqvist, sid. 142. och mottog därvid en skriftlig förbindelse, att den skulle förena sig med de andra ständerna. Något senare höll han ett dylikt möte i Skara; härom skref han till Axel Lejonhufvud, att adelsmännen sprungit om hvarandra och erbjudit sig att besegla beslutet, ehuru de hvarken varit ditkallade eller därom bedde.Ibid. Andra af adeln kallades till Stora Wånga, och hit sände hertigen fullmäktigeAnders Lindersson till Säby och Anders Gudmunsson till Hedåker. Memorial för dem dat. den 28 mars 1597. H. K. R., hvilka skulle mottaga bekräftelse å Arboga beslut och inhämta deras utlåtande om E. Gustafsson.Ibid. Resultatet af detta möte är ej kändt, men antagligen var det till hertigens belåtenhet, ty kort därefter begaf han sig till Nyköping. Dessförinnan afsände han emellertid fullmäktigeSvante Bjelke och Olof Hård. Fullmakt för dem H. K. R. den 7 april 1597. till Kalmar för att uppmana Karl Gustafsson att nedlägga sin olagliga myndighet samt lämna Kalmar slott. I Västergötland var hertigen således herre, allt hade gått lätt och utan motstånd.Sedermera afgåfvo prästerskap, borgerskap och menige man i Västergötland bekräftelse å Arboga beslut. Se ”bekräftelser å Arboga m. fl. mötens beslut”. Ett särskildt band, R. A.

För rådsherrarna var hertigens resa till Västergötland ett svårtstreck i räkningen. Planen rörande samverkan med adeln i detta landskap kunde därefter ej bringas till utförande. De uppgåfvo väl ej tanken på en allmän sammankomst, ännu i maj talarHist. Bibl. II, sid. 327. Thure Bjelke om en sådan, men det synes, som om det varit slut på all enighet dem emellan och all handlingskraft tillika, sedan de öfvergifvits af Erik Sparre. Förgäfves bemödade sig Gustaf Banér, Klas och Thure BjelkeTill dem slöto sig ock Sten Banér och Jöran Posse, så länge de voro kvar i riket., hvilka bäst höllo tillhopa, att med sig förena den gamle drotsen Nils Gyllenstjerna. Ängsligt sökte denne undvika allt, som på något sätt kunde bringa honom i “vidlyftighet“. Vid samma tid, som han skref till sina ämbetsbröder och uttalade sig för ett allmänt möte, skref han till hertigen och uttalade sin ledsnad öfver att han jämte några af sina ämbetsbröder uttalat betänkligheter mot Arboga riksdag.Hist. Bibl. II, s. 325. Så snart det blef fråga om att fatta något bestämdt beslut, vare sig det var hertigen eller hans ämbetsbröder, som yrkade därpå, gjorde han alltid undanflykter, skyllande än på sin höga ålder än på sin svaghet. Lika försiktig var Hogenskild Bjelke, han sökte tillfredsställa sina yngre ämbetsbröder med goda råd och hertigen med sväfvande,

nästan intetsägande förklaringar. Då han hårdare ansattes af denne, framhöll han alltid, att han för sin svaga hälsa ej var mäktig att fatta något beslut. Betecknande för dessa båda herrar är det sätt, hvarpå de gingo till väga för att slippa afgifva ett bestämdt uttalande om Arboga riksdagsbeslut.

Omedelbart efter riksdagens slut lät hertigen tillställa dem afskrifterSkrifvelsen till Hogenskild Bjelke. H. K. R. den 7 mars 1597. Skrifvelsen ganska nådig; Karl erkänner, att Hogenskild haft ”laga förfall” för sitt uteblifvande från Arboga. En lika lydande skrifvelse afsändes till Nils Gyllenstjerna, men däri nämnes ej något om att N. Gyllenstjerna skulle haft ”laga förfall”. Se skrifvelsen till Nils. G., som finnes intagen som sista skrifvelse för mars månad H. K. R. Om orsaken till hertigens vänlighet mot Hogenskild Bjelke se Hist. Bibl. II, sid. 309. däraf, hvarjämte han i särskilda skrifvelser bad dem afgifva nöjaktig förklaring samt råda och förmana sina ämbetsbröder att göra detsamma. Tillika sände han dem afskrifter af de punkter, som legationen skulle andraga hos konungen. Vid samma tid fick Hogenskild äfven mottaga ett besök af biskopen i Växiö, Petrus Jonæ, hvilken på riksdagen i Arboga af präster och borgare fått i uppdrag att medlamellanBrefvet, han medförde, var från ”Bisperna, capitulares och menige presterskaped, samt borgemestere, rådmän och borgerskaped, Arboga församlede”; dat. Arboga den 6 mars. Sko saml. Fol. 177. hertigen och rådet.Se biskopens bref till ärkebiskopen och professorerna den 17 mars 1597.
Handlingar ang. riksråden. Hvad Hogenskild svarade denne, är ej bekant; själf skref han därom, att han gifvit biskopen ett sådant svar, att denne icke kunde önska bättre.Hist. Bibl. II, sid. 313. Men var detta svar likt den förklaring, han kort därpå gaf hertigen, har man all anledning misstänka, att biskopen ej var så nöjd. Till honom skref han nämligen, att “så mycket som han uti en hast hafver kunnat öfverse“, kom Arboga beslut “endels“ öfverens med de beslut, som fattats i Upsala och Söderköping, från hvilka han aldrig hört, att de gode herrar ville ”vika eller falla”.Ibid. 312 f. Anmärkas bör dock, att Hogenskild lofvade att sända hertigen sitt betänkande, så snart han fått veta de öfriga rådsherrarnas mening.Samma bref; Handl. ang. riksråden. Att hertigen emellertid ej fäste något afseende vid förklaringen, framgår däraf, att han någon tid efter det han mottagit densamma skref till Hogenskild och erinrade om att de sex veckorna närmade sig sitt slut.Hertig Karl till Hogenskild Bjelke, den 20 april 1597. H, K. R.

Hvad Nils Gyllenstjerna beträffar, så underlät han i början helt enkelt att svara hertigen. Det var först efter förnyad anmaning, som han fann för godt att afgifva en förklaring, och denna var af samma beskaffenhet som Hogenskild Bjelkes. Äfven han uttryckte som sin åsikt, att den ”Arbogeska handeln” stämde öfverens med den ”Upsaliska och Söderköpings beslut”, men något fullkomligt svar förklarade han sig ej kunna afgifva, förrän han fått besked af de öfriga rådsherrarna.Hist. Bibl. II, sid. 326.
I samma bref omtalar han, att han sändt Arboga beslut till de herrar af rådet, som i Östergötland ”stadde ähre”, några dagar efter det han bekommit detsamma, men att de icke förklarat sin mening — ”och ähr iag icke vollendes, att the så länge thermed fördrogt hafue, förty the gode herrer mig förvthenn, väl kunne betenke, hvad them står til att göre och lathe”. Nils Gyllenstjerna till hertig Karl den 5 maj 1597. Handl. ang. riksråden.

Om Hogenskild Bjelke och Nils Gyllenstjerna sålunda aktade sig för att afgifva den dem affordrade förklaringen, så kan det ej tillvitas dem, att de urakläto ställa sig hertigens skrifvelse till efterrättelseifråga om förmaningarna till sina yngre ämbetsbröder. Både Hogenskild och ännu mer Nils Gyllenstjerna gjorde aktningsvärda försök att bringa dem till insikt om det berättigade i hertigens fordran med afseende på förklaringen. Så lät den förre genom biskopen i VäxiöHan var åtföljd af dekanen i Växiö., som från Ulfåsa begaf sig till Forsa, tillställa de där församlade rådsherrarnaGustaf och Sten Banér, Klas och Thure Bjelke. Deras bref till Nils Gyllenstjerna, se Hist. Bibl. II, sid. 321. I en ”sedel” till detta bref underrätta de Nils Gyllenstjerna om att de, sedan brefvet skrifvits, fått besök af biskopen i Växiö och kyrkoherden i Linköping, hvilka, utsände af klerkeriet och borgerskapet, som varit församlade i Arboga, kommit för att bedja och råda och förmana dem att icke söndra sig från ständerna, som varit samlade i Arboga. De delgåfvo Gyllenstjerna det svar, de gifvit de båda utskickade, att alldenstund de samtliga af rådet, som ej besökt Arboga riksdag, gemensamt skrifvit och gjort sin ursäkt, så borde de ej vid afgifvandet af förklaring å det vid riksdagen fattade beslutet gå hvarandra förbi utan samhälligt, efter saken ginge dem alla an, gifva sitt betänkande. De hade ock för de utskickade framhållit, att den bestämda terminen var för

kort äfvensom att det vore nödvändigt att få hålla en gemensam sammankomst tillika med adeln och ridderskapet i Götaland. Se brefvet i Sko saml. M. T. XIII. Enligt biskopens i Växiö ofvan anförda bref förklarade de ock, att de ej vikit från Söderköpings beslut och ej heller tänkte vika därifrån. Hogenskild hade rådt biskopen att i sällskap med biskopen i Linköping besöka herrarne, men, då denne var sjuk, fick kyrkoherden därstädes följa med. en skrifvelse, i hvilken han vidlyftigt rådde dem att "anse tidens farlighet" och utan dröjsmål afgifva den af hertigen äskade förklaringen.Biskopens i Wäxiö ofvan sid. 43 anförda bref. Vid samma tid fingo de ock mottaga ett bref af liknande innehåll från Gyllenstjerna jämte afskrift af beslutet och ofvannämnda punkter. Han uppmanade dem att noga öfverväga svaret. Själf sade han sig vara för gammal att afgifva ett skriftligt sådant; han hade gifvit öfverbringaren af brefvet muntligt besked, hvilket denne kunde meddela.Kop. af Nils Gyllenstjernas bref till oss samtlige, dat. Foglavik den 18 mars 1597. Sko saml. M. T. XIII. Gyllenstjerna omtalar däri, att han dagen förut bekommit hertigens bref (af 7 mars?). Enl. afskriften i Sko saml. M. T. XIII skall detta varit dateradt den 17 mars, men sannolikt beror denna uppgift på felskrifning. Han omnämner ock, att han mottagit kop. af Arboga beslut samt de punkter, som hertigen genom ett sändebud (P. Brask) skulle framställa för konungen, af hvilka samtliga skrifvelser han sände dem kopior. Gyllenstjernas svar till hertigen, se Hist. Bibl. II, sid. 325. detta bref säger han, att han gärna ville göra sitt "till saken" om ämbetsbrödernas förklaring, men han kunde icke tro, att de kunde gifva något bestämdt svar före den bestämda tiden och förrän de vid första öppet vatten kunnat komma tillhopa i Söderköping, bad blifva förskonad med några "ensliga" svar. Sko. saml. M. T. XIII. Den af

herrarna omnämnda sammankomsten tillstyrktes af honom i en senare skrifvelseNils Gyllenstjerna till rådet i Östergötland den 23 mars 1597. Sko saml. M. T. XIII. Utgör svar å herrarnas ofvan (sid. 44 not. 2) anf. bref af den 16 mars. Han gillar deras svar till biskopen i Växiö och kyrkoherden i Linköping. Omtalar, att han skrifvit till hertigen om en sammankomst i Söderköping., och som plats föreslog han Söderköping, hvilket förslag herrarna äfven gillade i sitt svar.Dat. Ekenäs den 23 mars. (Under 22 mars finnes ett liknande). Svar å Gyllenstjernas bref den 18 mars. Undertecknadt af Gustaf Banér, Thure Bjelke och Sten Banér. De tackade på det "flitigaste för handlingarne"; de hade redan förut bekommit dem. "Kärt" var det för dem att erhålla kop. af hertigens bref. Den 6 april skref Gyllenstjerna ånyo till rådet i Östergötland. Hist. Bibl. II sid. 325. Svaret härå äfvensom å Gyllenstjernas bref af den 23 mars afgafs den 10 april och är undertecknadt af Sten och Gustaf Banér samt Thure Bjelke. Gyllenstjernas svar å denna skrifvelse är dat. den 18 april. Samtlige i Sko saml. M. T. XIII. I början af maj skref han sedan och begärde "vänligen veta" deras mening om den "Arbogiska handeln", han fann föga däri, som ej stämde öfverens med besluten i Söderköping och Upsala.Hist. Bibl. II sid. 326. Han hade nu tillställt hertigen ofvannämnda förklaring och ville nu utöfva tryck på dem.

Dessa delade emellertid ej sina äldre kollegers uppfattning om öfverensstämmelsen mellan Söderköpings och Arboga beslut. I en förklaringDenna förklaring, anförd af Werving I sid. 340 f., var afsedd att tillställas hertigen. Se rådsherrarnas skrifvelse till Nils Gyllenstjerna från Linköping den 13 maj 1597. Sko saml. M. T. XIII. Den åberopas sedan af Gustaf Banér, Klas och Thure Bjelke i bref till hertigen den 13 juli 1597. Se nedan! Hertigens svar dat. Kalmar den 15 juni 1597. Sigismunds Sv. reg. se nedan!, som de i midten af april läto tillställa Hogenskild Bjelke med anledning af hans ofvan anförda skrifvelse, riktade de en gensaga mot det i Arboga beslut förekommande uttrycket, att däri ej fanns något nytt utan att det stämde öfverens med hvad som beslutats i Upsala och Söderköping. Häremot sade de sig aldrig hafva handlat, och ej heller hade de affallit därifrån. Att de afrådt den finska resan, kunde ej tillvitas dem som affall från Söderköpings förening, de kunde ej förstå, att Söderköpings afhandling sträckte sig "så vidt", ty om den resan blifvit ställd i verket och ett sådant antal folk blifvit sändt till Finland, så hade det lätt kunnat komma till inbördes "handgrep" svenske män emellanJfr Gustaf Banérs bref till Hog. Bjelke den 25 mars. Hist. Bibl. II sid. 313., och för att ytterligare motivera sitt handlingssätt hänvisade de till "själfva orden", såsom de i "bokstafven lyda",enligt hvilka all oreda skulle afskaffas "skäligen, tillbörligen och lagligen".Jfr Hist. Tidskr. 1886 s. 81. Angående legationen yttrade de blott, att de ej funno den "orådlig". Om instruktionen talades ej, men i ett bref till Nils GyllenstjernaOfvan (sid. 45) anf. skrifvelse till Gyllenstjerna af 23 mars 1597. framhöllo de, att mycket fanns däri, som kräft ett tidigt och noga betänkande, och att det skulle blifva den, som åtog sig legationen, svårt att följa instruktionen.

De ville därmed antyda, att de ej voro hågade att taga någon befattning med legationen, den de också hoppades skulle blifva öfverflödig genom konungens hemkomst.Brefvet dat. Forsa den 13 april. Handl. ang. riksråden. Det är undertecknadt af Gustaf Banér, Klas Bjelke, Sten Banér, Thure Bjelke och Jöran Passe.

Under dylika förhållanden, då skilda meningar gjorde sig gällande inom rådet angående Arboga beslut och då Hogenskild Bjelke samt Nils Gyllenstjerna syntes vilja söndraOm söndring skall efter denna tids lägenhet vara oss nyttig rebus accurate consideratis, det gifva vi eder själfva att betänka; Sten Banér, Gustaf Banér, Thure Bjelke till Nils Gyllenstjerna i (sid. 45 not 2) anf. skrifvelse af den 10 april. sig från de yngre rådsherrarna, var det otvifvelaktigt en tröst för dessa, att adeln i Småland framhärdade i sin opposition mot hertigen. Innan denne begaf sig till Västergötland, hade han befullmäktigat trenne personerFullmakt för Peder Joenson Lilljensparre, Arvid Månsson och Måns Olofsson. H. K. R. den 11 mars 1597. att i Småland förkunna Arboga beslut för dem, som ej besökt riksdagen. I början af april, då de sex veckorna nalkades sitt slut, höll adeln en sammankomst i Eksjö och aflät därifrån en skrifvelse till hertigen med tillkännagifvande, att den ej kunde afge något bestämdt svar, förrän den rådgjort med rikets råd och andra, som ej varit tillstädes i Arboga, hvarför den anhöll om utsträckning af den stadgade respittiden.Tills lägligt blef, att de gode herrar riksens råd och vi alla samtlige af adel och krigsbefäl, som icke varit i Arboga, kunde komma tillhopa och samtlige svara. Skrifvelsen dat. Eksjö den 9 april 1597 i Sko saml. M. T. XIII.
Legationen till konungen förordades varmt för att ”fliteligen” begära, att konungen, så snart som möjligt, skulle återvända till Sverige. Ibid. Hertigen tog mycket illa upp detta svar. Genom en Erik Sparres stallmästare, med hvilken ett förhör vid samma tid anställdes, fick hertigen kunskap om att rådsherrarna under Brosammankomsten skulle afhandlat enallmän resningHerr Erik Sparres stallmästares berättelse den 21 april 1597. Werving I s. 342. Sko saml. M. T. XIII. Kritik däraf. Hist. Bibl. II sid. 317., och vid samma tid berättade Klas Flemings tjänare, att hans husbonde ärnade draga emot konungen och att han, om denne ej kom, ärnade med 10 skepp begifva sig öfver till Sverige.Herr Klas Flemings tjänares berättelse den 21 april 1597. Werving I s. 342 Sko saml. M. T. XIII. Karl satte nu smålandsadelns svar i samband med dessa uppgifter och trodde med säkerhet, att den var i komplott med rådet. Han gaf adeln därför ett ytterst skarpt svar. Han ville ej träda ifrån beslutet eller låta förändra det; adeln kunde göra så, om den fann för godt, men fick själf svara för följderna.Wingqvist, sid. 143. Vid närmare eftertanke fann emellertid Karl lämpligt att villfara adelns begäran ifråga om respittidens utsträckning. I öppna mandatMandatet finnes i Sigismunds Sv. reg., där dat. den 2 maj 1597. Samma datum har ett exemplar bland handl. ang. pol. förhållanden. Bland handl. ang. riksråden finnes ett exemplar dat. den 9 maj. Under den 30 april finnes i H. K. R. ett **liknande** mandat. Det var med anledning af detta mandat, som Thure Bjelke skref det i Hist. Bibl. II sid. 327 tryckta brefvet till Klas Bjelke. lät han tillkännagifva, att till de i Arboga beslut stadgade sex veckorna skulle läggas ytterligare tre, men efter dessas utgång skulle enhvar, som ej förklarat sig, behandlas som rikets fiende.

Tvenne af hertigens anhängare Mauritz Jöransson och Sven Jonsson fingo i uppdrag att förkunna detta mandat: den förre i Östergötland, den senare i Småland. De i förstnämnda landskap boende rådsherrarna skulle uppsökas på sina gårdar och där få del af mandatet äfvensom underrättas, att ifall de ej inom tre veckor kommo till hertigen och afgåfvo nöjaktig förklaring, så skulle denne låta besöka dem. Thure Bjelke vägrade mottaga Mauritz JöranssonMauritz Jöransson hade skrifvit till Thure Bjelke och tillkännagifvit, att han ämnade besöka honom följande tisdag den 11 maj, hvarom Bjelke uppmanades underrätta Gustaf och Sten Banér, emedan lägenheten fordrade, att de voro samtligen tillsammans. Mauritz Jöransson till Thure Bjelke den 8 maj. Sko saml. M. T. XIII., i stället infann han sig jämte Gustaf och Sten Banér, Klas Bjelke och Jöran Posse vid ett möte, som adeln och andra ständer i Östergötland på Mauritz Jöranssons anmodan höllo i Linköping. I en skrifvelseGustaf Banér, Klas Bjelke, Sten Banér, Thure Bjelke, Jöran Posse till Nils Gyllenstjerna den 13 maj 1597. Ibid. Sista skrifvelse, som Sten Banér och Jöran Posse undertecknade gemensamt med sina ämbetsbröder före sin flykt till Polen. Att döma af ett bref från Thure Bjelke till Hogenskild den 25 maj 1597 (Hogenskild Bjelkes brefväxling och handlingar) synes Thure varit betänkt på att redan nu lämna landet.
Då hertigen var i Skara, skref han till Olof Hård och bad honom ”utspana”, hvad Jöran Posse hade i sinnet, om

han ”lagt stämma” med Erik Sparre eller om han tänkte begifva sig till Östergötland. H. K. R. den 10 april 1597., som nämnde herrar frånLinköping tillsände Nils Gyllenstjerna, omtalade de, att menigheterna, särdeles de, som något beskedliga voro, tagit mandatet i öfvervägande, själfva hade de gifvit hertigens utskickade det besked, att de ej kunde gifva ”något fullkomligt svar, förrän han (Gyllenstjerna), som var den äldste och förnämste på kall och ålderdoms vägnar, samt andra flere gifvit sitt råd och betänkande”. Tillika delgåfvo de honom den förklaring, som de tillsändt Hogenskild Bjelke. Detta var ett försök men också det sista att hålla den opålitlige Nils Gyllenstjerna kvar vid rådets sak. Som vi veta, hade han redan förut tillkännagifvitSe ofvan sid 45., att han föga hade att invända mot Arboga beslut, och i det svar, han aflät å rådsskrifvelsen från Linköping, erinrade han därom, hvarjämte han i en ”sedel” omnämnde, att ständerna i Västergötland och antagligen i Småland redan förklarat sig; han fann det därför vara föga lönt, att de gjorde motstånd längre.Drotsen till riksråden i Östergötland den 18 maj 1597. Sko saml. M. T. XIII. I själfva verket afgaf han kort därpå, efter det han mottagit ett nytt bannebref från hertigenHertig Karl till Nils Gyllenstjerna den 9 maj 1597. Ibid. Jfr brefvet i H. K. R. den 8 maj., den förklaring, att han “den Arbogiske handel ville gilla och densamma med hand och segel stadfästa, när han bekom hufvudbrefvet“.— — — ”men huad then Upsala och Söderkiepingz handlinger tillkomer then vill iag hålle så mycket mig menniskeliget och mögliget kan vara, såsom iag tilförende ödmiuckeligen haffver förklarad mig. Ifrå then Arboga handelen vill iag icke heller afsyndre mig, såsom iag icke här till giort haffver vti allt thet som e. f. N. haffver beslutted och för gott ansedt till vårt fädernesrickes gagn och besta, och effter iag ennu inge fulkomlige suar haffver bekomett aff the andre gode herrar i rådet, så vill iag således haffve mig emoth e. f. N. förklarad, att iag samma Arbogeska handell och beslut vill gilla, och then med segell och hand stadfeste, ner iag nu bekomer huffuedbreffuet. Jag hafver och rådt och skriffvit de andre gode herrar af rådet till, att the vele och thet samma göra, huad nu ske kan thet varder e. f. N. vell förnimme”. A tergo: Copia af herr Nils Gyllenstiernas förklaring påå Arboga beslut 97. Dat. den 20 maj 1597.
Handl. ang. riksråden.
På återresan från Kalmar (se nedan!) sammanträffade hertigen med Gyllenstjerna den 24 juni på Bockö. Löftet att bekräfta hufvudbrefvet synes han ej uppfyllt, hans sigill finnes icke anbragt under beslutet.
Bland Abraham Brahes koncepter. Sko saml. vol. VIII. Fol. finnes en dyl. förklaring af Abraham Brahe dat. den 5 maj anno 1597. Att döma af hans tidebok Sv. Archivum II sid. 17 har den ej blifvit hertigen tillsänd förrän den 28 maj.

Hogenskild Bjelke skref till sina ämbetsbröder, att han låg “betagen“ i sådan värk, som han förr aldrig haft, men sedan han fått mottaga besök af Mauritz Jöransson, tillsände han hertigen en skriftlig förklaring, i hvilken han betygade sig icke vara emot Arboga beslut i allt det, som kunde lända K. Maj:t, hans allernådigste konung och herre, samt hela riket till trogen tjänst, nytta och gagn.Hogenskild Bjelkes svar och förklaring på Arboga beslut, dat. Ulfåsa den 27 maj 1597. Sko saml. M. T. XIII. I bref till brodern Klas hade han kort förut skrifvit och tillrådt, att han och de öfriga herrarna skulle ställa svaret på ”bästa och fogligaste sätt”, så att det var ”någorlunda försvarligt för konungen och likväl icke retade den”, som ej aktade ”rättmätigt svar och ursäkt”.Hist. Bibl. II sid. 328. Säkert hade han mycket brytt sin hjärna för att kunna åstadkomma ett dylikt svar; sådant det blef, kunde det kanske varit “svarligt“ för konungen; att hertigen ej fann det tillfyllestgörande, få vi snart se.

Under tiden hade ett ifrigt arbete pågått i skeppsgården i Stockholm. Hertigen hade nämligen gifvit befallning om att flottan skulle utrustas för att vara redo, då konungen påfordrade densamma för sin hemresa. Egentliga anledningen var dock, att han själf behöfde taga den i anspråk, emedan han beslutat att företaga en expedition till Kalmar för att aflägsna Karl Gustafsson. Denne hade nämligen trots hertigens ofvanSid. 41. omtalade åtgärd stannat kvar på sin post, och det sades, att han ärnade möta våld med våld, om hertigen ville tvinga honom att nedlägga sin myndighet. Hertigen synes ock satt tro härtill, ty förutom att han lät utrusta flottan, tillskref han krigsfolketH. K. R. den 9 maj 1597. Att befallningen blef åtlydd, framgår af en skrifvelse den 26 maj H. K. R., däri han tackar krigsfolket för att det hörsammat skrifvelsen. i Småland, att det på utsatt tid och ställeStrömserum (nära Pataholm). skulle vara honom till mötes. Det var en expedition af samma beskaffenhet som den, han företagit till Västergötland, och ändamålet var äfven detsamma. Han ville göra sin myndighet gällande äfven där

och bringa Arboga beslut till gällande kraft. Mot slutet af maj voro rustningarna fullbordade, och sedan hanvidtagit åtgärder för att hindra befarade stämplingar från rådets sida, afseglade han den 26 maj till Kalmar.Den 23 maj utfärdades fullmakt för Joakim Scheel att vara öfverste amiral. H. K. R. den 23 maj 1597. Jöran Klason Stiernsköld fick befallning att föra knektarna från Dalarne till Stockholm och där vara ståthållare bredvid Axel Ryning samt hafva noga inseende, att ej någon "förraskning" skedde på fästningen. Ibid. den 24 maj 1597.
Lasse Västgöte, hertigens höfvitsman på Nyköpings slott, fick befallning och fullmakt att hafva akt uppå riksens råd och andre af adel — — Ibid. den 24 maj 97.
Samma befallning till Torsten Christoffersson den 25 maj, Ibid. Se ofvan sid 34.

Under resan dit gjorde han den 28 maj ett besök på Stegeborg, hvilket slott innehades och beboddes af Sigismunds styster, prinsessan Anna. Det hade nämligen kommit till hertigens kännedom, att Erik Sparre kort före sin flykt till förvaring på slottet inlämnat en kista, innehållande åtskilliga handlingar, och dessa ville hertigen ha i sitt våld, emedan han trodde, att de skulle lämna upplysningar om rådsherrarnas hemliga planer.Karls bref till fröken Anna. Stegeborg den 29 maj 1597. Ibid. Ehuru prinsessan Anna var borta, då han ankom till slottet, satte han sig dock i besittning af kistan samt medtog den på färden. Den öppnades sedan, då ständerna samlats i StockholmWerbung und Beuehl, bl. H. 4. "Erik Sparres brefväxling och handlingar" innehåller b. a. en förteckning på de i skrinet befintliga handlingarna. Att döma af den, torde dessa i allmänhet härrört från konung Johans tid och handlat om b. a. rådsherrarnas mellanhafvande med honom., och befanns äfven innehålla åtskilliga handlingar af vikt, ehuru de ej voro af det slag, hertigen hoppats. Händelsen, som i och för sig var af föga betydelse, förtjänar emellertid att omnämnas, emedan, som vi framdeles få se, hertigens vedersakare, däribland konungen själf, fingo ett bevis på hertigens egenmäktiga, hänsynslösa tilltag.

Från Stegeborg fortsatte hertigen färden till Borgholm, dit han anlände den 31 maj. Han ärnade här hålla en sammankomst med menigheten på Öland för att bland annat inhämta dess råd om huru han skulle förfara med Karl Gustafsson, men af någon anledning afstod han därifrån och fortsatte efter några dagars uppehåll färden till Kalmar.Befallningen på Borgholms slott öfverläts åt Ivar Christoffersson till Hiertö. Fullmakten för honom dat. Kalmar den 4 juni 1597. H. K. R.
På återresan från Kalmar besökte han ånyo Borgholm och hade därunder den 21 juni ett samtal med allmogen, Karls kalend. Han började efter ankomsten dit genast vidtaga anstalter för

en formlig belägring af slottet, men till någon sådan kom det icke. Karl Gustafsson vågade ej sätta sig till motvärn utan öfverlämnade slottsnycklarnaDen 4 juni, dagen efter hertigens ankomst dit. Karls kalend. till hertigen samt gaf sig själf fången.Af ett bref från Sigismund till Karl Gustafsson, dat. Warschau den 29 maj 1597 (Sigismunds Sv. reg.) framgår, att denne upprepade gånger begärt vapen, proviant och manskap.
Att hertigen hade kännedom om Karl Gustafssons planer, framgår af anf. bref till krigsfolket i Småland, den 9 maj 1597.

Från Borgholm hade hertigen utfärdat kallelse till ständerna i Småland att den 13 juni infinna sig i Kalmar för att med honom öfverlägga och fatta beslut i anliggande ärenden, men äfven detta möte blef inställdt. I en senare skrifvelse uppgaf han som skäl härtill, att han måste begifva sig till andra landsändar, särskildt Finland, för att stilla den oreda, som där uppkommit. Enligt Wingqvist blef det inställdt, emedan adeln och krigsbefälet afgåfvo nöjaktig förklaring; och åtskilligt talar äfven för att denna uppgift är riktig.Några skrifvelser med anmaning finnas ej. Af orsaker, som vi snart skola lära känna, måste hertigen dröja nästan hela juni månad, innan han kunde anträda återresanAfresan från Kalmar ägde rum den 20 juni. Karls kalend., och han hade således tid nog att hålla möten. Registraturet lämnar emellertid ej några upplysningar om hans förehafvande denna tid, från början till slutet af juni finnas ej några skrifvelser registrerade.

Det förnämsta resultatet af expeditionen var, att hertigen fått Kalmar och Borgholms slott i sitt våldTill ståthållare på Kalmar förordnades hertig Gustaf af Sachsen och till befallningsmän Jöran Klasson Stjernsköld till Bi by och Olof Hård till Segerstad. Instruktionen för dem, dat. Kalmar den 10 juni 1597, finnes tr. i Abschrifft

der Missiuen und Briefe etc.; Kalmar var Sveriges förnämsta fästning vid Östersjön och nyckeln till södra Sverige. I och med besittningstagandet af dessa slott hade hertigen utsträckt sin makt öfver det egentliga Sverige. Endast rådsherrarna och adeln i Östergötland gjorde honom motstånd. Medlemmar af den sistnämnda afgåfvo dock vid ett möte i Nyköping, innan hertigen begaf sig till Kalmar, en förklaring, att de för sin del ej funno något i Arboga beslut, som stred emot Söderköpings beslut, ehuru de ej ville afgifva något bestämdt svar, förrän öfriga af adeln i Östergötland yttrat sigAdelns i Östergötland tillkännagifvande, att den för sitt fåtals skull ej ville bekräfta Arboga beslut enl. på skrift å omslaget: Handl. dat. Nyköping den 26 maj 1597 Riksdagsacta.. Som hertigen var angelägen attkomma i väg snarast möjligt, lät han det bero därvid, helst adeln förpliktade sig att förblifva stilla och hjälpa till att kufva dem, som under hertigens frånvaro ville åstadkomma "buller". Återstod således att bringa Finland till underkastelse, men innan vi redogöra för de åtgärder, hertigen nu vidtog mot detta land, torde det vara på sin plats att omnämna, hvilka åtgärder konungen vidtog med anledning af Arboga beslut.

*

III.

Sigismund hade, som redan är nämndtSe ofvan, sid. 14 f., i skrifvelser till både hertigen och ständerna förbjudit Arboga riksdag. Han hade ock utan att fästa något afseende vid de förbehåll, under hvilka hertigens afsägelse ägt rum, förklarat honom skild från regeringen samt uppdragit densamma åt rådet. Detta gaf Karl anledning att vid tiden för Arboga riksdags öppnande till konungen aflåta en skrifvelse med försvar för riksdagen och en förklaring af regeringsafsägelsens innebörd. Såsom skäl härtill anförde han den i landet rådande oordningen, hvilken uppkommit i följd af det sätt, hvarpå konungen ordnat regeringen. Han hade emellertid ej afsagt sig denna i den afsikt, att han "alldeles" och "platt intet" ville sig därmed "bekymra eller befatta", utan hans mening var, att han, om då rådande missförhållanden ej afhjälptes, måste draga sig tillbaka.Jfr ofvan, sid 14, not 4. Men saken var enligt hans mening ingalunda afgjord därmed, att konungen uttalat sin vilja; äfven ständerna borde höras, emedan han af dem mottagit sin myndighet som riksföreståndare. Genom att anförtro regeringen åt rådet hade konungen ingalunda gjort ständernas hörande obehöfligt utan tvärtom gifvit ytterligare anledning därtill, emedan nämnda åtgärd vore stridande emot Sveriges lag och arfförening, konungens ed och försäkring.Enl. denna skulle konungen, som bekant, regera Sverige med hertigens och råds råd. Gentemot föregifvandet, att hertigen fullkomligt frivilligt afsagt sig regeringen, invändes, att så ej kunde varit fallet, då de af konungen tillsatta ståthållarna hindrat honom att utöfva den makt och myndighet, han borde hafva.Men utom frågan om regeringen, hvilken af hertigen således angifves som förnämsta skälet till riksdagen, fanns det äfven andra anledningar till densamma. Liksom i riksdagskallelsen hänvisades till förhållandena i Finland, där "uppenbart uppror" utbrutit, och till nödvändigheten, att konungen genom ständerna blefve kallad åter till riket. Liksom i motiveringen af Söderköpings riksdag hänvisades äfven till rikets bästa; det hade ej varit fråga om att besluta annat än det, som lände Kongl. Maj:t och riket till gagn och välfärd. Sedan sistnämnda riksdag hölls, hade ställningen så till vida blifvit betänkligare, som inbördes krig utbrutit; konungens återkallande var därigenom vordet en riksvårdande angelägenhet.Svar uppå K. Maj:ts tvenne skrifvelser, som med Lasse Andersson ankommo. Af Arboga den 15? Febr. 1597. H. K. R. Se ofvan, sid. 15.

Något svar å denna skrifvelse finnes ej bevaradt och har helt visst ej heller blifvit afgifvet. Genom att ånyo sammankalla ständerna, och denna gång trots konungens offentliggjorda förbud, hade hertigen gjort brytningen fullständig.Hertigen hade visat konungen förakt, han hade gjort honom "harm och förtrett". Sigismunds ofvan, sid. 15 anf. bref till hertig Karl. Konungen visade det på så sätt, att han ej lämnade hertigens sändebud företräde. Hertigens tjänare, Isak BehmI hvilket uppdrag Behm sändts till Polen, är mig ej bekant. Någon fullmakt eller instruktion för honom har jag ej funnit., som sändes till Warschau vid tiden för Arboga riksdags öppnande, väntade under åtta dagar förgäfves på företräde hos konungen; han måste slutligen återvända med oförrättadt ärende.Chesnecopherus bl. Xx 2. Ett annat sändebud, Peder BraskMeningen var, att Brask skulle vara ett "förebud" till den i Arboga beslutade legationen, emedan med densamma "förmodligen" någon tid "sig förlöpa

vill”. Ofvan, sid. 38 anf. kreditiv för P. Brask. Enl. uppsatt memorial, som omfattade 14 punkter, skulle Brask bl. a. ytterligare, än som skedde i Stockholm, ”förlägga”, att med Söderköpings riksdag ej var handladt emot konungens höghet och rättighet. Brask skulle ock begära, att K. Maj:t ville H. F. N. hos rikets ständer igenom sina kungliga bref undskyllat och ursäktat hafva. Lasky påstod sedan, då han första gången besökte Sverige, att Brask på grund af sjukdom måste dröja i Danzig och att, då han ändtligen anlände till Warschau, ställningen i Sverige genom Karls resor till Elfsborg och Kalmar blifvit sådan, att konungen ej ansåg sig kunna ta emot hans sändebud., som hertigen affärdade senare i uppdrag att bland annat underrätta konungen om Arboga riksdags afslutning, blef bemött påsamma sätt. Han skall hafva ådragit sig konungens onåd, emedan han lät bruka sig i hertigens tjänst.Werving I, s. 348. I ett bref, som Sigismund afsände till Finland, gaf han uttryck åt sina tänkesätt om hertigen.Jämte det, att Sigismund tackade krigsfolket för det manliga bistånd, det lämnat hans ”troo man och rådh” riksmarsken Klas Fleming emot den ”förrädharehoopen, som sigh emoot oss och alle våre trogne män af adel, tienare och krijgsfolck” uppsatt, framhöll han, att de upproriske helt visst blifvit förförde af andra ”orolige och otrogne menniskior”. Hvilka dessa voro, säges icke, men då han i samma skrifvelse uppmanar krigsfolket att försvara hans kongl. makt och myndighet emot alla dem, ”thet vare sigh höghre eller nidhrigare, som them försmächte och förkränkia vele”. så inses mycket väl hvem han åsyftade. Chesnecopherus bl. Yy 4 f. Däri utpekas denne nämligen ganska tydligt som folkuppviglare och upprorsmakare; med en sådan ville han naturligtvis ej underhandla.

Hertigen å sin sida blef allt bittrare i sina skrifvelser till konungen. Han skref och förebrådde denne, att hans sändebud ej blefvo mottagna.Chesnecopherus bl. Xx 2. Ett dylikt förfaringssätt stred emot “all broderlig tillförsikt“ och emot konungens plikt som regent. Det ålåg honom att opåmind sörja för afhjälpandet af de rådande missförhållandena, så mycket mer tillkom det honom, då han erinrades därom. Men konungens fel inskränkte sig ej blott till pliktförsummelse; vida värre var, att han emot lag, arfförening och testamente anförtrott regeringen åt rådet och “en hop andre odugse och mestadels beryktade“Härmed syftar hertigen på Karl Gustafsson, som var anklagad för mord å en juvelerare. Se Karls patent om de osannfärdiga beskyllningar, Karl Gustafsson med sina bröder, Klas Fleming och hans anhang uti Finland, m. fl. utspridt. Dat. Västerås den 24 dec. 1596. R. A. personer. Däri var orsaken att söka till att inbördes oenighet uppkommit, rikets ränta och uppbörd blifvit förskingrade och att missämja uppkommit inom det kungliga huset. Han uttalade sin förvåning öfver att konungen kunde skänka sitt förtroende åt rådet, då det alltid stämplat efter den kungliga familjens undergång.Chesnecopherus bl. Xx 3. Varnande påminde han om brödratvisten under konung Johan och erinrade om huru denne kort före sin död muntligen och skriftligen “bekänt“, att ingen annan varit vållande därtill än rikets råd.

Närmaste anledningen till hertigens angrepp mot rådsherrarna var, att han misstänkte dem för att lämna konungen falska och vrängda meddelanden om förhållandena i Sverige. De hade, som vi veta, vidolika tillfällen skrifvit till konungen, och härom hade hertigen på ett eller annat sätt fått kunskap. Han kunde ej tro annat, än att de framställde hans handlingssätt i en vrängd och för honom ofördelaktig dager.Se hans bref till Klas Bjelke den 16 jan. 1598. H. K. R. I de från denna tid bevarade rådsskrifvelserna finnes emellertid intet, som bestyrker hertigens förmodande. Rådsherrarna voro för kloka att blottställa sig genom oförsiktiga uttalanden, och dessutom hoppades de väl äfven efter brytningen med hertigen få spela den medlande roll, som de alltid eftersträfvat och som var mest förenlig med deras politiska önskemål. De gåfvo konungen därför understundom råd och påminnelser, som voro denne allt annat än behagliga. Så uppmanade de honom genom Hans Bremer att tillskrifva ständerna hugneliga bref med försäkran, att han ville “efterkomma“, hvad han lofvat vid kröningen, en uppmaning, som konungen tog mycket illa upp.Konungens ofvan (sid. 36) anförda svar till Rikets råd med Hans Bremer. I sitt svar sade han sig icke hafva gjort annat än hvad han utlofvat — — han tog uppmaningen tillgodo, emedan den skedde förmaningsvis — — han bad rådet ihågkomma den ed och löfte, det svurit honom. Ett annat bevis för att rådsherrarna ej obetingadt ville foga sig efter konungen var, att de vägrade åtaga sig regeringen enligt den fullmakt, som konungen utfärdade i början af 1597. Härom tillskrefvo de konungen från BroBrefvet dat. Bro den 26 febr. 1597, ej underskrifvet. Sko saml. M. T. XIII. ”Så befinne vij dock likväl icke att vij nu på

denne tid så länge högbe:te furste på det sätt, som nu skier, tager sig sakerne före, i den måttan något fruchtsamligen kunne uträtta.” Jfr ofvan sid. 37 not 6.; de af rådet, som kort därefter höllo sammankomst på Forsa, tillskrefvo äfvenledes konungen, men, ehuru de nu kunde ha haft åtskilligt att berätta om hertigenDe hade erhållit handlingarna om Arboga riksdag och voro därför åter samlade. Se ofvan sid. 38., inskränkte de sig till att endast meddela om Arboga riksdags afslutning. De delgåfvo konungen äfvenledes det svar, de gifvit biskopen af Växiö, som i “afton sent“ kommit dit.Skrifvelsen dat. Forsa den 16 mars 1597. Sko saml. M. T. XIII.

Af brytningen med hertigen följde emellertid med nödvändighet, att rådet kom i en helt annan ställning till konungen än den, det förut intagit. Om det med någon utsikt om framgång ville motarbeta hertigen, måste det ha stöd hos konungen, ha dennes personliga beskydd; de insågo det, och därför gingo deras bemödanden i första rummet utpå att förmå konungen med det snaraste återvända till Sverige, härom uttalade de ständigt önskningar i sina skrifvelser, men huru mycket denna sak än låg dem personligen om hjärtat, så ville de i början ej visa det utan uppträdde äfven i denna angelägenhet å ämbetets vägnar. De rådde och förmanade konungen att komma snarast möjligt, emedan rikets väl fordrade det.Ofvan sid. 36 not 1 anf. kreditiv för Hans Bremer. I den mån händelserna togo en för dem alltmer oroande vändning, blefvo de emellertid mer ödmjuka och bönfallande. I nyssnämnda skrifvelse från Forsa bådo de honom “underdånigast“, rådde och förmanade honom “troligen“ på deras “tillbetrodda kall och vägnar“ att skyndsamt begifva sig hem, emedan största makt låg däruppå. De framhöllo ock, att de liksom öfriga, hvilka ej bevistat Arboga riksdag, skulle, när de sex veckorna voro tilländalupna, nödgas ”förklara sig” rörande det vid riksdagen fattade beslutet.“Så see vi icke effter som sakerne nu här — — — huru vi ringe och få män på denna tid uti E. K. M:ts långa frånvaro någon förändring deruti giöre kunna utan måste, der de sex veckers dag framlupne äre, oss såsom och alle de andra, som i Arboga icke varit, derpå vi dock likväl nu strax til begynnelsen af ständerne tidsens förlängning begiärat, (deras ofvan sid. 44 anf. svar till biskopen i Wäxiö), såsom vi bäst kunne och med sådane förord, som det sig bör, förklara, ty oss icke lägligit är allena sådane handel för än det af de andre, som och derifrå varit och saken så väl som oss angår öfvervägat och berådslaget något fullkomligit dertill att svare“. Sid. 56 not 5 anf. skrifvelse.

Rådsherrarna voro ingalunda de enda i Sverige, som önskade konungens närvaro. Deras önskningar delades af alla, som ville hindra en revolutionär omhvälfning. Ständerna hade i Arboga genom att enhälligt besluta en legations afsändande till konungen velat ådagalägga, huru nödvändigt de ansågo det vara, att konungen ofördröjligen återvände till riket, och hertigen själf hade i upprepade skrifvelser erinrat konungen därom; i Peder Brasks uppdrag ingick t. ex., att han skulle uppmana konungen med det första anträda hemresan.

Säkert är emellertid, att hvarken rådsherrarna, huru angelägna de än voro, eller hertigen skulle kunnat inverka på konungen; och äfven om legationen blifvit afsänd, skulle den tvifvelsutan misslyckats i sitt uppdrag, om det blott gällt för Sigismund att afhjälpa den inre oredan — han torde t. o. m. ej ogärna ha sett densamma — blott han själf kunnat vara viss på att hans makt ej skulle minskas. Men nu syntes det, som om hertigen efter Arboga riksdag skulle blifva mäktig nog att förverkliga sina planer, och det var mer än konungen kundetåla, ty därigenom skulle han förlora hvarje utsikt att kunna uppnå det mål, som han uppställt: katolicismens återinförande i fäderneriket. Det var, så vidt jag förstår, häraf, som Sigismund lät bestämma sig att, som det synes, med allvar upptaga tanken på hemresa redan 1597.

Denna tanke var emellertid ej så lätt att bringa till utförande. Före sin hemresa till Sverige 1593 hade Sigismund måst gifva de polska ständerna en skriftlig försäkran, i hvilken han bland annat förpliktade sig att under hela sin återstående lifstid i egen person förestå styrelsen i Polen.Boëthius a. a. sid. 79, not 1. Det berodde alltså på polska ständerna, om han skulle få anträda någon hemresa, och deras samtycke var ej så lätt att erhålla. Sedan mötet i Reval 1589 hyste polackarna misstro mot Sigismunds svenska resor, och dessutom var det i följd af de redan på denna tid häftiga partistriderna vid polska riksdagen svårt att åvägabringa ett beslut.

Detta visade sig ock, då polska ständerna i början af 1597Riksdagen öppnades den 10 febr. och varade till 23 mars. Scriptores rerum pol. VII, sid. 234. samlades till riksdag i Warschau. Bland de frågor, som på densamma skulle afgöras, var äfven den om konungens resa till Sverige. Det dröjde emellertid ej länge, innan partierna

råkade i våldsam strid i följd af den religiösa frågan, som var det ständiga brandämnet på riksdagarna under Sigismund III:s regering. Ehuru konungens anhängare gjorde aktningsvärda försök att bilägga tvisten, blef denna allt våldsammare, så att riksdagen slutligen sprängdes.Hjärne, Sigismunds svenska resor sid. 91. Frågan om konungens resa hade då ej blifvit föremål för behandling, än mindre afgjord; och konungen måste alltså uppskjuta resan till ett annat år.

Han hade emellertid i skrifvelser till rådetOfvan sid. 36, not 1 anf. skrifvelse. ”Derom (hemresan) vele vi Eder, så snart denne Riksdag fulländat blifver, all beskied veta låta”. låtit detta förstå, att han ärnade sig hem under det året; han hade äfven i mandatet mot Arboga riksdag förberedt ständerna på sin förestående hemkomst. Rykten härom voro följaktligen gängse både i Sverige och Finland. Man satte de af Fleming bedrifna rustningarna i förbindelse med hemresan och trodde, att konungen ärnade med vapenmakt återställa sin myndighet, ja mången fruktade, att han skulle söka med våld återinföraden katolska läran.Koskinen, sid. 298. Vi veta af det föregående, huru lifligt dessa rykten berörde hertigen. Han skref till konungen och begärde upplysningar, på samma gång som han ifrigt varnade honom för att bruka våld mot fäderneslandet.H. K. R. den 25 jan. 1597.
Se ock brefvet den 10 juni 1597 från Kalmar. Handl. ang. pol. förh. Han hotar däri att bruka de medel, som både ”af själfva naturen och i beskrefne lag tillåtne äro”. Men konungen iakttog tystnad, han lämnade Karls bref obesvarade, och hans (Sigismunds) anhängare drogo försorg om att ryktena höllos vid lif. Med tillfredsställelse sågo de hertigens oro; de hoppades väl, att den skulle verka förlamande på hans handlingssätt.

För hertigen var det emellertid af största vikt att erhålla säkra underrättelser om konungens planer, emedan han stod i begrepp att företaga den så länge påtänkta och förberedda expeditionen till Finland. Han hade därför, medan han uppehöll sig i Kalmar, låtit sin amiral Joakim ScheelFryxell IV, sid. 209. med ett antal skepp afsegla till Danzig och gifvit honom i uppdrag att där skaffa upplysningar om konungens förehafvande. Det dröjde, innan Scheel återkom; de afsedda upplysningarna var det för visso ej så lätt att anskaffa, och möjligen har flottan blifvit hindrad af motvind. Alltnog, hertigen lämnade Kalmar. Juli månad ingick utan att Scheel hördes af.Se H. K. R. Innan emellertid Scheel återkommit, fick Karl underrättelse från annat håll, från konungen själf. I skrifvelse, som han sände Karl med sin hofjunkare Henrik Nykirk, lät han tillkännagifva, att han med sitt riksråd i Polen samt de förnämsta ständerna där och i Lithauen så öfvervägt och beslutat, att de icke allenast gifvit sitt samtycke till hemresan utan ock lofvat förhjälpa därtill med råd och dåd. Han begärde därför, att flottan skulle sändas till Danzig honom till mötes senast om “Bartolomäi“ tid.Skrifvelsen dat. Warschau den 10 juni. Sigismunds Sv. reg.

Meddelandet om konungens förestående hemkomst torde ej hafva mottagits med tillfredsställelse af hertigen. Om han också menade allvar med sina påminnelser, — tvifvelsutan önskade han äfven, att konungen skulle komma — , så var dock den i brefvet angifna tidpunkten synnerligen olämplig för hertigen. Ständerna voro kallade till Stockholm, och han ville bland annat höra dem angående den finska expeditionen. Rustningarna till dennavoro i det närmaste fullbordade, och hertigens anhängare i Finland väntade med otålighet hans ankomst. Men huru skulle det nu gå, då konungen påfordrat flottan? Skulle ständerna kunna förmås att gifva sitt samtycke till en väpnad expedition till Finland, då de kunde vänta, att konungen snart skulle bringa allt till rätta? Det säger sig självt, att hertigen under dylika förhållanden med otålighet afvaktade underrättelser, som bekräftade det gjorda meddelandet; men Scheel hördes ej utaf.

Slutligen uppdrog han åt en af sina män att begifva sig till sjöss; denne skulle segla till Gotland för att söka finna amiralen, öfverlämna en skrifvelse till honom och påskynda hans hemresa. Samme utskickade fick äfven i uppdrag att anhålla de skepp, som seglade till eller från Danzig, undersöka, “hvad bref“Minnessedel för Augustin? att beställa i sjön. H. K. R. den 6 juli 1597. de medförde, samt lägga beslag på sådana, som fördes till eller från rådet i Sverige. I början af juli”10 juli kåm Samull Nilsån till migh viste beskedh, att skeppen hade varett ved Danske och nu medh gus tilhielp i Elsnabben.” Karls kalend. återkom emellertid Scheel, och de underrättelser, han medförde, bekräftade naturligtvis ej konungens tillkännagifvande med Nykirk.

Då, som vi veta, konungen i följd af att polska ständerna ej gifvit sitt samtycke omöjligen kunde företaga

hemresan, så framstår hans handlingssätt i en högst egendomlig dager.

Hans afsikt kan ej gärna hafva varit någon annan än att söka få flottan i sitt våld. Därigenom skulle han blifva oberoende af hertigen i fråga om hemresan och denne därjämte blifva urståndsatt att företaga resan till Finland. Konungens anhängare därstädes blefvo på så sätt tryggade mot hertigens förföljelse. Skulle åter denne vägra att afsända flottan, kunde han ställas till ansvar för ohörsamhet mot konungens befallningar och skulden för att konungens hemresa ej blef verkställd kastas på honom. Hvem som ingifvit konungen tanken på denna om jesuitisk illistighet vittnande åtgärd, är svårt att afgöra, men utan att misstaga sig torde man kunna antaga, att den utgått från de hos konungen varande landsflyktige svenskarna. Man känner sig frestad att gissa på en Lindorm Bonde. Som vi framdeles få se, var det han, som genom en liknande åtgärd förmådde hertigen att afbryta sitt fälttåg i Finland.

Men om Sigismund på nyssnämnda sätt verkligen lyckades hindra expeditionen till Finland, så voro dock hans vänner och anhängare iSverige, framför allt rådsherrarna, lämnade utan skydd. Visserligen var han, som vi veta, föga vänligt sinnad mot dem, men han kunde ej prisgifva dem åt hertigens godtycke. Blefvo de, såsom de framhållit i en af skrifvelsernaSe ofvan sid. 57 not 2., tvungna att förena sig om Arboga beslut, skulle hertigen helt visst äfven kunna draga adeln och krigsbefälet, som i allmänhet betraktade rådsherrarna som sina ledare, öfver på sin sida. Dessutom måste han tillse, att rådet verkligen kom i utöfning af regeringen. I skrifvelsen från Bro hade de ju förklarat, att de, såsom förhållandena då voro, ej kunde taga befattning därmed.Se ofvan sid. 56 not 3. Han lät därför tillställa de i Sverige varande rådsmedlemmarna skrifvelser, i hvilka han ånyo uppdrog regeringen åt rådet och ålade hertigen att vid den huldskap och trohetsed, denne som en riksfurste svurit och hvarmed han var sin laglige konung pliktig, ej förhindra rådsherrarna i den regering, som blifvit dem anförtrodd.

Tillika tog han rådsherrarna enhvar jämte hustrur och barn, folk och tjänare, gods och egendom i sitt kungliga hägn, fred och försvar mot allt våld och hvarje oförrätt. Men emedan rådet var näst de kungliga och furstliga stånden det förnämsta i riket och hårdare än andra ansattes af hertigen, fann han för godt tillstädja, att våld styrdes med våld, om intet annat hjälpte, och uppdrog åt adel, krigsbefäl, hofmän och landsknektar, borgare och bönder att efter yttersta förmåga hjälpa till med lif och gods att försvara rådsherrarna, om något öfvervåld skulle tillfogas dem. I brefvetHär anförda skyddsbref var dat. Warschau den 23 maj 1597 och utfärdadt för Erik Brahe. Handl. ang. rådsherrarna. A. J. Messenius omtalar bl. 381 ett dyl. skyddsbref för Sten Banér. Att Sten Banér särskildt namngafs, berodde enl. M. därpå, att denne hade sådant begärt. Johannes Messenius, uppgift (Scondia VIII p. 48), att detta bref medfördes af Hans Bremer felaktig. Det bref, han hade med sig, anföres ofvan sid. 36 not 1. omnämndes äfven de kungliga ståthållarna, hvilka alltså skulle åtnjuta samma skydd som rådsherrarna.

Till dessa båda åtgärderVid samma tid tillskref Sigismund Axel Lejonhufvud och förklarade, att han icke tänkte bruka honom längre bland sina riks- och regeringsråd, samt förbjöd honom att taga någon befattning med rikets handel eller rådslag, hvilken åtgärd motiverades därmed, att Axel Lejonhufvud uppväckt buller i Småland och uppsatt sig emot konungen samt mot konungens förbud besökt det olagliga Arboga samkväm.
Skrifvelsen dat. Warschau i maj 1597. Sigismunds Sv. reg. — ett falskt meddelande om sin hemresa och utfärdandet af försvarsbref för rådsherrarna jämte ståthållarna —måste Sigismund för tillfället inskränka sig. De voro nödfallsåtgärder, men äfven som sådana måste de betraktas som olämpliga. Då det snart nog blef klart, att konungen ej skulle komma, uppstod i Sverige allmän misstro mot hans planer. Man insåg, att han genom en ovärdig intrig velat sätta sig i besittning af flottan; då han sedermera verkligen stod i begrepp att anträda hemresan och påfordrade skeppen, hade hertigen ej svårt att få ständernas samtycke till deras kvarhållande. Af skyddsbrefven hade innehafvarna mer skada än gagn. Hertigen fann i dem ett farligt vapen mot rådsherrarna, i ty att han, hänvisande till ordalydelsen”Af H. K. M.th är förorsaked vorden (däraf att rådsherrarne från Bro skrifvit till konungen och osannfärdigt angifvit hertigen) att gifue idher ett sådantt försvarelse bref, deslikest tilförende aldrigh än seet eller hörtt och må snarere kalles eet våldzbref än försvarelsebref, aldenstundh H. K. M.tt gifuer idher lof fiendtligen oss att ahngripe och idher till bistandh opfordrer krigzfolck, borgare och bönder emoth oss”, skref hertigen ang. dessa försvarsbref till Klas Bjelke i början af följande år.
H. K. R. den 16 jan. 1598. i dem, kunde förevita rådsherrarna, att de skaffat sig fullmakt af konungen att

uppväcka uppror i landet.

*

IV.

Vi ha sett, huru lätt det gick för hertigen att bli kvitt de kungliga ståthållarna i Götaland och huru han utan att möta något motstånd satte sig i besittning af därvarande slott och fästen.Se ofvan, s.s. 40, 51. Vid samma tid det skedde befriades han äfven från sin farligaste motståndare, sin oförsonlige fiende Klas Fleming. Midtunder det han var sysselsatt med sina ofvannämndaSid. 33. rustningar, öfverraskades han natten mellan den 12 och 13 april af döden.Ill. Sv. hist. III sid. 407.
Först en månad senare fick hertigen underrättelse därom. I sitt kalend. har han för den 11 maj gjort anteckningen: ”fick iagh vette, att den förkiftige Chlas Flemming till Sueddie var dödh”. Underrättelsen härom mottogs i Finland med tämligen allmän tillfredsställelse. Ej blott bönderna, hvilkas plågoande Fleming under så många år varit, hoppades nu få lugn, äfven adeln erfor en känsla af lättnad; den hoppades, att tillståndet i landet skulle bli bättre. Sigismund och hans anhängare intogos däremot af oro; de visste, att de i Fleming förlorat sitt förnämsta stöd i landet. Hertig Karl såg i händelsen ett bevis på Guds hämnande rättvisa. “Vi förnimme“, skref han i midten af maj, “att Gud hafver Flemingens grofva missgärningar straffat och honom genom en hastig afgång uti sin grymhet falla låtit“.Koskinen, s. 300.

Den man, som vållat hertig Karl och rådet så många svårigheter och så stora bekymmer, var borta. Rådets förutsägelse, att Flemings “oroliga företagande ...... måste omsider falla och blifva till intet“Handl. rör Skand. hist. X sid. 69.,syntes ha gått i fullbordan; och hufvudskälet till Karls finska besök kunde alltså anses ha fallit bort. Men Karl hade redan underrättat finska allmogen om sitt besök.I bref af den 6 maj 1597. Grönblad, — — Fl. I, H. 3, s. 96 f. Flemingska krigsfolket upphörde ej att plåga bönderna med odrägliga borgläger, hvartill slutligen och som det viktigaste kom, att Fleming fick en efterträdare, som ansågs skola komma att gå i hans fotspår. Under sådana förhållanden kunde Karl ej rygga sitt beslut; hans väg gick till Finland.

Det var åt Arvid Eriksson Stålarm, som konungen efter Flemings frånfälle uppdrog att vara ståthållare i Finland och krigsöfverste för de finska trupperna.Koskinen, sid. 307.
Fullmakten gällde tills vidare. Se nedan! Arvid Eriksson skref sig ock ”tillförordnad uti krigsöfverste och ståthållare stad öfver storfurstendömet Finland“. Se hans bref till Hartvik Henriksson, Åbo den 30 aug. 1597. Grönblad, Fl. I, H. 1, s. 137. Sigismunds val hade fallit på en synnerligen lämplig person. I kraft och hänsynslöshet stod han efter Fleming, men i klokhet och förmåga att finna utvägar var han honom öfverlägsen, i trohet mot konungen kunde han täfla med marsken, och då han under dennes tid föga deltagit i de finska angelägenheterna — han hade varit befälhafvare på Narva — stod han utom partierna och var ej hatad af allmogen. Såsom krigare hade Stålarm under kriget med Ryssland förvärfvat ett ej oförtjänt anseende, hvadan han alltså kunde bli konungen till stor nytta, om denne med vapenmakt ville underkufva Sverige.

Om Karl således ej hade skäl att vara så synnerligen belåten med ståthållareskiftet, så medförde detta dock den fördelen, att han i Finlands styresman ej som förut hade en personlig ovän — Karl och Stålarm hade haft föga beröring med hvarandra — hvarför ock möjligheten att åvägabringa en uppgörelse utan vädjan till vapen blifvit större, men denna möjlighet endast manade Karl att påskynda resan. Han kunde nämligen förutse, att utsikterna för en förlikning med Stålarm skulle bli allt mindre, ju längre denne fick stå under inflytande af konungens anhängare. För att emellertid, om det blef nödvändigt, kunna med vapenmakt göra sin myndighet gällande måste hertigen medföra krigsfolk, men enligt Arboga beslut skulle “oroliga och afsöndrade lemmar efter nogsam undervisning och förmaning straffas medriksens råds och menige ständer tillhjälp“Stiernman I, sid. 451., då rådet upphört att taga någon befattning med riksens saker, måste han ånyo vädja till ständerna. Hertigen behöfde äfven deras medverkan för att kunna bringa den del af beslutet, som handlade om legationen, till utförande samt för att kunna bryta det motstånd, som rådsherrarna alltjämt gjorde. Han lät därför kalla ombud“8 vtaff

ridderskappet och adelen huilke i eder emellen uthvälia kunne, theslikes bispen med några capitulares, och sex aff presterskappet på landzbygden, så och twå borgemestere och fyre aff rådet vthaff huar stadh vele sex veker effter dette breffs datum som bliffuer om Jacobij tidh, thet är then 24 julij, komme till Stockholm.“
Kallelsen dat. Nyköping den 27 juni 1597. Riksdagsacta.
I konung Sigismunds Sv. Reg. finnes en dyl. kallelse, dat. Kalmar den 12 juni 1597 ställd till ständerna i Västergötland, lika lydande med den nyss anförda med den afvikelse att såsom önskvärd dag för mötets öppnande angifves den 8 juli, i den förra den 18 juli. Jfr Kjellén, Hum. vet. samf. i Upsala IV, sid. 33. för de tre högre stånden till ett möte i Stockholm den 24 juli.

Egendomligt nog omnämnes ej det finska besöket i kallelsen. I denna angifves som orsak till mötet endast den omständigheten, att den i Arboga beslutade legationen ej blifvit afsänd, hvilket åter berodde därpå, att riksråden trots förmaningar från hertigen och trots att den stadgade respittiden med dess förlängning redan var tilländalupen ej förklarat sig hos hertigen utan antingen begifvit sig ur landet eller upphört att förestå sina ämbeten.

Rådsherrarna hade emellertid ej blott förhindrat legationen. Några af dem, de som flytt ur riket, hade utspridt, att de blifvit tvingade härtill. Med anledning däraf utfärdade hertigen öppna bref, i hvilka han för alla, af hvad stånd de voro, “kejsare, konungar — — — —“ erbjöd sig att stå rådsherrarne enhvar, som hade något att förebära mot honom, till svars inför menige riksens ständer eller andra opartiske domare, hvarjämte han utlofvade fri och säker lejd, så länge saken var under förhör. Denna “citation“ gällde ursprungligenDetta framgår af ordalydelsen: “Så vele vij härmed udj dette vårt öpne brefs kraftt — — — hafve tillsagdt them hvar för sigh een frij och säker leigde, att them hvarken till lijff eller godz något orett i någre måtte schall tillfoged varde, vthen them schal frijtt efterlated varde att komme *in* her i rijked så och här oanfechtede blifve, så lenge saken kan lagligenn förhördh varade.“ Kon. Sigismunds Sv. reg. den 17 juni. I de tryckta patent, som sedan utsändes, innefattades äfven de, som ej lämnat landet, hvarjämte bestämda terminer angåfvos: “en frij och säker leigde — — —, them skal varde frijt effterlåtit at komme här in i rijket tilstädes, dock the som *vthanlandz* äre icke förr än til then 1 octobris och the andre, som här *hemme äre* til then 10 aug. så och här oanfechtede bliffue, så lenge saken laghligen kan förhörd varde och sedhan haffue fiorten nätter frijt och obehindret att reese aff rijket igen“. Enl. det på svenska tryckta patentet i riksarkivet (det trycktes äfven på tyska och latin). Det är dat. den 14 juni. Samma datum angifver äfven Höppener, sid. 19.
Ett exemplar af mandatet på tyska finnes i Kongl. biblioteket i Stockholm. de “afvikne“rådsherrarna, men Gustaf Banér, Thure och Klas Bjelke hade i det svarSe ofvan, sid. 45., de afgifvit angående Arboga beslut, ej nöjaktigt förklarat sig, och det gaf hertigen anledning att tillsända nämnda herrar ett exemplar af citationen, hvarjämte han i bifogad skrifvelse kallade dem att vid det stundande ständermötet i Stockholm komma tillstädes och inför menige rikets ständer förklara sig, “det bästa de kunde“. Tillika ålades de att för ständerna bevisa, det de ej, såsom Erik Sparre uppgifvit i en skrifvelse, haft för afsikt att i likhet med honom begifva sig till främmande land.Hertig Karls bref till herr Gustaf Banér, herr Klas och herr Thure Bjelke den 15 juni 1597. Sigismunds Sv. reg.

Då hertigen ej så snart erhöll svar å detta bref, skref han ånyo och stämde de tre nämnda rådsherrarnaTill samme (Gripsholm) den 16 juli H. K. R. Stämningen motiveras med b. a., att konungen på grund af deras besvär utfärdat ”hårde och osedvanlige förevarelsebref” för dem. Se ofvan sid. 61 Hertigen omnämner sin förut utfärdade stämning (17 juni), på hvilken han icke erhållit något svar. Han förklarade sig nu vara berättigad förfara mot dem efter Arboga beslut, men för att icke beskyllas att hafva gifvit upphof till ”vidlyftighet och söndring”, så ville han ännu till det sista hafva rådt och förmanat dem att infinna sig i Stockholm på angifna tid. Tillika sände han nytt lejdebref, som han med egen hand underskrifvit och förseglat. Lejdebrefvet dat. den 16 juli finnes i H. K. R. att den 24 juli stå till rätta inför ständerna för det han kunde hafva att tilltala dem. Själf var han villig att stå dem till svars. Uteblefvo de, fingo de underkasta sig, hvad alla “trogna riksständer beviljat och samtyckt“. Äfven till “Flemingens anhang“Ibid. den 16 juli 1597. Där omnämnes en förut utfärdad kallelse eller stämning, som hertigen sändt med sin kammardräng Hans Eriksson. Jfr Grönblad, Fl. I, H. 1, sid. 133. Enl. Kjellén var

stämningen dat. den 17 juni. Hum. vet. Samf. IV, s. 34. I Stockholms mötes beslut, Stiernman, sid. 454, står taladt om *tvenne* stämningar, som hertigen "på det sista" låtit utgå till krigsfolket i Finland. utfärdades en dylik stämning, och dessutom skulle Karl Gustafsson jämte en del personer, som samtidigt medhonom tagits i fängsligt förvar, svara inför ständerna. Det var alltså en rättegång i stor skala, som hertigen ärnade anordna vid det stundande riksmötet.

Gustaf Banér, Klas och Thure Bjelke afböjde emellertid förslaget om rättegång. I en gemensam skrifvelse till hertigen förklarade de sig vara alltför ringa att gå till rätta med honomMen tillägga de: om någon deras "vederlike" ville tilltala dem inför rätta, då vore de villiga svara inför "lagliga och oväldige" domare, särdeles när konungen kommit till riket.
Gustaf Banér, Klas och Thure Bjelke till hertig Karl den 13 juli 1597. Handl. rörande riksråden.; till mötet sade de sig ha velat komma, ehuru de ej blifvit "särdeles" kalladeHogenskild Bjelke hade i bref af den 7 juni blifvit underrättad om mötet och tillfrågad, om han var "till sinnes" besöka detsamma, möjligen har dock stämning senare blifvit utfärdad äfven till honom. I nyssnämnda lejdebrefvet för Gustaf Banér, Thure och Klas Bjelke omnämnes äfven Hogenskild Bjelke. Kallelsebref hade ej blifvit till dem hvar och en utfärdade., men på grund af hvarjehanda i skrifvelsen angifna skälHvilka de voro, ses hos Fryxell IV, sid. 194. förklarade de sig nödsakade att uteblifva. Liksom vid Arboga riksdag infann sig heller ingen af rådet i Stockholm förutom Axel Lejonhufvud.Att han var närvarande, framgår af namnteckningarna under svar II. Äfven finnarne höllo sig borta. Å finska adelns och krigsfolkets vägnar skref Arvid Eriksson till "riksens råd i Sverige" och tillkännagaf, att de ej kunde komma, emedan tiden var alltför kortHan fann stämningsdagen för nära. och emedan konungen förbjudit dem att besöka af hertigen utlysta möten och samkväm.Brefvet ställdt till rikets råd i Sverige, dat. Åbo stad den 24 juli 1597. Grönblad, Fl. I, H. I, s. 133. Orig. bl. handl. rörande riksråden. Däremot infann sig svenska adeln, som det synes, tämligen mangrant vid mötet. Det var ock detta stånd, som spelade hufvudrollen därvid.

Ständerna hade, som nämnts, kallats till den 24 juli, och denna dag voro åtskilliga af dem samlade, men först två dagar senare började förhandlingarna. Hertigen delgaf då genom Carl Sture ständerna i "Storkyrkan"Enligt en af John de Mornay gjord anteckning å ett exemplar af punkterna. sina punkter. Han klagar först öfver tillståndet i landet, konungen var utrikes i Polen, många bref och befallningar kommo därifrån, ingen ville lyda honom (hertigen). Söderköpings beslut blef ej aktadt eller efterkommet; om huru sådant skulle kunna afhjälpas och riket komma till ro igen, borde ständerna yttra sig. Andra punkten handlade om

riksråden. Ständerna tillspordes, om de ville dem för rådspersoner härefter "känna och gilla", då somliga af dem "vikit ur" riket och andra, som voro hemma, "drefvo hemliga och skadliga praktiker", och om de ansågo rådligt, att samma personer vistades på fri fot, eller om de icke borde tagas i bättre förvar, till dess de "förklarat sig". I tredje punkten begärde hertigen veta, om den i Arboga beslutade legationen skulle "hafva sin fortgång" och hvilka personer den skulle anförtros åt. I följande punkt omnämnes konungens skrifvelse med Nykirk, och med anledning af den frågades, om flottan skulle afsändas till Danzig och om konungen icke borde anmodas om en försäkring, innan han begaf sig in i riket. I femte punkten hemställes, om icke konungen borde påminnas om hvad som af honom "i handling blifvit öfverträdt". I sjätte punkten spordes, om ständerna ville taga i förhör och anställa ransakning med de personer, som "lagt sig upp" emot rikets "allmänneliga" beslut och af hvilka "en part" tagits i fängsligt förvar.Härmed syftas på Karl Gustafsson och hans anhängare. I sjunde uppmanas ständerna att yttra sig om hur det i Finland uppkomna "bullret" skulle afskaffas.Hertigens punkter dat. Stockholm den 24 juli 1597 bland riksdagsacta. De voro inalles 10 och berörde förutom det angifna en tilltänkt legation till Danmark, Erik Sparres stämplingar och en förfrågan, om ständerna ville blifva vid det, som på åtskilliga tider beslutats. Jfr Beckman, sid. 25.

Af adeln finnas tvenne svar å dessa punkter. Det ena, här betecknadt med I, är allt annat än gynnsamt för hertigen. Det andra, betecknadt med II, är affattadt i mer hofsamma ordalag och afviker äfven till innehållet i åtskilligt från det förstnämnda. I båda förklaras den i riket uppkomna oredan böra afhjälpas på sätt, som stadgas i Söderköpings och Arboga beslut.I I omnämnes äfven konungens ed. Sedan adeln på detta sätt förklarat sig vilja stå fast vid dessa, yttrar den sig om den mellan hertigen och rådet uppkomna oenigheten. Denna beklagas,

emedan den lände riket till skada. Såsom medel till dess afhjälpande föreslogs i båda svaren en beskickning af adeln, som skulle uppmana rådsherrarna, hvilka “inrikes“ voro, att förena sig med hertigen och öfriga ständer. Hjälpte ej förmaning, så skulle enligt II handlas med dem efter Söderköpings och Arboga beslut.Detta tillägg finnes ej i I. Legationen till konungen förklarades vara högeligen af nöden. I I öfverlämnas åt hertigen och rådet att därom öfverenskomma enligt Arboga beslut. I IIuttalas som önskvärdt, att legationen utfördes af rådsmedlemmar, men om dessa ej ville komma tillstädes och nöjaktigt förklara sig“Men huad de icke tilstedes komme, stelle vij thet i H. F. N. höge betenckende, huem H. F. N. ther till teckes at bruke“ — — — — svar II, finnes ej i svar I., borde hertigen, om han så funne för godt, äga rätt att utse andra, rådet ej tillhörande personer. Dessa kunde hos konungen anhålla om en viss försäkring samt påminna om hvad som felats emot föregångna handlingar.Om försäkringen och påminnelsen lämnas i svar I åt hertigen och rådet att beställa. Samstämmigt förklarades, att flottan ej behöfde sändas, förrän legationen återkommit och allmogen efter verkställd skörd kunde bidraga till manskapets och skeppens utrustning. Sjätte punkten besvarades i I med hänvisning till Söderköpings och Arboga beslut, enligt hvilka de, som satte sig upp emot dem, skulle med alla ständers enhälliga råd och tillhjälp “lagligen och tillbörligen“ straffas. Såsom minsta parten kunde adeln ej göra något däråt, utan uppsköt den frågan till riksens ständers sammankomst. Äfven i II hänvisas till hvad därom förut blifvit beslutadt. För dem, som tagits i förvar, uppmanades hertigen låta uppläsa lejdebrefvet; sedan kunde behandlingssättet tagas i ompröfning. Angående “bullret“ i Finland hänvisades i I till Arboga beslut, hvarjämte begärdes, att hertigen enligt samma beslut skulle sända några gode män till Finland.Hertigen hade ej bragt Arboga beslut i denna punkt till utförande. Som ofvan, sid. 63, är nämndt, hade han uppdragit åt några män att begifva sig dit, men deras uppdrag var ett helt annat, än ständerna afsett. Han hade emellertid skrifvit till undersåtarna i Finland och Österbotten samt förmanat dem nedlägga vapen; Grönblad, Fl. I, H. 3, s. 82 f. Under tiden kunde rustas till “allvar“ för den händelse råd och förmaning icke hjälpte. Detsamma tillstyrktes äfven i II med tillägg, att, om hertigen ej ville sända några personer, så kunde ständerna göra det.Adelns svar bland riksdagsacta, båda odat., enligt anteckning af Mornay öfverlämnades svar I den 1 aug., enligt anteckning a tergo öfverlämnades svar II den 7 aug. Svar I var ej undertecknadt; svar II undertecknadt af grefve Axel, Karl Sture, Mauritz Lejonhufvud m. fl. inalles 19, samtliga hertigens vänner och anhängare. Dessutom finnes ett svar af adeln i Södermanland. I detta tillstyrkes ang. rådsherrarna, att de skulle ”sig forskriffue och udi H. F. N:s bortevarende holle sig rolige och stilla på deres gårder”. Till sjätte punkten svarades med begäran att de i densamma afsedda personerna “efter nöge och flitig ransaken niuthe, huad lag förmå huar nåd icke förekommer“.

Af prästerna finnes blott ett svar. Däri liksom i adelns beklagas den mellan hertigen och rådet uppkomna oenigheten, men i stället föratt tillstyrka en beskickning erinrade de om stämningenMandater af trycket utgångna. Se ofvan, sid. 64 not. 3., som blifvit utfärdad. Förrän det visat sig, att den blef utan verkan, kunde de ej svara på den punkten. Legationen tillstyrktes lifligt äfven af dem, på det man “en viss försäkring om Kongl. Maj:t förnimma måtte“ och “förvissad bli“, på hvad sätt han ville begifva sig in i riket; de angåfvo t. o. m., ehuru i allmänna ordalag, hvad den borde innehålla. Häraf framgår, att de hade ögonen öppna för den fara, som hotade riket och dess religion, om ej åtgärder vidtogos för att hindra konungen att återvända med främmande krigsmakt; jämte det legationen anhölle om försäkringen, borde den äfven erinra konungen om hvad efter kröningen i handlingen “kunde vara försummadt“. Personerna, som skulle utföra beskickningen, öfverlämnades åt hertigen att utse. Det framhölls blott, att sådana personer borde väljas, som om “förlidne års handlingar allra bäst veta och riket — — — väl mena.“ Flottan förklarades ej böra sändas, förrän legationen återkommit och man om “alle saker och ärender“ en “viss kunskap och fullkomligt besked“ förvärfvat. Sjätte och sjunde punkterna besvaras med hänvisning till Söderköpings och Arboga riksdagsbeslut.Prästernas svar odat., ej undertecknadt, bland riksdagsacta. Af borgerskapet finnes ej något svar i behåll, men att ett sådant blifvit afgifvet, framgår af öfverskriften till hertigens betänkande den 2 aug. Se nedan!

De afgifna svaren stämde alltså öfverens därutinnan, att Söderköpings och Arboga beslut förklarades böra upprätthållas; adeln såväl som prästerna tillstyrkte ock, att de bragtes till utförande mot finnarna, men först efter det dessa blifvit förmanade genom ständernas utskickade. Samma förfaringssätt tillstyrktes i svar II äfven mot

rådsherrarna, men i svar I synes meningen varit, att det skulle bero vid förmaningTämligen tydligt lät man hertigen förstå, att han var orsaken till söndringen — — — “All den stundh H. F. N. aff högtt begåffuet forståndh, nådigest kan besijnne, at oss intet bättre nu på thenne tidh tiene kunne änn semie och enighet och att alle saaker motte komme till roo och fredelig stadga, effter och H. F. N. som offtest sielff nådigest haffuer höre latet sig icke till enighet vare obenägen, därför — — — — vele vij inthet yttermere repetere — — — — till den punkten utann ödmijkelige bidia att H. F. N. — — — ville nådigest ansee, meere alles vårtt käre fäderneslandz älendige lägenhet, ähnn huad mishag H. F. N. kan haffue till någre enskijlte personer och vende dem sin furstelig ynnest och nåde till“ — — — Adelns och ridderskapets svar I.; att besluta andra och kraftigare åtgärder, därtill ansågo sig svarsställarne ej berättigade; af samma skäl afböjde de rättegången mot KarlStenbock och öfriga fångar. Såsom minsta parten”Effter att begge rijckzens beslutt både i Arboga och Suderköping formå, att alt huadh som der emott brutitt varder, skall med all ständers eenhellige rådh och tilhielp lagligen och tilbörligen bliffue straffuet kunne vij som mijnste partenn intet här till göre vtan thet till rikzens ständers sammankomst uppskiute” — — — Adelns och ridderskapets svar I. kunde de ej taga någon befattning därmed. I svar II visas i detta afseende mer undfallenhet för hertigen, men i princip torde både adeln och prästerna varit eniga om att, innan den af honom åsyftade exekutionen af Arboga beslut kunde äga rum, måste antingen rådet eller ständerna i gemen därtill gifva sitt samtycke. Hertigen fann således ett nytt hinder i sin väg, ett hinder af samma slag, som han förut mött från rådets sida. För att kunna öfvervinna detta nödgades han tillstädja, att rådet tillkallades på det sätt, som angafs i svaren, d. v. s. genom en beskickning.

Den anförtroddes åt Krister Klasson Horn, Erik Bjelke och Arvid Månsson till Svaneholm. Medförande ett kreditivKreditivet dat. Stockholm den 3. aug. 1597. Riksdagsacta. af adeln och hertigens punkter begåfvo de sig i väg till de i Östergötland boende rådsherrarna. Efter att den 7 augustiEnl. berättelsen bland riksdagsacta. ha besökt Gustaf Banér och Thure Bjelke på deras gårdar samt delgifvit dem sitt uppdrag begåfvo de sig följande dag till UlfåsaIbid. för att äfven inhämta Hogenskild Bjelkes utlåtande. Hurudant detta blef, är ej kändt; något svar af honom finnes ej i behåll; de båda förstnämnda uppsatte ett sådant i förening med Klas Bjelke, och detta är bevaradt.

Med anledning af adelns och ridderskapets förmaning, att de skulle begifva sig till Stockholm samt förena sig med fursten, erinrade de om det svar, de angående denna sak förut gifvitSe ofvan, sid. 45.: de visste sig ej hafva omintetgjort den förening, som sedan fyraSedan den 2 sept. 1594. år existerade mellan dem och hertigen och som på nytt blifvit stadfäst i Söderköping. De ansågo sig ej hafva vållat dess upplösning genom att afstyrka den finska resan; de hade därvid handlat som plikt och samvete bjöd dem; de sade sig ännu ej kunna inse, att en dylik “resa“ skulle vara till någon nytta utan snarare gifva upphof till stor vidlyftighet. Hertigens tillkännagifvande i punkterna, att han ej kunde eller ville erkänna dem som riksens råd, öfverlämnade de åt Gud; de hade aldrig öfverträdt sin ed eller förverkat rätten till sina ämbeten. Sedan de på detta sätt

afböjt förslaget om “föreningen“, yttrade de sig angående några af hertigens punkter. Så riktade de en förmaning till adeln och ridderskapet att noga öfverväga, innan de gåfvo sitt bifall till den finska expeditionen. Blef den ställd i verket, så skulle däraf följa yttermera olycka och blodsutgjutelse. De tillrådde därför liksom adeln och de själfva före brytningen med hertigen, att några “fredsälskande män“ sändes öfver till Finland för att i godo söka återställa lugnet därstädes.

Legationen till Polen hvarken till- eller afstyrktes. De framhöllo blott, att instruktionen borde vara “fogligen“ och på det sättet affattad, att “saken därigenom ej skärptes“. Blott konungen, säga de, blefve förvissad om sina undersåtars trohet och erhölle löfte, att flottan skulle sändas, så att han ej behöfde använda främmande fartyg, tviflade de icke, att han skulle komma som en “trygg och rättvis“ konung. Att fordra en försäkring af honom, ansågo de följaktligen öfverflödigt, och samma uppfattning hade de äfven om “påminnelserna“, emedan, såsom de helt kategoriskt framhöllo, “något intrång i religionen eller eljest i riket ej ägde rum“.Skrifvelsen dat. Forsa den 9 aug., undertecknad af Gustaf Banér, Klas och Thure Bjelke. Riksdagsacta.

Adeln lyckades således ej bättre i sitt försök att medla mellan hertigen och rådsherrarna. Alltjämt stodo dessa

kvar på sin gamla ståndpunkt, alltjämt utgjorde den finska resan den oöfveretigliga klyftan mellan dem och hertigen, och dock hade ständerna, ehuru med villkor, gifvit sitt samtycke därtillFinnarne skulle först förmanas genom en beskickning. såsom varande en tillämpning af Söderköpings beslut. Må vara, att den kunde leda till vidlyftighet och att en fredlig uppgörelse kunnat åvägabringas på sätt, som rådsherrarna föreslagit, d. v. s. genom en beskickning, men att, såsom dessa gjorde, förskansa sig bakom uttryck i Söderköpings beslutI ofvan, sid. 66, anförda bref till hertig Karl den 13 juli uttala Klas och Thure Bjelke samt Gustaf Banér den förmodan, att konungen efter sin återkomst skulle afskaffa all oreda i riket ”lagligen och skäligenn”, hvilka ord, som ”vij icke annorlunda ihugkomme, skole finnes indragne i the förre våre gifne suar”.
Då hertigen sedan kommit öfver till Finland, skref Arvid Eriksson till Klas Fleming till Lechtis, att all oordning i landet ”berömeligere gienom någre få personer ähn medh voldh hade kunnett förtages och förhindres.”
Se härom Karls bref till Arvid Eriksson den 27 sept. 1597. H. K. R., det var en för långt drifven formalism och innebar otvifvelaktigt ett “affall“ från “föreningen“ trots deras försäkran om motsatsen. Att de ej kundesamtycka till den finska expeditionen, borde ej ha föranledt dem att skilja sig från hertigen och ständerna samt upphöra att taga befattning med rikets angelägenheter.Jfr hertigens skrifvelse till ständerna i Västergötland den 13 nov. 1597. H. K. R. Man kan knappt undra öfver att hertigen och flera bland ständerna i rådsherrarnas motstånd började se de obotfärdigas förhinder. Orsaken därtill var ej heller att söka enbart i den finska resan; den låg vida djupare. Äfven sedan den väpnade interventionen ägt rum, framhärdade de, som vi få se, i sin söndring.

Troligen hade hertigen förutsett, att beskickningen ej skulle leda till afsedt resultat, ty innan han mottagit rådsherrarnas nyss anförda svar, lät han genom de adliga ombuden tillställa dem en skrifvelseHuruvida de utskickade medfört skrifvelsen från Stockholm eller hertigen låtit tillställa dem densamma efter afresan därifrån, kan ej bestämdt afgöras; det synes dock, som om det förra varit fallet. Då de utskickade den 10 aug. efter sitt besök på Ulfåsa kommit tillbaka till Forsa och mottagit ofvan anförda svar — — — — — ”så fingo de ‘*först*‘ fram ett H. F. N. hertigh Carls bref, richsens rådh samptligeh som i Östergötland äre tillskriffuitt, huilkit onåde bref man intet hade förmodit”. Anf. berättelse. Hertigens skrifvelse var ock dat. den 3 aug., samma dag som adelns. Riksdagsacta., i hvilken han, förebrående dem, att de ej hörsammat stämningen, gaf dem att välja mellan att antingen själfva infinna sig i Stockholm den 10 augustiJfr ofvan, sid 65, not 3. eller ock hvardera sända en af sina söner som gisslan jämte skriftlig försäkran, att de icke blott själfva för sina egna personer skulle hålla sig stilla och “roligen“, medan han var i Finland, utan ock hjälpa till att motstå och förfölja dem, eho de vara månde, högre eller lägre, som ville uppväcka oroligheter i landet under furstens frånvaro. Ställde de sig ej någotdera af dessa alternativ till efterrättelse, nödgades han bruka allvar emot dem; som motiv härför angafs, att rådsherrarna vägrat underskrifva Arboga beslut, osannfärdigt angifvit hertigen hos konungen samt mottagit fullmaktsbrefSe ofvan, sid. 61, not 3. att angripa honom (hertigen) fientligen. Han bad dem icke förtänka, att han ej kunde företaga någon resa, med mindre han var “försäkrad“ mot dem, som på “denna sidan“ traktade efter hans “argesta“.Skrifvelsen (bl. riksdagsacta) gällde Hogenskild, Klas och Thure Bjelke samt Gustaf Banér. Anf. berättelse. Enl. samma fingo de utskickade nu vänta till den 11 aug., då de erhöllo svar å hertigens skrifvelse. Svaret är emellertid dat. den 12 aug.

I det svar, herrarna afgåfvo å denna obilliga och för demkränkande skrifvelse, erinrade de om att de voro i riket bofaste och besuttne män samt konung och fädernesland med “ed och trygghet“ förpliktade, så att yttermera försäkran och gisslan ej med rätta kunde fordras af dem. De framhöllo ock, att den begärda försäkringen sträckte sig så långt, att hvarken de eller någon annan mäktade fullgöra densamma. Efter att ha mottagit denna skrifvelse skref hertigenDen 15 aug. samma dag, de utskickade återkommo till Stockholm. Karls kalend. Hertigen omnämner i skrifvelsen, som var ställd till Gustaf Banér, Klas och Thure Bjelke, att han mottagit deras bref (af 12 aug.). Brefvets slut: ”Männ huar ij dätt icke göre vele (sända sönerna), då måste i vare förtänckte att blifue i denn förvaringh, där vij vethe eder tilstäde blifue, och där i någett obeståndh icke förethage kunne, där i måghe vethe eder efther rätthe“. Handl. rörande riksråden. och affordrade dem deras söner men utan resultat. Flera af de i Stockholm närvarande adelsmännen undertecknade en skrifvelseFinnes bland riksdagsacta., i hvilken de gingo i god för att nämnda rådsherrar skulle förhålla sig alldeles “roligen“, och därmed måste hertigen låta sig nöja.

Under tiden hade mötesförhandlingarna pågått i Stockholm. Hertigen var naturligtvis ej nöjd med de svar, han erhållit å sina punkter. I en inlaga, som han med anledning af dem uppsatte och lät tillställa ständerna, klagar han öfver att han ej erhållit sådana svar, som kunde vara honom till rättelse. Han ville emellertid öfverse därmed, alldenstund ständerna ej kunde ha så noga kännedom om alla “förlupne“ handlingar. Efter denna ingress öfvergick han till den så ifrigt påyrkade legationen till Polen. Han hade, säger han, blifvit uppmanad att underhandla med rådet därom. Med anledning däraf upprepade han sina betänkligheter mot att bruka rådsmedlemmar därtill, “då de med sådana handlingar och stämplingar omgå“. De hade ock “traktat honom efter lif och välfärd“. Alldenstund rådsherrarna ej heller voro tillstädes och med legationens afsändande ej borde fördröjas, frågade han, om densamma skulle anförtros åt “andra“. För den händelse ständerna fattade ett dylikt beslut, borde de angifva innehållet af sändebudens instruktion.

Då ständerna ej svarat något “uttryckligt“, om rådet fortfarande skulle få vistas på fri fot, bad han dem säga sin “fullkomliga“ mening och tillika förklara, om de sitt löfte likmätigt ville hjälpa till att “motstå“ rådsherrarna, om dessa begynte “något obestånd” i landsändarne. Adelns svar, att de personer, som af honom tagits i fängsligt förvar, skulle straffas med alla ständers enhälliga råd och samtycke, lämnadehan åt sitt värde, “hvad straffet vidkom“, han ville blott veta, om desamma skulle få vistas på fri fot under “mellantiden“, d. v. s. tills de blifvit lagligen förhörda och dömda.Han böjde sig således för adelns i svar I gjorda invändning. På frågan om hur “bullret“ i Finland skulle stillas hade ej heller svarats, som “saken kräfde“. Han hade brukat nog med förmaningarFör att yttermera styrka detta erinrade han om det bref, han *i går* bekom. Syftar här på Arvid Erikssons ofvan, sid. 67, not 6, anförda svar.; han begärde därför bestämdt få veta, huru det skulle förfaras med finnarna.

Å denna inlaga finnes endast ett svar i behåll, och det härrör utan tvifvel från samma fraktion af adeln, som afgifvit svar I. Tonen i detsamma är alltigenom oppositionell och stundom sårande för hertigen personligen. På frågan, om legationen skulle anförtros åt andra än rådsherrarna, gafs ej något svar. Det begärdes blott, att ständerna skulle få sig instruktionen delgifven. Den finska expeditionen afstyrktes under föregifvande, att det ej var rådligt, att hertigen aflägsnade sig från Sverige, då konungen såväl som ständerna uppdragit åt honom och rådet att utöfva regeringen under konungens frånvaro. Efter denna erinring om att hertigen borde regera med och ej utan rådet framhålles det olämpliga i att han begaf sig bort, då rikets välfärd berodde af honom och han var “den endeste af den kungliga familjen, som till år och förstånd kommen var regementet att förestå“.Jfr Arboga beslut. Stiernman I, s. 447. Han uppmanas därför ånyo att förordna några andra gode herrar, hvilka kunde alla saker “lagligen“ och “skäligen“ företaga. Hertigens förnyade framställning om rådet synes ha varit mer, än adeln kunde fördraga. Afvisande, nästan snäsigt, anhöll den om att H. F. N. ville nådigst så länge hafva fördrag och förskona dem att ytterligare, än hvad som gjorts, svara till den punkten.Bådo, alldenstund de utskickade ej återkommit, ”det H. F. N. ville nådigst hafue så lenge tolemod och forskone os ther med att svare till the punchter yterligere ähn vi vtj then andre punckten tilförennde — — — — gjort haffue.”

Det dröjde, innan detta svarEnl. anteckning gjord af Mornay på svaret blef detta den 8 och 10 aug. ”presenterit greff Axell och her Carl Sture, huilcket de intitt haffue antage velet, omsijder bleff dett H. F. N. sielff antvardet den 12 aug.” öfverlämnades till hertigen. Förmodligen vägrade somliga af adeln att vara med därom, och dessutom ansågs väl lämpligt, att rådets betänkande först inhämtades. Den12 augustiAhlqvist, s. 26. — ständernas utskickade hade då ännu ej återkommit — samlades emellertid ständerna på hertigens befallning för att yttra sig om ett af honom författadt förslag till beslut, och nu måste adeln förmodligen fram med sitt utlåtande, hvilket naturligtvis blef högst onådigt emottaget. Enligt en bevarad berättelseTr. hos Ahlqvist, s. 25 ff. leddes öfverläggningen på ett mycket personligt sätt af hertigen.

Sedan förslaget blifvit uppläst och ständerna tillfrågats om hvarje punkt särskildt, uppmanade han “alla ärliga svenska och trofasta män“, som ville hålla med honom, att träda på hans sida: de, som hade någon gensaga att göra, på den andra. “Mesta parten“ skall då hafva instämt, men “västgöta, östgöta och smålandsadeln och andre junkrar“ ville icke samtycka utan begärde betänketid till eftermiddagen. Efter en kort ordväxling med en af adeln tillsade han denna att gå men beviljade det begärda uppskofvet. Sedan ständerna på eftermiddagen samlats,

vidtogos några ändringar i beslutet, hvarefter de flesta satte sina namn därunder, men adeln gjorde fortfarande motstånd, förnämligast emedan den ogillade den finska resan. Af beslutet framgår ock, att det ej var enhälligt.

Det är dagtecknadt den 14 augusti och liksom Arboga beslut försedt med en ingress. Sedan i denna framhållits, att ständerna måst träda i rådets ställe, emedan det ej hörsammat förmaningar och stämningar, förnyas i första artikeln beslutet om legationen till konungen med tillägg, att den, då “rådet sig alldeles ifrån rikets saker slagit“ och rikets väl fordrade konungens skyndsamma hemkallande, skulle anförtros åt andra personer, som ständerna utsett.Instruktionen bland handl. ang. pol. förh. med anteckning: Hertig Carls och ständernas utskickades till Polen instruktion in aug. 1597 (13 pktr) enl. anteckning å ett annat exemplar: Denna legation gick ej för sig. I andra artikeln befullmäktigas hertigen att i egen person begifva sig till Finland för att återställa lugnet därstädes; det stadgas, att därvid skulle förfaras ”lagligen” och ”skäligen”Detta ord finnes ej i hertigens förslag till beslut eller i det af honom utfärdade tryckta patentet. Se nedan!, tillika omnämnes, att hertigen låtit sig ”behaga”, att ständerna genom några af ”sitt medel” ännu till öfverflödighet försökte, om de kunde uträtta

något med förmaning.Bland riksdagsacta finnes ett af hertigen författadt förslag till beslut, dat. den 4 juli 1597, och häri står ang. denna sak: ”Therföre så hafve vij — — — — inthet bättre medell — — vptänckie kunnitt, änn att vår nådige Herre och Furste sig vthi eigen person tijd öfver begifve ville att lagligen med sin närvare — — — sådan blodstörttningh — — — afläggie och effter bägge parternes förhöör och sakens skärskutningh them som till sådantt oproor ett ophoff och orsak varitt hafve tilborligen straffe, till hvilken rese vij samptyckt och bevilgett hafve — — —.” Läte finnarna ej varna sig utan “lade sig fientligen upp“, skulle hertigen ha rätt att använda vapenmakt och fördenskull äga medföra krigsfolk, skepp och skytt. Som försvar härförI hertigens förslag anfördes till försvar för expeditionen bland annat, att de förmaningar, som aflåtits till finnarna och konungen, ej uträttat något hos vare sig de förra eller den senare: ”Szå hafver doch sådan trogen förmaningh breff och budh hvarken hoss H. K. M:t heller the andre någett vthrättett, vthan H. K. M:t hafver och them som sådantt ynkeligitt mord bedrifvitt hafve, vthan tvifvell effter theris osanfärdige berättilse låthet sig behaghe och them therföre betacket, szå och tilsagtt sin konunglige ynnest och nåde, thet oss icke lithet förundrer, ther af och fast värre ähr blefvitt sedann änn forr.”
Såsom kränkande för konungen intogs ej denna mening i beslutet. framhålles, att finnarna ej afstått från sitt fientliga förehafvande, ehuru de Arboga beslut likmätigt blifvit varnade och sedan af hertigen stämda samt att konungen, trots upprepade påminnelser, ej gjort något för att afhjälpa oredan.

Angående riksråden blef beslutet, som bekant, af den lydelse, att de ej kunde kännas eller gillas för några rådspersoner, förrän de friat sig från de anklagelser, som hertigen och ständerna kunde hafva emot dem. Att ständerna med tvekan gifvit sitt samtycke härtill, framgår däraf, att de förklarade sig ej vara mäktiga dem antingen till eller från rådsämbetet sätta, utan tillkom detta höga öfverheten. En suspension ansågo de sig dock kunna besluta, emedan råden ej förestodo sina ämbeten, som sig ägnar och bör och Söderköpings beslut fordrade. Beslutet blef således i denna punkt ej så strängt, som hertigen önskat. Det erkännes emellertid, att den af honom åsyftade häktningsåtgärden kunde varit befogad, men utan laga ransakning och dom kunde den ej vidtagas, hvarför, då riksråden genom sitt uteblifvande förhindrat en dylik procedur, målet mot dem tills vidare nedlades. De voro alltså ställda under åtal, och rättegång skulle mot dem inledas vid lämpligt tillfälle. Härtill kom, att, såsom det hette i beslutet, de skaffat sig fullmakter fientligen att sätta sig emot H. F. N.; i beslutet inrycktes därför en bestämmelse, enligt hvilken ständerna förpliktade sig

att med gemensamma krafter efter bästa förmåga emotstå och förfölja alla, eho de vara månde, som under hertigens frånvaro sökte uppväcka oroligheter i riket.

Till sist betonas, att beslutet ej innehöll något nytt utan endast afsåg upprätthållandet och verkställandet af hvad som stadgats i Söderköping och Arboga, men oaktadt man gjorde sig stora ansträngningar med att bevisa detta, står dock fast, att beslutet betecknar ett nytt och ganska betänkligt steg på den revolutionära väg, som af hertigen och ständerna beträdts; det var nämligen så godt som en öppen krigsförklaring mot konungen, ty den i detsamma stadgade väpnade interventionen i Finland var en direkt utmaning mot honom; i samma stund vapnen riktades

mot finnarna, riktades de äfven mot deras högste beskyddare, konungen själf.

Hertigen fann också nödvändigt att omedelbart underrätta hela svenska folket om det steg, han stod i begrepp att taga. I ett patentTryckt i Stiernman I, sid. 458 ff., finnes infördt i H. K. R. under den 5 aug. 1597., ställdt till andlige, världslige, ridderskap, adel, klerkeri, krigsmän, borgerskap och menige allmoge inom Sveriges gränser, kungjorde han, att han med ständernas samtycke stod i begrepp att begifva sig till Finland för att "lagligen stilla och förtaga den blodstörtning och det landsfördärf, som där uppkommit", emedan det icke stod till att lida, att riksens undersåter fördärfvade hvarandra och ödelade landet.

Udden i patentet är emellertid riktad mot riksråden. Hertigen uttalar däri å egna vägnar, hvad han i följd af ständernas motstånd ej kunnat få in i beslutet. Medlemmarna af rikets, näst det kungliga, förnämsta stånd stämplas däri hart när som förrädare. Deras diktan och traktan gick allena därpå ut att egga konungen till fientligheter mot fäderneslandet, att "upphetsa den ena landsändan mot den andra", för att de själfva skulle komma till "stort välde". Hela svenska folket borde därför vara på sin vakt mot dem och hindra dem i deras onda förehafvande; de lysas formligen i bann. Hertigen utfärdade ock fullmakter för sina fogdar och män att gripa och fängsla dem, om de ej höllo sig stilla på sina gårdar utan företogo något upproriskt.

Men det gällde äfven att vidtaga åtgärderFör Axel Ryningh utfärdades fullmakt å höfvitsmansdömet öfver Stockholms slott samt dess län jämte instruktion, huru han skulle förhålla sig under hertigens frånvaro. Fullmakten dat. den 16 aug. 1597. Handl. ang. pol. förh. Fullmakt för Johan Gabrielsson på höfvidsmansdömet i Linköping och Östergötland. Till hans hjälp "på landet" förordnades Thure Jakobsson till Grensholm och Per Bagge. Fullmakten dat. den 14 aug. 1597. Ibid. mot konungen för attom möjligt hindra honom att följa deras onda råd. Hertigen förordnade därför sin systerson, hertigen af Sachsen, till ställföreträdare och gaf honom en utförlig instruktion, huru han skulle förfara, om Sigismund anlände till Sverige, medan den finska expeditionen pågick. Anlände konungen till Stockholm, stod det bland annat i den, skulle han väl emottagas och skälen till hertigens bortvaro angifvas men en försäkring affordras honom, att han skulle låta det komma till laglig dom mellan fursten och riksråden och att dessa, ifall de befunnos skyldiga, skulle straffas. Medförde konungen främmande krigsfolk, borde han afskeda detta, och efter han så oförmodadt kommit hem, skulle vissa fästningar begäras såsom säkerhet, tills fursten vore åter. Landstege konungen i Kalmar, skulle befallningsmännen därstädes förklara, att de höllo Kongl. Maj:t fästningen till handa, men ej insläppa honom eller någon annan, förrän hertigen åter anländt till Sverige o. s. v.

Instruktionen är märklig äfven därutinnan, att däri finnas upptagna flera af de fordringar, som sedermera framställdes, då konungen med sina främmande trupper beträdt fäderneslandets jord.

Instruktionen är daterad den 20 augusti, men redan den 16 hade Karl afseglat från Stockholm.Karls kalend. I följd af storm och motvind gick resan långsamt. Först den 6 sept. anlände Karl till redden utanför Åbo. Ibid. På resan åtföljdes hertigen af sin gemål, som dock stannade på Åland. Fruktan för stämplingar från rådets sida och rykten om konungens hemkomst, utspridda af dennes anhängare, höllo emellertid Karl i ständig oro och verkade förlamande på hans handlingssätt. Det finska besöket ledde därför, såsom vi snart få se, ej till det resultat, hertigen afsett.

*

V.

I Finland hade de maktägande längeRedan i juni skrefvo Arvid Hindersson och Sten Fincke till Bertil Ivarsson, Hans Eriksson och Bengt Söffrinson (Severinsson), att hertigen skulle komma till Finland under sommaren. Brefvet, dat. den 2 juni. Handl. angående förhållandena i Finland. varit underkunniga om hertigens förehafvande och därför vidtagit omfattande försvarsåtgärder. Klas Flemings sista bestyr hade, som ofvan angifvits, varit att utrusta flottan, arbetet därmed hade efter hans död fortsatts och afslutatsSigismundianorum relatio de obsidione arcis Abogiensis. Ibid., så att skeppen befunno sig i ett utmärkt skick.Vid tiden för hertigens ankomst till Finland

måste emellertid flottan till följd af besättningens opålitlighet delvis afväpnas. Se härom Koskinen, sid. 322. Mycket arbete hade äfven blifvit nedlagdt på Åbo slott, Finlands förnämsta fästning på den tiden, för att det skulle kunna uthärda en eventuell belägring. Dess murar hade lagats och förstärkts, vapen, ammunition och proviant i stor mängd hade förts dit, och besättningens antal hade ökats. Högsta befälet fördes af Arvid Eriksson Stålarm. Vid sin sida hade han Bengt Severinsson, sedan 1596 befälhafvare på Åbo slott, samt Bertil Ivarsson och Hans Eriksson till Brinkkala, hvilka delade befälet med den förstnämnde, alla treIbid. s. 156 f. bepröfvade och Sigismund tillgifna personer, samt Flemings efterlämnade maka, den modiga och beslutsamma Ebba Stenbock, som efter sin mans död “fyllde alla en borgherres plikter“. Största delen af finska krigsfolket var ock samladt samt inkvarteradt i staden och slottets närhet.Ibid. s. 324. Man hade således på bästa sätt sökt rusta sig till försvaret, visserligen var stämningen inomslottets besättning ej den allra bästa; hertigen hade många anhängare inom densamma; dock afgåfvo de flesta knektarna vid ett med dem anställdt förhör det svar, att de ville manligen försvara slottet. De uppstudsige straffades. Befälet hoppades ock, att konungen själf skulle komma till hjälp eller åtminstone sända undsättning, så att misströstan och opålitlighet upphörde.Koskinen, s. 320.

Hertigen var besluten att endast i nödfall skrida till våldsamheter, han ville erbjuda en uppgörelse i godo, men utsikterna för en sådan voro under dåvarande förhållanden ingalunda lofvande. Han torde ej heller ha gjort sig stora förhoppningar i den vägen, men för att ådagalägga sin fredskärlek och angelägen om att ställa sig ständernas beslut till efterrättelse skref han, då han i början af september med sin truppstyrka var kommen i närheten af Åbo, till Arvid ErikssonJfr hans bref till hertig Gustaf H. K. R. den 27 sept. 1597. och uppmanade honom att före den sjunde dagen i månaden komma tillstädes och afgifva förklaring, om han ville afstå från sin upproriska handel samt erkänna H. F. N. som riksföreståndare. Han förklarade därjämte, att han ej vore kommen för att öfva våld utan för att afskaffa, hvad som var stridande emot Sveriges lag, skydda de oskyldiga och straffa de brottsliga.Brefvet dat. Nafvokrampe den 5 sept. H. K. R.
I brefvet omtalar han, att han af *alle* riksens ständer blifvit erkänd som riksföreståndare.
Från samma ställe skref han äfven till krigsfolket på Viborg, att fästningen skulle hållas honom och kronan till handa och ej någon undsättning lämnas till Åbo. Liknande skrifvelser aflätos samtidigt till Jöran Boije och Gödike Fincke, den förre ståthållare i Reval och Estland, den senare befälhafvare på Nyslott. Om dessa se Koskinen sid. 155 f.

I en skrifvelse, som samtidigt afsändes till krigsfolket i Åbo, tillkännagaf han också, att han var kommen i fredliga afsikter “å ämbetes vägnar“. Han fordrade att blifva erkänd som riksföreståndare och att de (finnarne) skulle nedlägga vapnen. För att tvisten skulle kunna biläggas utan “vidlyftighet“, begärde han, att tre, fyra eller flere måtte utses af hvarje fana, hvilka kunde begifva sig till honom på angifven dag i och för en öfverläggning.

Då hertigen erhöll afvisande svar”Trotsige och spåtske ord”, som han själf skref. å dessa skrifvelser, lät han flottan segla närmare slottet. Så snart den var kommen inom skotthåll, började

kanonerna på slottet spela och anställde någon skada bland fartygen, hvarför Karl lät flottan taga en omväg till en udde Ruskiakallio, en fjärdedels mil från slottet, och där började han landsätta trupperna.Den 6 sept. H. K. R. Snart infann sig emellertid Arvid Eriksson med sin styrka, och då han, som det synes, sökte hindra landstigningen, uppstod en strid, som slutade därmed, att finnarne drogo sig undan till slottet och läto svenskarna i ro taga udden i besittning.Hertigen glömde ej sedan framhålla, att tre af konungens knektar därvid fingo släppa till lifvet.

Finnarne hade alltså “lagt sig“ fientligen upp mot hertigen, och denne var följaktligen berättigad att bruka “allvar“, men för att ytterligare styrka sitt påstående, att han var kommen i fredliga afsikter, skref han samma dag, skärmytslingen vid Ruskiakallio ägde rum, på nytt till Arvid Eriksson och föreslog en underhandling emellan utvalde ombud från hvardera sidan.H. K. R. den 6 sept. Och nu fann Arvid Eriksson för godt att afgifva ett skriftligt svar. I detta förklarade han, hänvisande till sin instruktion, att han var alldeles “förbjuden gifva sig i handel med någon, som emot högbe:te K. M:s myndighet något företagande varder“. Men på samma gång

erinrade han ock om den skrifvelseDenna skrifvelse har jag ej sett., finska adeln och krigsfolket aflåtit till hertigen och rådet, i hvilken de bestämdt förklarat, att om konungen anmodade dem något, som var emot hans ed, så “ville de för ingen del därtill samtycka utan vara öfverens med rikets ständer sådant emotstå“.Han sände äfven en kopia af ett bref, som Hans Hansson, Karls befallningsman i Österbotten, i hertigens namn hade utsändt jämte en kopia af ett dennes eget bref, hvaraf hertigen kunde förnimma hans “okristliga“ uppsåt och förehafvande mot alle detta lands innebyggare. Se Koskinen sid. 323. Bad hertigen förhindra Hans Hansson. Arvid Erikssons skrifvelse den 7 sept. H. K. R. Dagen därpå skref Arvid Eriksson ett förmaningsbref till menigheten öfver hela Finland att vara deras ”rätte konung och herre trogne”. Grönblad. Fl. I, H. 1, sid. 140. Häraf framgår, att Arvid Eriksson befann sig i samma förlägenhet som rådet och många andra. Genom sin ed och det ämbete, han innehade, var han bunden vid konungen, och så länge denne ej gjorde sig skyldig till uppenbart edsbrott, ansåg sig Arvid Eriksson ej kunna öfvergifva hans sak. Å andra sidan var han ej likgiltig för de skäl, Karl hade att anföra till försvar för sitt handlingssätt. Det framgår tydligt, att också han hade blickenöppen för de faror, som hotade fäderneslandet, om den uppkomna söndringen ej bilades. Han erbjöd sig ock att råda bot på de missförhållanden, som så länge härskat i landet. Han lofvade afskaffa all oenighet och tvist, borgläger och andra pålagor, som voro emot lagen, samt befordra dem till straff, som öfverträdt densamma. Han ville alltså införa ett lagligt regemente i stället för det våldsregemente, som Klas Fleming utöfvat; mer ansåg han sig ej kunna lofva.

Hertigen kunde naturligtvis ej vara nöjd med detta svar, huru försonligt det än var och huru vackra löften det än innehöll. Han fordrade ingenting mindre, än att Arvid Eriksson och hans anhängare skulle göra gemensam sak med honom och de öfriga ständerna och således erkänna det berättigade i de åtgärder, som vidtagits i Sverige efter konungens afresa, framför allt hans riksföreståndarskap.Se hertigens bref till Arvid Eriksson den 27 sept. 1597. H. K. R. Innan han grep till hårdhandskarna, ville han dock pröfva ännu ett sätt för att komma till förlikning. I Stockholmsbeslutet stadgades, som vi veta, att ständerna genom några af sitt medel skulle till “öfverflödighet“ försöka, om finnarna med godo kunde ”bevekas” till den ”rätta vägen”.Stiernman I, sid. 454. Han lät därför några af adeln och krigsbefälet, som voro honom följaktiga, skrifva till finska krigsbefälet och föreslå ett samtal samt fordra gisslan för ett sådant, hvarjämte framhölls, att den föreslagna underhandlingen ej vore stridande mot Arvid Erikssons ed och instruktion, alldenstund hertigen ej företagit sig något mot Kongl. Maj:ts myndighet.H. K. R. den 8 sept. Brefvet var undertecknadt af grefve Carl (Sture), Jakob Claesson, Jöran Posse, Hans Strang, Anders Lindormsson.

I det svar, Arvid Eriksson m. fl. af krigsbefälet afgåfvo härå, vidhöllo de sin förut uttalade mening, att en underhandling ej läte förena sig med den hörsamhet, de voro konungen skyldige. Gentemot föregifvandet, att hertigen ej inlåtit sig på något olagligt, erinrade de om att rådet ej gifvit sitt samtycke till expeditionen. Dessutom hade hertigen efter att hafva afsagt sig regeringen återtagit densamma emot konungens vilja och förbud. De visste väl, sade de, att hertigen ville sätta sig i besittning af Åbo slott“Efther H. F. N. hafver tagitt sig thenne rijks regiering vthi H. K. M:z — — — frånvare oppå att förestå then medh sampt rijks råds råde och vij fömimme, att velb:te rijks råd till thette H. F. N:s företagende inthet samptycke gifvet hafve — — — — Desslikes allthenstund H. F. N. regieringen eene reese afsagdt och then sedan emoth hög:te Kong. Ma:tz samptycke igien vedertagitt hafver, szå förnimme vij och att all then handell som oss blifver tillbudin lender der till att thenne Åbo befästning H. F. N. skall inrympdh varde — — fördenskuld — — inge gissler ifrå oss gifve” — — de bådo i stället och förmanade hertigen afstå från sitt förehafvande. H. K. R. den 8 sept. 1598., men konungen hade uttryckligen förbjudit dess öfverlämnande, och därvid måste de låta det bero. För att emellertid visa, att de på sin sida voro benägna till frid och enighet, förklarade de sig villiga att hålla ett *samtal* och begärde, att Karl Sture, Jakob Claesson, Jöran Posse och Anders Lindersson med 50 hästar skulle komma till ett sådant. Som tid för detsamma föreslogs följande morgon klockan 9, och som mötesplats angafs en sandås vid Kuppiskällan ej långt från staden.Ibid.

Detta anbud antogs af hertigen, och på utsatt tid infunno sig Karl Sture och Anders Lindersson på den angifna mötesplatsen. Arvid Eriksson lät emellertid sina trupper i full slagordning taga ställning vid staden ej långt från mötesplatsen, och hertigen lät äfvenledes sina trupper rycka fram. FörmodligenI ett bref till Axel Ryning från

Åbo, där händelsen omtalas, säger hertigen, att han, under det förhandlingarna pågingo, lät ”sitt folk rycka fort”, och att finnarne, då de varsnade det, begynte vika och begifva sig på flykten; dock blefvo några under flykten ”skamferade och ihjälskjutne”.
Ibid. den 12 sept. 1597. förnyade han nu de förut framställda krafven på gisslan, och då dessa afvisades af finnarne, fingo svenska trupperna antagligen företaga en hotande framryckningI Reg. står blott, att mötet icke ledde till någon god handel, hvarför finnarne begärde att få komma till slottet, så ville de gifva gisslan — — — men Karl begärde, att de strax på platsen skulle gifva gisslan; de gingo slutligen in därpå, men hertigen ville icke godkänna de föreslagna personerna, de å sin sida vägrade att godkänna de af hertigen föreslagna., hvilket hade till följd, att en ny sammandrabbning uppstod. Under striden blefvo, som det synes, finnarne vid försök att draga sig tillbaka till staden afskurna och tvingade att lämna den jämte fästningen i sticket.

Detta inträffade den 9 september.

Arvid Eriksson säger, att han med skam måst begifva sig bort från Åbo och där kvarlämna hustru samt allt, hvad han ägde, så att han ej medförde mer, än hvad han hade på sig.Koskinen s. 327. Det är ej klart, huru det tillgått i nyss skildrade strid eller hvad som förmådde Arvid Eriksson

att draga sig undan.I bref till Klas Fleming den 23 sept. säger Arvid Eriksson, att hertigen med hans samtycke fick hålla sitt intåg i Åbo stad; hertigen förklarade det vara ”uppdiktad hufvudlögn”. H. K. R. den 27 september 1597. Förmodligen har han ej i ringa mån låtit bestämma sig af sin förut omtalade fredskärlek. Hufvudskälet torde dock ha varit, att han i följd af sin provisoriska och sväfvande fullmakt ej var fullt säker på hur han skulle handla.

För hertigen hade händelserna emellertid tagit en afgjordt gynnsam vändning. Han kunde nu hålla sitt intåg i staden och börja belägra fästningen.Den 11 sept. A. J. Messenius bl. 409. Denna var visserligen, som redan är nämndt, väl försedd, och Arvid Eriksson begaf sig i förstone ej längre bortTre mil från Åbo. Hertigens nyss citerade bref till Ryning. med sina trupper, än att han mycket väl var i tillfälle att oroa de belägrande. Men hertigen hade gifvit knektarna i Västerbotten och ÅngermanlandKoskinen, sid. 316. befallning att ställa sig under Hans Hanssons till MonikkalaHans Hansson, hertigens befallningshafvande i Österbotten. Om honom se Koskinen sid. 153 f. befäl, och denne hade samlat en betydande truppstyrka, med hvilken han begifvit sig i väg för att understödja hertigen, och dessutom började allmogen kring Åbo på hertigens uppmaning gripa till vapen.Koskinen, sid. 328. Något allvar blef det visserligen ej häraf, men stämningen var gynnsam för Karl. Genom mutor och öfvertalningar lyckades han ock draga den ene efter den andre af slottets försvarare på sin sida. Han understöddes därvid af borgerskapet i stadenAdel, präster samt borgmästare och råd i Åbo skrefvo den 15 sept. och uppmanade besättningen på slottet att öfverlämna detsamma till hertigen. Förmodligen har brefvet uppsatts af hertig Karl. I svaret betonas, att konungen icke gifvit hertigen i uppdrag att ”enskildt“ förestå riket. och af den omständigheten, att Bengt Severinsson, som efter Stålarms aftåg förde högsta befälet på slottet, i hög grad ådragit sig soldaternas hat. Han beskylldes nämligen att ha stuckit deras sold i egen pung.Fryxell IV, sid. 212. I början mötte emellertid hertigen kraftigt motstånd, ett skarpt skjutande underhölls från slottet, och upprepade gånger företogos utfall mot de belägrande, men efterhand blef försvararnes antal allt mindre och mindre. Vid hvarje tillfälle passade flere på och rymde till hertigens läger.I ett öppet bref, som utfärdades i Åbo den 13 september, tillsade hertigen alla dem af besättningen, som ville sluta sig till honom, sin furstliga gunst och nåde samt tog dem med deras egendom i försvar.

Så spred sig ett rykte till slottet, att Stålarm dragit bort med sina trupper och lämnat åt försvararna att reda sig på egen hand; i själfva verket talade detta rykte sant; i midten af september hade han sett sig nödsakad upplösa sitt läger oeh inkvartera soldaterna på fästningarI bref till hertig Gustaf uppgifver hertigen Viborg. H. K. R. den 12 sept.
I bref till Axel Lejonhufvud namnes äfven Tavastehus. Ibid. den 13 okt. Befälet å förstnämnda fäste fördes af Matts Larsson Krus, på det senare af Sten Fincke. Koskinen, s. 155. långt borta från Åbo. Själf hade han begifvit sig till Viborg. Befälet på slottet fann nu ställningen ohållbar och inledde därför i slutet af september

underhandlingar med hertigen. I början kunde ej enighet uppnås angående kapitulationsvillkoren, men då hertig Karls folk, under det förhandlingarna pågingo, lyckades sätta sig i besittning af ett bland de viktigaste utanverken, skedde slag i saken. Den 30 september utrymde befäl och manskap fästningen, som genast togs i besittning af Karl.Lasse Kristensson till Lasse Västgöte om det finska tåget, dat. den 7 okt. 1597. Handl. ang. förhållandena i Finland. Knektar och hofmän fingo fritt aftåga, men befälet äfvensom Ebba Stenbock och några andra adliga fruar, däribland Stålarms maka, togos i fängsligt förvar.Belägringen af Åbo slott och därmed förknippade händelser ha utförligt skildrats af Koskinen, hvarför jag endast omnämnt de viktigaste och för sammanhanget nödvändiga tilldragelserna.

Karl hade således lätt nog fått Finlands förnämsta fästning i sitt våld och därjämte dragit en ej obetydlig del af krigsfolket på sin sida, men denna framgång berodde ej så mycket på vapenlycka eller Karls militära öfverlägsenhet utan fastmer på hans förmåga att åstadkomma söndring bland motståndarna samt draga gemene man på sin sida. Äfven bland Stålarms trupper hade många öfvergått till honom. Inom de högre samhällsklasserna höllo emellertid de fleste fast vid Sigismunds sak, hvadan alltså partigrupperingen i Finland blef densamma som i Sverige.

Så betydelsefullt det än var, att hertigen gjort sig till herre öfver Åbo, så var dock verket därmed ingalunda fullbordadt. Det gafs äfven åtskilliga andra fästningar i Finland, och dessa innehades fortfarandeaf Sigismunds anhängare, och ännu förfogade Arvid Eriksson öfver en respektabel truppstyrka. Det hade därför varit naturligt, att Karl fortsatt fälttåget och nedslagit det motstånd, som ännu gjordes mot hans planer, men han aflägsnade sig ej från Åbo och vidtog heller inga anstalter, som gåfvo vid handen, att han tänkte intränga i landet. Det blef snart tydligt, att han ej vidare tänkte pröfva krigslyckan utan i stället ärnade snarast möjligt anträda hemfärden.

Orsaken till att han så att säga lät det bero vid halfgjordt arbete, något som var honom fullkomligt olikt, är tvifvelsutan att söka i samma oro, som vi sett framträda hos honom, då han afreste från Sverige. Han vågade ej intränga i Finland, då han kunde befara, att konungen skulle genom sin hemkomst kunna ställa till allmän oreda i Sverige. De åtgärder, han vidtog, innan han anträdde den finska resan, vittnade tydligt om att han räknade med en dylik obehaglig öfverraskning, och konungens anhängare försummade ej att hålla hans oro vid lif. Esomoftast drogo de försorg om att han fick underrättelser om konungens förehafvande, underrättelser, som de förstodo anpassa efter af dem väl kända och af hertigen själf ofta antydda förhållanden.

Så bekom hertigen vid tiden för Åbo slotts kapitulation ett bref, som syntes utgöra ett säkert bevis för att de gängse ryktena om att konungen med vapenmakt ärnade bringa sina undersåter till lydnad talade sant. Det var skrifvet af ofvannämnde Lindorm Bonde, en svensk, som öfvergått till katolska läran och af Sigismund blifvit använd i flera uppdrag, hvarför han ansågs vara invigd i dennes planer, samt ställdt till Arvid Eriksson. Det innehöll en uppmaning till denne och hans trupper att ej förlora modet utan ståndaktigt hålla ut mot hertigen. Han sade sig vara utsänd af konungen och på väg med undsättning i kläder, mat och pänningar, men emedan han hört, att hertigens folk besatt alla “pass och vägar“, hade han icke velat fortsätta resan utan begärde veta, hur han säkert skulle komma fram. Krigsfolk hade anskaffats i Kurland och var på väg till Finland. Han omtaladeBrefvet dat. Hapsal den 15 sept. 1597. Handlingar ang. förhållandena i Finland. I slutet finnes ett tillägg af Niklas Rask med instämmande i brefvet. Brefvet finnes också intaget i Nordinska samlingen VII N:o 180. ock, att innan han begaf sig i väg, hade man begynt “stämpla om ett infall“ i furstendömet, så framt hertigen ville angripa Finland. Han visste ej, om det var ställdt i verket, men säkert var något i görningen.Dansske konungen hade äfven genom sina sändebud erbjudit Sigismund skepp och folk.

Uppgifterna om angreppet mot furstendömet och danske konungens inblandningDe öfriga uppgifterna har jag ej varit i tillfälle att kontrollera. voro naturligtvis falska. Meningen med brefvet var, att det skulle falla i hertigensKoskinen säger, sid. 336, att Bonde sannolikt trodde, att brefvet skulle falla i hertigens händer. Af ett bref från Bonde till kon:s sekreterare Jöns Tijdiksson (Bult) framgår tydligt, att det just var afsikten med skrifvelsen: ”Jagh vill och i morgen affärdige ett vist budh och stelle således brefuitt att om dett blifuer optagitt, skall hertigen och hans folk mere bekymmer än hughsvalelsse der af bekomme; jagh vill der vthi förmane

Arfuidh och de medh” — — — sedan följer om undsättning — konungen af Danmark o. s. v. Skrifvelsen dat. den 17 sept. 1597 bland bref till konung Sigismunds sekreterare. händer och förmå honom att afstå från belägringen af Åbo slott. Karl anade ej syftet utan tog brefvet, som det synes, på fullt allvar. Då Bonde omnämnde, att konungen tänkte infalla i furstendömet, vidrörde han en sak, som hertigen nog betviflade men ej fann alldeles osannolik.Kort därpå skref han till Johan Gabrielsson, befälhafvare på Vadstena slott, och efter att hafva förmanat honom hafva flitig och noga akt på rådsherrarna, för hvilka Johan Gabrielsson lagt sig ut hos hertigen, fortsatte denne: ”Hvad then kunskap tillkommer om någre örligzskip som skole holle sig i siöen och som taelett gåer vele vnder then svenske sijdhe landstige, sså vethe vij vell, att sådanth inthett kan vare i sanningh, icke dess mindre kunne vi lijdhe, att en af idher anthen I eller N. må förholle sig nidre vidh siösijdhen ahnthen på Skedenäs eller Bråborg på någon tijdh tillgiörendhes att förnimme om någott *ihnfall* i så måtho kunne på ferde vare”.
H. K. R. den 9 okt. 1597. Äfven danske konungens inblandning framstod som en möjlighet för hertigen, enär förhållandet mellan Sverige och Danmark i följd af tvisten om norska Finnmarken var mindre godt.Se härom Pira. Då Lindorm Bonde och Rask voro katoliker, drog hertigen den slutsatsen, att det var de påfviske, som voro upphofsmännen till anslaget.

Att brefvet gjorde djupt intryck på hertigen, framgår däraf, att han fann sig föranlåten skrifva till konungen och med omnämnande af Lindorm Bondes bref varna honom för onda rådgifvare.— — — — ”vthan och deruthöfver förtröstatt vele sende them (Arvid E:son och hans medhjelpare) een hop fremmende krigzfolck til hielp och undsättning sssåsom vij ock nu *utryckeligen* hafve förståedt af E. K. M:ts tieneres Lindorm Nilssons schrifvellsse till Arfvidh Erichsson, dateret Hapsal den 15 sept”. Hertig Karl till Sigismund den 4 okt. H. K. R. Hanomtalade äfven sin resa till Finland, orsakerna därtill och de händelser, som timat. Det är i detta bref, som det af flere författare anförda hotet om väpnadt motstånd från Karls sida förekommer.“Dy vij vele icke sticke vnder någon stool uthan rundt uth hafve E. K. Maj:t tillkienne gifvit och i tid varnedt, att så frampt E. K. M:t ther uppå icke böter legger, att regementet her i rijket annorlunde lagadt och ordnedt blifver än som her till skiedt ähr, då vele vij ett sådant regiementhe inthet vare undergifne uthan bruke de medell och uthväger i saken, som vij kunne tenke oss och vårt fädernesland till lise, roo och hvile lände kunne“. Anf. bref af den 4 okt. till Sigismund.

Hertigen skref äfven till Lindorm Bonde, att han förnummit hans “illistiga“ handlingar, och förebrådde honom, att han och hans likar genom falska och illistiga praktiker upphetsade konungen mot sin farbroder och komme honom att företaga sådana handlingar, att han bragte både sig själf och riket i den allra största fara. Han kunde aldrig tänka, skrifver han vidare, att Kongl. Maj:t skulle företaga något fientligt mot honomDet vore stridande mot Sveriges lag och konungens ed. Han hade svurit ”vara trygger och trogen almogen sinom”. (Karl), då han alltid förhållit sig som hans ed fordrade och kräfde. Om konungen ansåg sig hafva något emot honom, så borde sådant lagligen och icke med våld blifva utfördt, eftersom testamentet förmäler.Till Lindorm Bonde, Åbo slott den 1 okt. H. K. R.
Till N. Rask skref han: “Szå hade vij doch icke troedt, att thu och skulle vare en af thett sellskapett som vij af samme breef förståed hafve, ty raden ther af hade icke förr kunnett blifve full ähnn att thu och skulle komme i selskapitt medh.“
H. K. R. den 3 okt. 1507.

Man får ej undra på att hertigen, då han erhållit underrättelser af nämnda beskaffenhet, fann det olämpligt att aflägsna sig från Åbo och på så sätt betaga sig möjligheten att genom en snar återresa själf kunna uppträda i Sverige till försvar för hvad han ansåg som sin oförgripliga rätt och fäderneslandets bästa. Vorden herre öfver Åbo slott trodde han sig ock med större hopp om framgång kunna upptaga underhandlingarna om en öfverenskommelse med finska krigsfolket. Med den erfarenhet, han hade från Västergötland och Småland, kunde han vänta, att hans motståndare i Finland liksom i de båda nämnda landskapen skulle ansluta sig till honom efter den framgång, han haft.I Karl Stures och Anders Lindormssons namn skref hertigen till Jöran Boije om Arvid Erikssons företag med förmaning, att han skulle skilja sig från denne. H. K. R. den 5. okt. 1597.
Samma dag skref han i knekthöfvitsmännens namn till Arvid Eriksson och förmanade denne att betänka sig. Om

han ej läte förmå sig till uppgörelse, då skulle han vara förvissad om, att de ej skulle skona hans gårdar och landtbönder. H. K. R. den 5 okt. 1597. Samma dag utfärdades lejdebref för krigsfolket hos Arvid Eriksson. Medanännu belägringen af Åbo slott pågick, hade han låtit kalla ombud för de högre stånden till ett möte i Åbo, och det kom äfven till stånd i början af oktober; dagen kan ej med bestämdhet angifvas. Afsikten med detsamma var, att hertigen ville ha finska ständernas erkännande af sitt riksföreståndarskap och ett uttalande af dem, huru han skulle förfara med trupperna, som “vikit bort“; huru de skulle kunna förmås att nedlägga vapen, och med hänsyftning på Arvid Eriksson begärde han också veta, om ständerna, ifall förmaning ej hjälpte, ville hjälpa till att straffa och förfölja dem, som “genvördligen“ ville “lägga sig upp“ emot H. F. N. och menige riksens ständer; så ville han ock höra deras mening om legationen till konungen och hvilka de funno lämpliga att öfvertaga “befallningen“Ståthållarskapet. samt fogdesysslorna i landet.Punkterna i H. K. R. odat. i början af oktober.

På dessa punkter afgåfvo mötesdeltagarna det svar, att de jämte rikets öfriga ständer erkände hertigen som riksföreståndare enligt Söderköpings beslut. Arvid Eriksson och hans medhjälpare borde hertigen erbjuda förlikning, ville de ej ingå därpå och nedlägga vapen, så borde de behandlas på sätt, som stadgas i nyssnämnda och Arboga beslut. Angående legationen öfverlämnades åt hertigen, rådet och menige ständer att besluta. Till befallningen i landet borde förordnas män enligt Söderköpings beslut och till fogdar sådana, som “landsens lägenhet“ veta och bäst komma öfverens med menige man.Koskinen, sid 349.
I bref till Axel Lejonhufvud den 13 okt. säger hertigen, att en stor del både af adeln och andre här i landet rättat sig självfva i saken och lofvat efter Söderköpings och Arboga beslut erkänna honom som riksföreståndare. H. K. R.

Koskinen finner mötet skäligen betydelselöst, och fäster man sig vid det slutliga resultatet, kan omdömet nog försvaras, ty några varaktiga följder fick mötet lika så litet som fälttåget i dess helhet. Det var emellertid af vikt för hertigen, att Söderköpings beslut, som var grunden för hans makt, blef erkändt i Finland.Då hertigen hösten 1596 påyrkade en exekution af Söderköpings riksdagsbeslut, föreslog han, att några af riksråden med skepp och folk skulle begifva sig öfver till Finland och bruka den myndighet, som därtill tjänar, hvartill isynnerhet hörde att sammankalla ständerna. Hist. Tidskr. 1886, sid. 74.
För öfrigt bör ihågkommas, att hertigen förfarit på enahanda sätt i Småland och Västergötland. Som förut ärframhållet, var det också från de högre ståndens sida, som han mötte det kraftigaste motståndet, och det var väl i den omständigheten orsaken är att söka till att ej bönderna, hvaröfver Koskinen uttalar sin förundran, kallades till mötet. Då hertigen uppgifvit tanken på fälttågets fortsättande, var det ock af betydelse för honom att erhålla ett uttalande af ständerna, på grund af hvilket han kunde upptaga underhandlingarna med dem, som ej underkastat sig, befälhafvarna på de ej intagna fästena,De förnämsta voro Viborg, Nyslott, Keksholm, Tavastehus. de af krigsfolket, som ej gjort gemensam sak med hertigen, och framför allt gällde det att på ett eller annat sätt åvägabringa en uppgörelse med Arvid Eriksson.”Förmodhe doch lickvell att the sig rette och besinne skole och sampt medh the andre godhe män som sig till oss begifvitt hafve sammansättie och föreene”. Hertigen till ridderskapet, klerckeriet och menige allmoge odat. bref i början af okt. H. K. R. Jfr Gyllenhjelms relation, Hist. Handl. XX: 2 sid. 263 f. Om han ej kunde förmås att nedlägga vapnen och ingå förlikning, så skulle snart alla spår af besöket vara igensopade. Visserligen hade han måst draga sig undan, och hans krigsstyrka hade blifvit sänd åt olika håll, men det var klart, att han, så snart hertigen begifvit sig bort, skulle samla de tveksamma och straffa dem, som affallit. Han skulle snart åter göra sin myndighet gällande, sätta sig i besittning af Åbo slott och kanske taga hämnd på dem, som affallit från konungens sak. Hvad som mest oroade hertigen, var dock, att Arvid Eriksson skulle komma att med sina trupper understödja konungen, om denne i enlighet med gängse rykten kom för att med väpnad hand nedslå motståndet i Sverige.

I midten af oktober gjorde hertigen därför ånyo ett försök att bringa Arvid Eriksson till besinning. I bevekande ordalag bad han honom “anse såväl fäderneslandets som sin egen välfärd, lägga ned vapen och värja“ samt förena sig med honom (Karl) och andra riksens ständer på svenska sidan. Sverige hade allaredan lidit nog af inbördes tvedräkt, blef den ej afhjälpt, skulle riket bli i grund fördärfvadt och komma under “främmande härskap“, ty då oenighet uppkommit svenska män emellan, hade grannarna alltid velat ha deras hand med “i

dådet“. Väl föregifves det, säger han vidare, att religionen skall lämnas oantastad; detta vore endast ett fagert tal, då konungen följde deras råd,som bekände sig till den “påfviska religionen“. Med Frankrike och Nederländerna som varnande exempel erinrade han om huru påfven, då han ville återställa sin religion i ett land, i förstone aldrig brukade gå bröstgänges till väga utan först plägade anstifta inbördes oenighet för att bringa dem ur vägen, från hvilka han hade att vänta det kraftigaste motståndet. Så ville han äfven förfara i Sverige, och däri vore rätta orsaken att söka till den mellan honom och konungen uppkomna oenigheten. Han försvarade sig emot den framkastade beskyllningen, att han skulle tagit K. M:s hus och fästen i besittning för att utestänga konungen därifrån; han hade gjort det för att hålla dem konungen till handa. Han lofvade Arvid Eriksson fri och säker lejd, om han ville falla till föga, hotade i annat fall komma tillbaka och utkräfva straff.”Karl till Arvid Eriksson den 12 okt. 1597. H. K. R.

I skrifvelsens början erkänner hertigen, att han skrifvit Arvid Eriksson något häftigt till,Syftar här på b. a. ofvan sid. 84 not 1 anf. skrifvelse af den 27 sept. men han sade sig icke ha kunnat göra annorlunda, då han blott erhållit “spotska och trotsiga ord“ till svar. Han ville dock ursäkta detta, alldenstund han kunde se och märka, att han (Arvid Eriksson) blifvit ”bevekt och förförd” därtill af Lindorm Bonde och andra “ärefförgätne skälmar“.Detsamma framhålles ock af hertigen i skrifvelse till Axel Lejonhufvud den 13 okt. H. K. R. Det är en annan ton i denna skrifvelse än den annars vanliga.Lindorm Nilsson, som bekommit två af hertigens skrifvelser till Arvid Eriksson, sände dem till Jöns Tidiksson med följande uttalande: “Iblandh copierne gifuer gran acht på de tu brefuen, som hertigen hafuer skrifuitt till Arfuidh Erichsson: I dett förste skeller han, i dett andre så smeker han honom“.
Lindorm Nilsson till J. Tidiksson (Bultius) den 23 nov. 1597. Bref till kon. Sigismunds sekreterare. Inför de faror, som hotade fäderneslandet, kunde t. o. m. den barske Karl bruka milda och försonliga ord: och denna försonlighet i förening med de verkligen öfvertygande skäl, som anförts, torde ej förfelat att inverka på Arvid Eriksson.

Det finnes ett bref från denne till svågern Klas Fleming till Lechtis, skrifvet just med anledning af anförda bref från hertigen, och däraf framgår med all önskvärd tydlighet, att om han fått följa sin egen åsikt, hade han ej tvekat om hvilket parti han skulle ansluta sig till. Han säger däri, att han och krigsfolket ville uppsäga sin tjänst hos konungen, om ej denne afgåfve en skriftlig försäkran, att han skulle

upprätthålla rikets religion eller lofvade återställa lugnet i riketHan säger sig hafva skrifvit till K. Maj:t därom., så att den “påbegynta handeln“ kunde blifva stillad och enigheten mellan konungen och hertigen återställd.Arvid Eriksson till Klas Fleming den 16 okt. 1597. Handl. ang. förh. i Finland. Brefvet anfördt af Koskinen, sid. 347. Där omnämnes äfven ett bref från Stålarm till hertigen, och det visar, huru djupt han beklagade det missförstånd, som uppkommit mellan konungen och hans farbror. Han visste nog, att förnämsta skälet därtill vore att söka i den ”kristliga religionen och gudstjänsten”. Sigismunds anhängare beskyllde Stålarm för opålitlighet mot konungen, och att döma af detta och äfven andra bref torde beskyllningen så till vida varit befogad, att han en tid vacklade; plikt och ed bjödo honom hålla fast vid konungen, men samvetet manade honom att göra gemensam sak med Karl och svenska ständerna.

Det var emellertid endast en kort tid, som han hängaf sig åt en dylik vacklan. Hans förut omtalade ovisshet, huruvida han ägde rätt att bjuda hertigen spetsen, häfdes, då han af konungen erhöll en ny kraftigare fullmaktDen första fullmakten daterad Warschau den 20 juni 1597 bland Sigismunds koncepter 1593—99.
Den andra fullmakten daterad Warschau den 22 sept. 1597. Sigismunds Sv. reg.
För jämförelse skull meddelas de här i utdrag:

Fullmakten den 20 juni 1597. — — — — — “Så hafve vij af kongl:e machtt och velde vdi vellbe:te Her Classes stelle, tillvidere beskeedh tillförordnadh ombetrodt såm vij och här med tillförordne och ombetroo vdi stådthållare embetedh öfver heele Finlandh oss elskelig etc. Arfvedh Erichsson till Lindöö. Och skall han vara förplichtedh först och frempst att hålla hvar och een vidh Sverigis beskrifne lag, — — —
Till thet andra så skall hann samptt med dhe förnempste dhär i landett och krijgzfålkett vara förplichtedh att hålla

oss och våre elskelige käre mans arfvinger och heele landett med thess befestninger, hus och gårder till trogen håndh. Sammaledes skall han och på våre vengne hafve högste rådendett öfver altt vårtt krijgzfålk, ryttere och knechtter, till thess vij oss retteligen betenkie kunne hvem vij till krijgzöfverste bruke vele — — — Han skall och hafve machtt vdi lijke måtto att opfordre them (krigsfolket) både till landh och vatn, der något fiendtligitt emot landett, våre slott och befestninger heller våre trogne undersåter såm der i landett boendes äre förtoges af jnlenskom heller vthlenskom fiender, och hielpe till att hegne fride och forsvare tem effter yterste machtt och förstånd sino“. —
Kop. bland Sigismunds koncepter.

Fullmakten den 22 sept. 1597. — — — — — — — — — — — — — — — —
“Derföre så ähre vij på vårtt konu(n)gl:e embetes vegna, sådent udj tidh, att förekomme och dämpe, högeligen förorsakede, och nödgede vordne till att opåläggie, befale och fullmechtige göre, såm vij och udj dette vårt öpne breefs kraftt opåläggie, befale och fullmechtige göre, oss elschelig etc. Arfved Erichssonn till Lindöö, att han der för:de oroolighe vndersåter (hertig Karl och hans anhängare), sigh någed vijdere företage, oss till förtreet, vår konuglige rettigheet och myndigheet förnär, emot den troheet, hörsamheet och lydne, de oss och vår höge konglige affödhe och mans arffvinger låfvet och svoret haffve, hälst emot den landzenden Finland, att han då till att förtage och förhindre deres onde opsået och förehafvendhe må och skall udj dette vårt öpne breefs kraftt opfordre och opreese alle våre trogne undersåter och krigzfolk, så väll befhäled som gemeene ryttare och knechter öfver heele Sverige och Finland, och bredhe vijdh andre våre trogne männ som oss retträdige och trogne ähre och finnes, hielpe till att göre förb:te ohörige undersåter, thed meste mothstånd som mögeligitt vare kann, både till land och vathen till thes vill Gudh (:hvilked vij med thet allerförste göre vele:) vij udj egen personn them till nödhtorftig hielp och bijstånd kunne tillstedes komme.
Hvarföre vij och udj dette vårt öpne breefs kraftt, alle våre trogne undersåter och tienere ibland krigzfolked, befhäledt och meenige ryttare och knechter, jnlendske och uthlendske, samptligen nådeligen och alfuarligen vele hafve förmanedt och befhaledt, att de hvar så på trenger, emott sådene lathe sigh finnes villige, reedebogne och oförtruthne, som ehrlige och oprichtige krigzmänn att försvare och förfächte vår konuglige nampns högheet rettigheet och myndigheet, och blifve velbe:te Arfved Erichssonn — — — — — — — — — — — följgachtige, till att förtage såden deres otilbörlige opsået och tilbudh thed meste the kunne“ — — — — — — — — —
Själfva fullmakten föregås af en inledning med en mängd beskyllningar och utfall mot hertigen.
Att den kom Arvid Eriksson tillhanda, innan hertigen lämnade Finland, omtalar Koskinen, sid. 345.

, enligt hvilken han skulle äga uppresa alla

konungens trogna undersåtar och krigsfolk både i Sverige och Finland samt göra förbe:te ohöriga undersåtar det mesta motstånd, som var möjligt både till lands och vatten. De mot hertigen personligenvälvilliga känslor, som vi sett behärska honom, aflöstes snart af ovilja och bitterhet.

Hertigens krigsfolk, som blifvit inkvarteradt i Åbo stad och delvis förlagdt till fästningen, synes hafva erhållit alltför stor frihet. Då slottets förråd voro slut och tillförseln till staden var otillräcklig, utsändes truppafdelningar för att hämta proviant från de kring staden belägna gårdarna. Härvid gjorde de sig skyldiga till öfvergrepp mot både finnarnes person och egendom. Bland de gårdar, som hemsöktes med våldgästning, var äfven Arvid Erikssons gård Lindö. Härifrån bortfördes ej blott, hvad som fanns af spannmål, sängkläder m. m. dyl., utan en hans gårdsfogde blef dödad.Arvid Eriksson till Klas Fleming den 6 nov. 1597. Handl. ang. förhållandena i Finland.
Klas Fleming sökte lugna honom, i det han framhöll, att den skada, som vederfarits hans gård och tjänare, skett hertigen ovetandes. Han (Arvid Eriksson) kunde icke hindra, att öfvervåld och orätt emot hans vilja föröfvades af hans medfölje. Klas Fleming till Michel Olsson och Per Nilsson den 6 dec. 1597. Ibid. I sin relation omtalar Gyllenhjelm dessa plundringar. Hist. Handl. XX: 2, sid. 263. Denna våldsbragd uppväckte harm och vrede hos

Stålarm. I en skrifvelse till svågern, nyssnämnde Klas Fleming, sade han sig vid första tillfälle skola brandskatta Åbo; han hotade att med sitt krigsfolk draga af och an i landet, så att det blef alldeles fördärfvadt. Det stannade vid hotelse, men förlikning var omöjliggjord. Såsom Stålarm handlade äfven öfriga af krigsbefälet. Axel KurkAxel Kurk och Anders Boije, båda ryttmästare. Den senare bror till ofvannämnde Jöran Boije. Koskinen, sid. 156. och Anders Boije, hvilka hertigen erbjöd försoning och lofvade, att de skulle få hämta sina hustrur från Åbo, om de ville svara inför lag och rätt, afböjde anbudet.

Då hertigen insåg, att han ej kunde uträtta något på underhandlingarnas väg, beslöt han anträda hemresan. I ett öppet brefH. K. R. den 10 okt. 1597. till innevånarna i Finland tillkännagaf han, att han ämnade återvända till Sverige; han ville ej betunga allmogen med krigsfolk, hvilket skulle blifva nödvändigt, om han dröjde kvar öfver vintern. Han hade ock, säger han, många saker obeställda i Sverige; den långt framskridna årstiden var äfven en omständighet, som manade till uppbrott.

I samma bref tillkännagaf han ock, att han uppdragit åt Klas Fleming till Lechtis jämte några andra gode män att hafva “befallningen“i landet, hvartill i första rummet hörde, att de skulle hålla Kgl. Maj:ts ed och försäkring vid makt, så att ingen, vare sig fattig eller rik behöfde lida våld eller orätt; de skulle vaka öfver att bönderna ej betungades med olagliga borgläger eller skatter.Öppet bref till ridderskapet, klerkeriet och menige allmoge i Finland — — — odat. H. K. R. Åt Klas Fleming uppdrogs därjämte befälet på Åbo slott.Fullmakten dat. den 14 okt. 1597. H. K. R. Han skulle således på en gång hafva den högsta civila och militära myndigheten i landet. Det var ett svårt uppdrag, då det var att befara, att Arvid Eriksson, så snart hertigen var borta, skulle med styrkans rätt göra ett hastigt slut på Flemings makt och bringa honom i fiendskap med finska adeln och krigsfolket. Också var det först efter många öfvertalningar, som Fleming fogade sig efter hertigens vilja. Han förklarade ock, att han ej ärnade lefva i fiendskap med någon människa utan insläppa Stålarm på slottet, så snart denne gjorde anspråk därpå. Om konungen kom till landet, hette det vidare i fullmakten, skulle han på tillbörligt sätt blifva “fägnad“ samt utan motstånd insläppt på slottet, annars skulle han icke insläppa någon. Arvid Eriksson och hans följeslagare skulle uppmanas att nedlägga vapnen; om emellertid sådan förmaning ej hjälpte, utan denne tog sig före att belägra och beskjuta fästningen, så skulle han (Fleming) och hans medhjälpare tillkännagifva, att de icke hade i befallning något fientligt begynna eller företaga.Instruktionen dat. 16 okt. 1597. Handl. ang. förhållandena i Finland. De skulle ock äga till honom öfverantvarda fästet, om han förpliktade sig att hålla det Kgl. Maj:t och riket “till trogen hand“Enl. biinstruktionen. Ibid.; tillika borde han förmanas att rätta sig efter den förordning, hertigen lämnat efter sig. Till medhjälpare åt Fleming förordnades brodern Lars Fleming, Jöran Horn och Lars Påvelsson till Piilois.

Hans Hansson till Monikkala förordnades till ståthållare i Österbotten. Samma dag den 26 oktober, som fullmaktenFullmakten finnes i H. K. R. för honomundertecknades, afseglade hertigen från Finland, och tre dagarSv. Archiv II, sid. 18. senare landsteg han i Stockholm.I början af november skrefvo Lindorm Bonde, Gerhard Dönnhoff och Niklas Rask till konung Sigismund och berömde sig af att ha förmått hertig Karl att lämna Finland. ”Men så hafver lijckuäll samma breef så mijkidt utrettadt, att hertigen therigenom ähr förskräckt vorden och uthen någott vidare företagande j Finlandh hastigligen begifuedh sigh tillbake till Sverige igen efter och ther hoos tidender blefue uthsprijdde, att E. K. M:t skulle hafue sendt sexton välrustade skeep in j Calmar sundh”. Brefvet dat. Räffle den 3 nov. 1597. Bref till konung Sigismund från åtskilliga personer.

*

VI.

Den finska expeditionen ledde icke till det resultat, som Karl afsett. Han hade icke lyckats förmå finnarne att “lägga ned vapen och värja“Stiernman I, sid. 449. eller kunnat häfva den i landet uppkomna söndringen. Denna hade snarare ökats, i det att många, som förut intagit en afvaktande hållning, i följd af hans våldsamma ingripande drifvits öfver till den ena eller andra sidan. Hvad särskildt krigsfolket beträffar, så hade det efter att

hafva afvisat Karls anbud om förlikning knappt något val, utan måste, så framt det ville undgå en sträng vidräkning från Karls sida, hålla fast vid och understödja Sigismund, äfven om denne på våldets väg sökte genomföra sina mot Sveriges andliga och politiska frihet riktade planer. De våldsbragder, hertigens trupper föröfvat, väckte allmän förbittring, och mången frågade sig väl, om Karl vore rätte personen att återställa lugn och ordning i landet. Adeln harmades öfver att Karl låtit bortföra de adliga fruar, som kommit i hans våld vid Åbo slotts kapitulation, helst det snart blef bekant, att de i Sverige höllos i ett tämligen hårdt fängelse. De personer, som fått sig befallningar i landet anförtrodda, voro missnöjda, emedan de kommit i en skef ställning till sina ståndsbröder af det kungliga partiet. Något motstånd mot Arvid Eriksson voro de icke betänkta att göra, och befälhafvarne i Åbo kunde det ej heller, då slottet blifvit så godt som afväpnadt. Hertigen hade nämligen bortfört både de gröfre kanonerna och så godt som hela flottanH. K. R. den 2 nov. 1597. för att lättare kunna återtaga slottet, om så behöfdes. De voro därför helt och hållet beroende af Arvid Eriksson. I enlighet med Karls vilja inledde Klas Fleming underhandlingar medhonom (Stålarm), men denne förklarade, att han hellre ville vara död, än att det skulle sägas, att han hade “sin ed hos tvenne öfverheter“.Koskinen, sid. 356. Fleming och hans medhjälpare kände sig träffade, och då de dessutom voro medvetna om sin maktlöshet, bådo de helt enkelt Arvid Eriksson att komma till Åbo. Han villfor ock deras begäran. Vid jultiden öfvertog han åter befälet på slottet, och därigenom blef allt ungefär sådant, som det varit före hertigens besök.Ibid.

Om detta således ej medförde någon förändring i finnarnes ställning till konflikten, så blefvo verkningarna på denna i dess helhet så mycket större. Lösningen däraf påskyndades, och man kan tryggt påstå, att det äfven blef af afgörande inflytande på sättet för uppgörelsen. Hertigen hade enligt konungens åsikt börjat öppet krig mot sin lagliga öfverhet. “Vi hade aldrig kunnat tro“, skref Sigismund, “att vår farbroder skulle understå sig så högt begripa sig emot oss, vår kungliga höghet och myndighet“.Sigismund till adeln och gemene krigsfolket i Finland, dat. Warschau den 14 nov. 1597. Handl. ang. förh. i Finland. En försoning på fredlig väg mellan de båda fränderna var omöjliggjord. För att kunna upprätthålla sin kungliga myndighet, ansåg sig Sigismund berättigad, ja nödsakad att tillgripa de medel, som ryktet så länge sysslat med och som hertigen så ofta varnat för: det öppna våldets, vapnens. “Ändock vi fast ogärna för våra trogne undersåtars stora olägenhet och fattigdom — — — hade velat skona dem med någon ytterligare krigsmakt besvära”, fortsätter han i nyss anförda bref, ”men alldenstund vi emot all kristlig, naturlig rätt och skäl så högeligen blifvit härtill tryckt — vele vi det hasteligaste möjligt vara kan låta värfva uti Estland och Lifland om en tämlig besoldning godt och varaktigt krigsfolk, på det att saken må blifva företagen som det sig bör“.Han omtalar ock, att han om några dagar ville afsända till Estland Sten Banér, Lindorm Bonde och Olof Sverkersson med en “ansenlig summa penningar“ för att anskaffa det mesta krigsfolk som möjligt vara kan i den landsändan.
Anf. bref den 14 nov. Med en handlingskraft, som bjärt afstack mot hans vanliga tröghet, grep han sig an med förberedelserna till företaget. Harmen kom honom t. o. m. att afvika från den ståndpunkt, han förut intagit till ständerna i arfriket. Han ansåg ju, att de så mycket som möjligt borde hållas på afstånd från rikets

angelägenheter, men i följd af omständigheternas tvång började han nästan lika flitigt som förut hertig Karl vädja till dem. Han insåg nog, att, om han med någon utsikt om framgång ville upptaga kampen mot denne, så måste han söka slå honom med hans egna vapen.

Då det kommit till hans kännedom, att rykten så väl i Sverige som i Finland voro i omlopp, att han ej fanns i lifvet och att han i följd af sina förpliktelser till polska ständerna skulle vara förhindrad att mer besöka Sverige, fann han det framför allt nödvändigt att vederlägga dessa rykten, helst de i följd af hans inställda hemresa kunde synas ha fått ett visst stöd. I en skrifvelse till sina trogna undersåtar angaf han som orsak därtill först och främst den omständigheten, att han ej visste, hvad han hade att förvänta af sina undersåtar, då det kommit till hans kännedom, att ständerna varit samlade till möten i Arboga och Stockholm och därvid uppställt några “olidlige och otillbörlige villkor“, hvarom han först skulle försäkra sina undersåtar, innan han kunde komma hem. Meningen var emellertid ej att göra ständerna förebråelser, utan han ville ställa hertigen i en ofördelaktig dager. Det framgår däraf, att han besvärade sig öfver att den i Arboga beslutade legationen ej blifvit afsänd samt att flottan kvarhållits, trots att han påfordrat desamma; hvilket allt naturligtvis i första rummet återföll på hertigen.

Med hänsyftning på honom talar han ock om att “en part oroliga och ohörsamma människor“ utspridt, att han ej skulle hafva någon “åhåga“ om sitt fädernesland eller vidare tänka besöka detsamma. För att hålla sina vänner vid godt mod omtalade han, att han ej inställt utan endast uppskjutit sin hemresa, han tänkte komma nästa vår.Skrifvelsen dat. Warschau den 5 okt. 1507. Handl. ang. pol. förhållanden. Ställd till rikets ständer. I Sigismunds Sv. reg. finnes en dyl. skrifvelse dat. i sept., ställd till Stockholms stad.

Det var alltså Karl, som fick bära skulden för att hemresan till Sverige blifvit inställd. Huru det hängde ihop med den saken, veta vi af det föregående, men Sigismund var alltför angelägen om att få sak med sin motståndare för att säga sanningen. Karl hade emellertid gjort sig skyldig till en hel del andra förseelser. Konungens ståthållare och befälhafvare hade blifvit aflägsnade, hans tjänare hade fängslats, och våld hade blifvit öfvadt på Stegeborg vid bortförandet af Sparres kista o. s. v., och dessa förseelser voro af så graverande beskaffenhet, att Sigismund beslöt sig för att afsända en legat till Sverige.

Det var en polsk ädling Samuel Lasky till LaskoInstruktion för Samuel Lasky den 30 okt. 1597. Sigismunds Tyska reg. Odat. kop. på svenska. Handl. ang. pol. förh. 1595—98., som fick sig anförtrodt att anträda den besvärliga resan dit och inför Karl föra konungens talan. Liksom 1596 ville väl Sigismund på så sätt tillkännagifva, att hans missnöje med hertig Karl delades i Polen. Sigismunds mening synes i början ha varit, att Lasky skulle inskränka sig till att anställa en vidräkning med hertig Karl, men sedermera under intrycket af de känslor, händelserna i Finland uppväckte, lät Sigismund uppsätta en till Sveriges samtliga ständer ställd skrifvelse och uppdrog åt Lasky att draga försorg om dess kungörande för vederbörande.Under den 22 nov. finnes i Sigismunds Tyska reg. en skrifvelse till Lasky med befallning, att han skulle fordra besked af hertig Karl, hvarföre han med härsmakt begifvit sig till Finland. Lasky har alltså efter afresan från Polen blifvit ålagd att anföra klagomål öfver hertigens finska besök. Jfr Werbung und Beuehl. bl. C. 2. Denna skrifvelse äger sitt särskilda intresse, emedan konungen i och genom den ställde sin konflikt med hertigen under menige ständers dom. Syftet var naturligtvis att förmå dem, som höllo med Karl, att affalla.

Skrifvelsen finnes refererad hos WervingWerving I, sid. 356 ff., hvarför jag kan fatta mig kort. Efter att hafva anfört klagomål öfver Söderköpings och Arboga riksdagar samt hertigens egenmäktiga förfaringssätt vid regeringsafsägelsen uppräknar han tämligen utförligt de förseelser, till hvilka Karl gjort sig skyldig. Han hade “inträngt sig“ i regeringen, hållit herredagar och samkväm, intagit kronans slott och fästen, förföljt rådet, rest krigsfolk o. s. v. Särskildt framhölls hans underlåtenhet i afseende på befrämjandet af konungens hemresaHade sändebuden kommit under sommaren, såsom beslutats i Arboga, hade vi väl nu kunnat vara hemma, säger han ——: legationen hade ej blifvit afsänd, och flottan hade kvarhållits. Tydligen utpekas hertigen som upphofsman till det stora “manslaget“ i Finland (klubbekriget). Han uttalade den förhoppning, att det snart skulle blifva bekant, hvem som varit den egentliga orsaken därtill. Sedan framställes den frågan, huru nämnda tilltag, såsom hertigen utspridt, skulle kunna vara konungen till behag och huru det skulle vara möjligt, att konungen kunde uppväcka oro i Sverige, då han hela tiden varit borta från sitt arfrike och då hans bud och befallningar ej blifvit åtlydda, utan hertigen haft allt “rådande“. Såsom hufvudsyfte med skrifvelsen angifves, att han ville göra sina undersåtar en “påminnelse och vitsord, att han var i lifvet“

tvärt emot osannfärdigt tal samt att han redan kunnat vara i Sverige, om sändebuden anländt och i rätt tid framställt begäran, att han måtte bege sig till fäderneriket. I skrifvelsens början uttalar han i nådiga ordalag sitt öfverseende med dem, som satt tro och lofven till hertig Karl samt understödt honom i hans företag. Han ville hafva dem undskyllade, särdeles dem, som saken icke bättre förstått. I slutet af skrifvelsen riktas en förmaning till ständerna att ej låta “förföra“ sig af fursten eller gifva sitt samtycke till förföljande och smädande af konungens medhjälpare, särskildt hans råd. Han försäkrade, att han ville uppfylla, hvad han lofvat. Togo sig ständerna ej till vara, utan han nödgades gripa till de medel, som han eljest gärna “hade fördrag med“, så ville han vara för både Gud och människor ursäktad.Skrifvelsen var dat. Warschau den 22 nov. Den förekommer i original bland handl. ang. pol. förh.

Så skref Sigismund till svenska ständerna vid samma tid, som han beredde sig att med vapenmakt bringa dem till

lydnad. Det är ej den stränge härskaren, som bjuder och befaller, utan snarare den öfverseende och förlåtande landsfadern, som vill väcka sina undersåtar till besinning och förmå dem att stanna på den upproriska väg, de i sin okunnighet och förvillelse beträdt. Skrifvelsen blottade för öfrigt åtskilliga svagheter i Karls styrelse och torde ej förfelat att inverka på dem, som fingo del däraf.

Men Sigismund nöjde sig ej med att medels skrifvelser bearbeta sinnena; då det ej fanns någon tidningspräss, som kunde befrämja hans syften, begagnade han sig af tryckta patent för att inverka på allmänheten. I ett dylikt patentEtt exemplar finnes i Palmskiöldska saml. I:9, som han lät kringsprida i Sverige i början af 1598, förbereder han innebyggarna på att han vid sin förestående hemresa ärnade medföra utländskt krigsfolk. Han gjorde det ej i den afsikt, att han ville öfverfalla och förhärja sitt arf- och fädernerike, utan emedan hans kungliga stånd och höghet fordrade det. Så snart han kommit inom rikets gränser och förnumme, att han blefve så mottagen som undersåtarnas ed kräfde, ville han afskeda detsamma. För öfrigt lämnas i patentet en detaljerad framställning af konflikten från dess uppkomst genom tvisten om fullmakten vid Sigismunds afresa 1594 samt dess vidare utveckling t. o. m. hertigens besök i Finland. Då innehållet blifvit utförligt återgifvet af Werving, inskränker jag mig till att anföra partier. Af intresse är det, som handlar om hertigens

riksföreståndarskap, emedan det otvifvelaktigt anger rådets ståndpunkt till denna fråga. Det kunde ej “med minsta titel eller bokstaf“, heter det, bevisas, att hertigen i följd af Sveriges lag och arfförening vore närmast berättigad därtill; och med underkännande af Söderköpings beslut framhålles, att då en häradshöfding ej kunde tillsättas mot konungens vilja och samtycke, kunde det förutan ännu mindre en riksföreståndare väljas eller tillsättas i riket. Enligt lagen och arfföreningen voro alla, furstarna ej undantagna, skyldiga konungen lydnad och hörsamhet; att konungen skulle vara förpliktad att sätta furstarna i regeringen, därom funnes ej ett ord stadgadt och var ej sed eller bruk i något arf- eller valrike, utan där konung regerade, där hade han makt att beställa om regeringen, som honom syntes. Riket kunde ock lika väl styras af andra trogna män som af furstar. Därpå funnos exempel i andra land; bekant var, huru Danmark under sex eller sju år varit väl regeradt af rikets råd allena.Under Kristian IV:s minderårighet.

Efter detta inlägg till försvar för rådets älsklingsidé: en regering i Sverige, bestående uteslutande af rådsherrarna, upptages frågan om hertigens förhållande till rådet, och med omnämnande af hans ofta upprepade anklagelse, att rådet skulle traktat efter den kungliga familjens skada och fördärf samt sträfvat efter högsta makten, framhölls, att hertigen också utspridt, att Erik Sparre bortfört Sveriges krona och spira, fastän af honom (Karl) tillsatta befallningsmän förde befälet på slottet, där de förvarades. Så talas om förföljelsen mot rådet under konung Johans tid. Det var hertigen, som satt den i gång, ehuru han, sedan det visat sig, att han ej kunde få sak med dem, sköt skulden på Johan efter dennes död samt utan att fråga Sigismund gaf dem “ledige och löse“. Innan patentet sändes ut, hade Sigismund genom öppna bref till “högre eller nidrige, i hvad stånd, värde och kondition de voro“, fritagit rådsherrarna från att hörsamma hertigens “citation“.Frikallelsebrefvet dat. Warschau den 11 dec. 1597 på svenska och tyska i Sigismunds Sv. reg. Slutet: ”Hvarföre efter ded nu så ähr, så vele vij hermed emot sagt och frij, ledige och löös giortt hafve, efter som vij och med dette vårt öpne breef, velbe:te vår rijkzrådh, sampt alle andre greff:r, herrer och utaf adell och eliest vore trogne undersåter och tienere, huad stand heller condition the ähre jnnen eller uthen rijkes stadde som till ingen oppenbarlig mijsgerning af rettvijse och laggilde domare efter Sveriges beschrefne lagh felte heller öfvertygede ähre, aldeles frij, lydig, och löse seije för högbe:te furstes citation och stempning såsom den der i sigh sielf ähr orettferdigh och fördenschulld okraftig vare bör efter det af dem som icke dertill fullmechtig eller laglig autoritet haff:r ähr uthgången.”
Följande år i mars månad utsändes samma skrifvelse i tryckta patent, hvilka, då de tillika voro afsedda för utlandet, i slutet hade följande lydelse:
”För dässe orsaker skull hafve vij brutid och till inted giort (såsom vij och mäd datte vårt breefz kraft, brecke och til inted göre) högbe:te hertig Carls citation och stämning in i rijked, såsom dän, som af honom, huilken ingen laglig macht aller myndigheet där till haft hafuer, är utgifuin och vtsänd, och bör därföre i sig siälf vare ogill och kraftlöös. Däslikes göre vij och mäd dätte vårt öpne breef, välbe:te vårt rijkz råd, och alle andre, grefuer, frijherrer, adel och oadel, våre trogne vndersåter och tienare, vti huad stånd äller condition de äre, innen häller

uten rijkes stadde, som til ingen odygd äller ogärning äfter Sveries lagh, af laghgille domare äre fälte äller vederbundne, aldeles frije, ledige och löse, för högbe:te förstes kallelse och stämning. Begäre fördänskul af alle, keijsaren, konungar, chur- och furster, så och andre, vti huad stånd, myndigheet, condition och välkor de vare kunne, at de väl och förbe:te våre trogne män, undersåter och tienare i dänne måtte vele vete och hålle undskyllade."
Patentet dat. Warsow den 12 mars anno 1598. I patentet

påvisas, huru otillbörlig denna citation var, då hertigen hvarken var deras rätta öfverhet eller domare utan "högste afundsman och förföljare". Öfverhufvud är patentet synnerligen rådsvänligt, något som väcker uppmärksamhet, då Sigismund kort förut hyst så stort misstroende mot rådsherrarna. Förklaringen till denna omstämning är nog i första rummet att söka däri, att Sigismund under inflytande af de i Polen landsflyktiga svenska herrarna fått ögonen öppna för hvilken ytterligt vansklig ställning rådsherrarna intagit i Sverige; han insåg ock, hvilken nytta han kunde hafva af dem vid utförandet af det företag, han nu rustade sig till; om de med framgång skulle kunna arbeta för hans sak, var nödvändigt, att de togos i försvar mot hertigens beskyllningar. Att emellertid af patentet sluta till att Sigismund blifvit fullständigt omstämd mot rådsherrarna, vore nog förhastadt, ty det lider knappt något tvifvel, att författaren af detsamma, såsom KoskinenSid. 365. uppgifver, var Erik Sparre, och närmast bör det alltså betraktas som ett uttryck för hans uppfattning.

Liksom brefvet af den 22 november innehåller patentet förmaningar och varningar. Tänkvärda äro de ord, som bland andra Geijer anförtGeijer II. s. 233. Jfr. Werving I, sid. 370., att ständerna i tid borde låta upp ögonen, ty Hans Maj:t skulle så behändigt blifva skild från riket, att han icke märkte det, förrän han vore aflägsnad därifrån; och ständerna skulle icke veta ordet af, förrän de mot deras vilja måste emot deras konung och herre gripa till vapen. Man skulle

kunnat vänta, att i patentet finna en i tydliga ordalag afgifven försäkran om skydd för religionen, men liksom i nyss anförda bref försäkras blott i allmänna ordalag, att han ville uppfylla, hvad han lofvat.

Sedan Sigismund en gång beslutat sig för att med vapenmakt göra sina kungliga rättigheter i arfriket gällande, hade han emellertid ej blott att bearbeta allmänna opinionen därstädes, han måste äfven se till, att han erhöll erforderliga maktmedel till sitt förfogande; och det var ingalunda lätt. Från Polen kunde han ej påräkna något kraftigare understöd i vare sig penningar eller manskap; dess för öfrigt tämligen begränsade resurser i den vägen voro helt och hållet tagna i anspråk för landets behof, och dessutom sågs helst, att konungen ej lämnade landet. Med sina grannar ryssarna och tatarerna lågo polackarna i nästan ständig fejd, och Sigismunds medtäflare om tronen, ärkehertig Maximilian, var trots fördraget i Beuthen-BendzinHist. Tidskr. 1883, s. 243. ingalunda att lita på. Hurudant mottagandet skulle bli i arfriket, var ej lätt att förutse. Visserligen hyste de i Polen varande svenska herrarna sangviniska förhoppningar i den vägen och förespeglade konungen en allmän anslutning, så snart han satte foten på fädernejorden, men faktum stod kvar, att hertigen gjort ständerna solidariska med sin sak och förfogade öfver rikets försvarsmedel, dess flotta och fästningar m. m. Visserligen hade Sigismund anhängare i Sverige och ganska många sådana, men i förhållande till Karls voro de absolut i minoritet. Det lider dock intet tvifvel, att de voro tillräckligt många för att omkring konungen bilda ett parti nog mäktigt att utgöra en behörig motvikt mot Karl, och säkert skulle konungen, om han infunnit sig i Sverige utan främmande krigsfolk, kunnat draga många af Karls vänner på sin sida. Omgifven af svenske män och litande till de medel, lag och författning erbjödo, hade Sigismund blifvit en farlig motståndare till Karl. Han hade ock kunnat bli farlig, om han lyckats samla en stor här, men af omständigheterna tvangs han att tillgripa den sämsta af alla utvägar, halfmesyrens. Han beslöt medtaga en medelmåttigt stor truppstyrka; han hoppades, den skulle bli tillräckligt stor, då den väl befann sig på svensk jord. Men han bedrog sig, den blott retade hans undersåtar och ställde hela företaget i en misstänkt dager, och så var han för att få den samlad tvungen att anlita grannarna. Enligt ett bevaradt rådslagWervings bilagor sid. 198. skola Erik Sparre och Sten Banér hafva rådt sin konung därtill; man kan med skäl säga, att de gjort konungen den största otjänst.

Den af grannarna, på hvilken Sigismund isynnerhet synes hafva räknat, var Danmark. Utom det att dess folk

hyste allt annat än vänskapliga känslor mot svenskarna, fanns mellan de båda regeringarna verkliga tvistepunkter. Den gamla frågan om riksvapnet var ej afgjord, och genom freden i Teusina hade tillkommit ytterligare ett tvisteämne, nämligen frågan om äganderätten till norska finnmarken, och denna tvist var just aktuell.Se härom Pira.; Svensk-Danska förhandlingar. Dessutom hade konung Kristian redan gjort ett inlägg i konflikten till Sigismunds förmån. Han hade hösten 1596 skrifvit till Karl och förmanat honom att undvika sådant, som kunde förorsaka missförstånd mellan honom och Sigismund.Hist. Tidskr. 1886, s. 82. Det svarPira, s. 67., Karl aflät å denna skrifvelse, var ingalunda ägnadt att stämma Kristian försonligt mot sin frände, i hvilken han ock funnit en långt omedgörligare och kraftigare försvarare af Sveriges intressen, än hvad han kunde förmoda finna i Sigismund. Icke utan skäl kunde denne alltså hoppas i Kristian erhålla en kraftig bundsförvant mot sin farbroder. Erik Sparre, hvars inflytande öfver konungen redan är påvisadt, torde äfven i fråga om det danska projektet haft konungens öra. Han hade under resan till Polen en tid uppehållit sig i Danmark och där knutit en del förbindelser, och det var han, som fick sig anförtrodt att hos danske konungen framföra Sigismunds önskningar, hvilka enligt den för Sparre och hans medhjälpare Jonas Axberg utfärdade instruktionenDat. Warschau den 11 dec. 1597. Sigismunds Tyska reg. Pira, s. 81. ej gingo ut på ringa ting. Med framhållande af att Sigismund knappt hade någon makt i Sverige i följd af hertigens själftagna myndighet skulle de båda sändebuden begära, att frågan om Nordlanden och Lappmarken uppsköts och att öfverhufvud alla förhandlingar med Sverige inställdes, tills Sigismund själf kunde taga dem om hand, hvarmed naturligtvis afsågs att gifva Kristian hopp om en för Danmark fördelaktig traktat; så skulle ock Kristian få veta, hvilken stor oförrätt som vederfarits Sigismund af Karl, för att han skulle bli benägen att lämna erforderligt understöd. Han skulle anmodas låna svenska konungen 7 eller 8 örlogsskepp, för hans räkning värfva folk och tillåta, att sådant värfvades i Danmark. Tillika borde svenska skepp, som kommo till Danmark, beläggas med arrest och all in- och utförsel på Sverige inställas. Komme Karl själf till Danmark, så borde han anhållas, tills han inför rättasvarat på Sigismunds anklagelse. Några egentliga fördelar i gengäld erbjödos icke, men Kristian skulle erinras om den hjälp, Gustaf Vasa lämnat DanmarkUnder Grefvefejden., samt om Stettinerfreden. För öfrigt blef det Sparres sak att sörja för ett godt resultat.

Till de furstar, på hvilka Sigismund räknade, hörde äfven markgrefven Joakim Fredrik af Brandenburg. Hans son var förlofvad med prinsessan Anna, Sigismunds syster; och denna förlofning kom markgrefven t. o. m. att för sin sons räkning aspirera på Sveriges tron. Sigismund hade dessutom såsom länsherre öfver hertigdömet Ostpreussen att förfoga öfver dettas investiturHjärne: Sigismunds sv. resor, sid. 90 f., och denna var redan nu föremål för de brandenburgska statsmännens beräkningar. Uppdraget att underhandla med Brandenburg anförtroddes åt Sigismunds sekreterare Johannes Skretutski. Att döma af dennes instruktion, som, uppgjord af Erik Sparre, i mångt och mycket röjer nära frändskap med patentet af den 7 januari, skulle sändebudet dock ej begära direkt hjälp af Brandenburg utan endast uppvisa det orättmätiga i hertigens handlingssätt för att på en gång vederlägga hertigens framställning af konflikten och göra kurfursten benägen att omfatta Sigismunds sak. Han skulle ock förbereda furstarne på att hans konung såväl för sin “reputation och höghet“ som för sina undersåtars i arfriket väl möjligen skulle blifva nödsakad att gripa till kraftmedel men bedyra att Kongl. Maj:t ej gifvit orsak därtill, hvarför ock furstarna i händelse af behof med råd och dåd borde bistå hans herre, så att hertig Karl blef bragt till hörsamhet.

Sparre och Axberg skulle ock i liknande syfte besöka hertigarna i Pommern och Mecklenburg, men af dem skulle de ock begära, att de beläde de svenska fartyg, som ankommo till deras hamnar, med arrest. Och följande år ställdes genom en annan beskickning samma uppmaning till hansestaden Lübeck. Det var således en fullständig spärrning af Östersjöhamnarna för Sverige, som Sigismund planerade, och den afsåg ej blott fartyg utan äfven hertigens och hans anhängares personer. Man synes ha föreställt sig, att hertigen skulle söka undgå vederbörligt straff genom att bege sig till främmande land.

Man kunde väntat, att Sigismund, befryndad som han var med det mäktiga Habsburgska huset, skulle sökt dess hjälp; men af det skäl, som ofvan är anfördt, var ingenting att vänta från Österrike, och

Spanien var efter de långvariga krig, det utkämpat, så utmattadt, att det ej mäktade ingripa, och påfven lät i sin

politik bestämma sig af Österrikiska hänsyn; för att gynna Habsburgarna sökte han, begagnande sig af sitt stora inflytande öfver Sigismund, både på Polens och Sveriges bekostnad bereda Habsburgarna fördelar.Hjärne, a. a., s. 85. Så är det alldeles säkert, att i hans planer ingick, att Sigismund, sedan han väl återställt sin makt i arfriket, skulle upplåta Elfsborg till Filip II, för att denne skulle få en stödjepunkt vid tillärnadt anfall på England.Ranke II, s. 253.

*

VII.

I sitt så framgångsrikt började arbete att samla alla rikets ständer kring Arboga beslut hade Karl från rådets sida mött ett motstånd, som hotade korsa hans planer. Icke nog med att rådsherrarna själfva envist framhärdade i sitt trots; de eggade äfven öfriga stånd till opposition. Adelns uppstudsighet hade sin grund i rådets hållning, och finska krigsfolket hade afslagit anbudet om förlikning af bland annat det skälet, att hertigen ej samverkade med rådet.Se ofvan, sid. 83 not. 4. Det gick honom djupt till sinnes, att rådet just skulle vara det söndrande elementet. Enligt hans åsikt voro alla ständer, men i synnerhet rikets råd, som “näst det kungliga och furstliga ståndet var det förnämsta i riket“, skyldiga att bistå honom vid försvaret af den bestående samhällsordningen. Det var själfva grundsatsen i hans politiska system, vid den höll han fast med hela sin okufliga viljekraft. Häri låg hans styrka men också hans svaghet, för så vidt som han vid dess tillämpning stundom utförde handlingar, som allt för mycket buro hänsynslöshetens och maktlystnadens prägel. Sedan han under sitt finska besök, som han trodde, fått bevis för att konungen med våld ärnade bringa sina samhällsomstörtande planer till utförande, syntes det honom viktigare än någonsin, att den rådande söndringen bilades. Men huru skulle det ske? Det var spörsmålet, som sysselsatte honom under tiden närmast efter hans hemkomst från Finland. Han kallade Axel Lejonhufvud till sig för att af honom få ett råd.H. K. R. den 2 nov. 1597. Han skref till Nils Gyllenstjerna och bad denne gifva sitt betänkande om riksråden m. m., äfvensom huru riket en gång måtte komma till ro och enighet.Ibid. den 2 nov. Hertigen erinrar i detta bref om mötet, som han hade med Gyllenstjerna i skären, och dennes därvid gifna löfte att gifva sitt “rådsamma“ betänkande. Jfr ofvan sid. 48.

Kort därpå vidtog han emellertid en åtgärd, som visar, att han snart blef på det klara med hur han skulle förfara med dem af rådet, som ännu voro kvar i riket och ej nöjaktigt förklarat sig öfver Arboga beslut. Han hade ju i denna sak att hålla sig till ständernas i Stockholm fattade beslut, enligt hvilket nämnda rådsmedlemmar blifvit förklarade ovärdiga att anses som rådspersoner, “intill dess de svarat H. F. N. och de andre riksens ständer om det H. F. N. kan hafva dem lagligen att tilltala“.Stiernman I sid. 455. Hertigen hade således rätt att mot dem öppna en rättegång, och därför utfärdade han den 8 november stämning till bröderna Bjelke och Gustaf Banér att vid angifven tidpunkt, “helga tre konungars tid“, infinna sig i Stockholm och svara inför de ständer, som då skulle vara samlade där.Hist. Bibl. II, sid. 329.
I brefvet talas om det öppna bref, som han i juni lät utgå af trycket både på latin och svenska. Stämningen är ställd till Hogenskild Bjelke, Gustaf Banér, Klas och Thure Bjelke. Handl. rörande riksråden.

Men innan rådsherrarna ställdes inför de samlade ständernas forum, ville han först utrönaHan ville veta, om rådsherrarna skulle aktas och hållas för rådspersoner, och om de framgent skulle ”härde vthi theres ondsko emoth H. F. N. och theres speel så hafve framgående, der all redelig förmaning alzingen platz — finne kan vthan stemple och prachtisere hvad the vele H. F. N. och rijkett till all som största skade och förderf”. Hertigens punkter till adeln och ridderskapet i Västergötland, Östergötland och Småland. H. K. R. den 5 nov. 1597., om han kunde påräkna adelns bifall till de åtgärder, han nu mer än någonsin fann nödiga. Det var emellertid ej endast rådsherrarna, det gällde. Från Finland hade medförts åtskilliga fångar, män och kvinnor, tillhörande landets förnämsta ätter, och dessa höllos nu i fängsligt förvar; men enligt Arboga beslut tillhörde det ständerna att bestämma om straffet.De hade nämligen ”lagt sig upp” mot rikets enhälliga beslut och afhandlingar. Om Arvid Eriksson och finska krigsbefälet ej ställde sig det gjorda afskedet till efterrättelse utan uppväckte ytterligare buller, så måste åtgärder vidtagas mot dem.Hertigens punkter. Så skulle ock personer utses i legationen till

konungen, men hvilka?Han ville ock delgifva adeln, huruledes “alle saker“ i Finland ifrån begynnelsen till det sista aflupit samt hvad det afsked innehöll, han lämnat efter sig, och hvilka personer som insatte i slottslofven. Ibid. Det var alltsammans angelägenheter, som under vanliga förhållandenkunnat afgöras med rådets hörande, men då det upphört att taga del af rikets angelägenheter, ansåg hertigen, att adeln såsom näst rådet det förnämsta ståndet borde afgifva sitt utlåtande.

Han hade ock, som vi veta, ett ord otalt med detta stånd sedan mötet i Stockholm.

I början af november utfärdade han ock kallelse till Götalands och Svealands adel att den 10 december infinna sig, den förra i Jönköping, den senare i Enköping, att “såsom rikets förnämliga ledamöter några dess vårdande saker och ärendenNyss anförda punkter. öfverväga och berådslå“.H. K. R. den 10 nov. 1597. Meningen var, att förhandlingarna skulle ledas af hertigens ombud; i Jönköping af Axel Ryning, Johan Gabrielsson, Bo Ribbing och Hans Eriksson, i Enköping af Karl Sture, Moritz Lejonhufvud, Magnus Brahe, Peder Ryning och Nils Posse. Under 2 nov. finnes en likalydande kallelse men utan namn på underhandlarna och utan dag för mötets hållande utsatta. Den 13 nov. bref till Johan Gabrielsson att kungöra kallelsen för adeln i Östergötland samt delgifva dem punkterna. Ibid. Att hertigen fäste stor vikt vid dessa möten, framgår däraf, att kallelsen gällde alla adelsmän. De, som utan laga förfall höllo sig borta, skulle behandlas efter Söderköpings och Arboga beslut.

Det synes emellertid, som om hertigen ej litat på att adeln skulle hörsamma kallelsen, ty under 30 november finnes i registraturet en öppen skrifvelse till samtlige ständer i VästergötlandBiskopar, prelater, adel, klerkeri, borgare, krigsfolk och menige allmoge. Ibid. den 13 nov. 1597. Brefvet är ställdt till ständerna i Västergötland, men meningen var, att dylikt kallelsebref skulle utfärdas äfven till de andra landskapen. Jfr kallelsen till Stockholms möte. att komma till sammans på viss tid och ort för att öfverväga medföljande punkter (ofvan anförda) och sedan uppsända sitt skriftliga betänkande, bekräftadt med deras egna samt städers och häraders sigill.Åtgärden var i enlighet med ett af ständerna vid Söderköpings riksdag väckt förslag om en kombination mellan landskapsmöten och riksdagen.
Se härom Sv. Riksdagsakter III: 2, sid. 601. Det hade väl varit nödigt, att alla ständer öfver hela riket måtte komma tillsammans, hette det i kallelsen, men som det tilläfventyrs fölle dem tungt och kostsamt, hade han funnit det bättre, att ständerna sammanträdde landskapsvis.Wingqvist, sid. 152. Meningen var alltså, att dylika sammankomster skulle hållas öfver hela riket i hvarje landskap; för tillfället blef emellertid kallelsen ej utfärdad, och

anledningen härtill är troligen att söka däri, att hertigen först ville afvakta, hur adeln och rådsherrarna ärnade förhålla sig.

De senare hade i stämningen blifvit ålagda att inom tre veckor afgifva svar, om de ämade ställa sig densamma till efterrättelse; den 21 november afgåfvo Thure Bjelke och Gustaf Banér sitt svar. Erinrande om den hörsamhet, de voro sin lagkrönte konung skyldige i allt det, som “lagligt och försvarligt är“, förklarade de, att de redan, “såvidt de kunnat och bort“, gifvit sin mening till känna om Arboga beslut.Hist. Bibl. II, sid. 330. Klas Bjelkes svar var också afböjande, men han erbjöd sig att göra ett besök hos hertigen.Klas Bjelkes skrifvelse har jag ej sett, men i hertigens svar, dat. den 26 januari 1598 H. K. R., uppgifves, att det var dat. Wik den 3 dec. 1597. Hvad Hogenskild Bjelke svarat, är ej bekant, dock ville han lika litet som de andra herrarna inlåta sig på en rättegång, hvars utgång de på förhand kunde förutse.

Kort därpå höll hertigen i Stockholm ett möteTroligen med anledning af drottning Gunilla Bjelkes och hertigens af Sachsen likfärd, som skulle äga rum den 27 nov. Se hertigens bref till adeln i Östergötland den 17 nov. H. K. R. med en del af adeln, och därunder behandlades ofvan anförda punkter. Hertigen var ej nöjd med det svar, han erhöll; i sitt genmäle yttrade han, att, då adeln ej ville fullkomligen och uttryckligen förklara sig, ville han “dem hädanefter icke vidare med betänkande och frågan bemöda”.Wingqvist, sid. 151, not. Vare sig nu hertigen förlorat hoppet att komma till bättre resultat i Enköping och Jönköping, eller, hvilket är antagligare, adeln ej infann sig, alltnog, de till nämnda städer utlysta möten blefvo inställda.Ibid, sid. 150. Till rådsherrarna aflät han i midten af december ett ytterst häftigt bref som svar å deras ofvan anförda skrifvelse. Han ville, säger han, bland

annat ”med yttermera förmaning hafva fördrag och andra medel i saken bruka“.Hist. Bibl. II sid. 331.
De båda rådsherrarnas svar ibid. Enl. Bergman odat. I samtida afskriftssamlingar ang. händelserna 1594—98 finnes en kop. däraf. Den är dat. den 19 jan. 1598.

I en skrifvelse till Axel Lejonhufvud klagar han öfver den sorgliga lägenheten och det besvärliga tillståndet i landet; emedan han hade så få till sin hjälp, hade han gärna sett, att Lejonhufvud kommit till honom och lämnat sitt biståndLejonhufvud hade ej hörsammat hertigens ofvan sid. 109 anförda skrifvelse. H. K. R. den 12 dec. 1597. i riksens saker. I samma skrifvelse omnämnde

han ock, att han fann nödvändigt att höra riksens ständer om några vårdande saker, hvarför han låtit “ställa” öppna bref till alla landsändar. Han visste ock nu, att han hade att vänta besök af ofvan omtalade polska sändebud. I brefven nämnes dock ej något därom, de voro af samma innehåll som det ofvannämnda till ständerna i Västergötland och innehöllo således kallelse till rikets ständer att sammankomma till möten landskapsvis, men därjämte ålades de att till ett riksmöte i Upsala följande “disting“ sända ombud, försedda med sådan fullmakt, att hvad de hemmavarande icke kunnat besluta, därom skulle de utskickade äga “samsätta“ och förena sig med gode män från andra landsändar.Wingqvist, sid. 152. H. K. R. den 20 dec. 1597. Förutom ofvannämnda punkter angåfvos i kallelsen tvenne nya, nämligen om lagmansval och vapensyn.Bland riksdagsacta 1598 finnes ett af dessa kallelsebref; det är ställdt till ständerna i Småland och på Öland, andlige och världslige, biskopar och prelater, adel, klerkeri, borgare och menige allmoge i Småland att samlas i Wäxiö — — odat. Punkterna äro fem: 1. Legationen, 2. rådet, 3. finska handeln, 4. vapensyn, 5. lagmansval. Vidlyftigast är punkt 2, däri redogöres för hans mellanhafvande med rådet. Detta hade varit orsak till den oreda, som uppkommit i riket. Han hade upprepade gånger låtit bedja, kalla, förmana, item *stämma* riksråden, att de skulle sakerna till skälig ransakning komma låta. Då de ej hörsammat, ville han veta, om de icke måtte ”*hållas*” därtill att komma tillstädes och svara till det, han kunde hafva att “tilltala“ dem både å rikets och egna vägnar. Ett uppskjutande af deras sak, tills konungen komme åter, vore olagligt, emedan det ej läte förena sig med instansordningen (af 1593).
Riksråden borde ock ”låta se”, hvad fullmakter de erhållit om regeringen, äfvensom de »försvarelsebref», de skaffat sig från Polen.
Vid mötena upplästes ock en af hertigen författad berättelse om hans finska expedition; denna berättelse finnes i flere exemplar i Riksarkivet.
Enl. anf. bref skulle svaret afsändas med fyra eller sex af adel, en prästman af hvart härad, två borgare af hvar stad och två bönder af hvarje härad.

De i nyssnämnda skrifvelse omnämnda mötena höllos under följande januari månad. I svarenBland riksdagsacta 1598., af hvilka åtskilliga ännu finnas i behåll, tillstyrkes enhälligt den i Arboga beslutade legationen. Såsom uppgift för densamma angifves i ett parAllmogens och böndernas i Dalarne och Bergslagen svar. Allmogens och böndernas i Jönåker och Röne svar., att den borde påminna konungen om hans ämbete och kall samt det löfte, han gifvit vid sin kröning; i ettStändernas i Nylöse svar. heter det blott, att den borde erinra om närvarande riksens saker, och

i ett annatÖfre och Nedre Bergslagens svar; det är afgifvet af prästmän, borgare, krigsbefäl och gemene man i Öfre och Nedre Bergslagen., att den borde uppmana honom att snarast möjligt åter begifva sig till riket. I de flesta svaren öfverlämnas åt hertigen att utse de personer, åt hvilka beskickningen skulle anförtros. I ett parDalarnes anf. svar. Böndernas i Jönåker och Röne härad. utsäges, att hertigen och “gemenheten“ i Upsala därom borde besluta, och i ett öfverlämnas den saken åt hertigen och rådet.Öfre och Nedre Bergslagernas anf. svar.

Angående andra punkten, den som handlade om rådet, voro meningarna mycket delade. I tvenne af svarenDalarnes anf. svar. Jönåkers och Röne härad. tillstyrkes, att rådsherrarna borde med våld hämtas till förhör, alldenstund de voro orsaken till den “orolighet och jämmer“, som uppkommit i riket, men i allmänhet tillråddes hertigen att förfara “fogligen“ med dem, ehuru det erkännes, att rådsherrarna bort hörsamma stämningen, emedan den öfverensstämde med Söderköpings riksdagsbeslut och 1593 års mandat.Se ofvan sid.

113. I ett par af svaren hemställes till hertigen, om det icke vore lämpligt, att några af ständernas utskickade ännu en gång besökte herrarna.Ständernas i Nylöse anf. svar. Prästerskapets betänkande utan angifven ort. Prästerskapet i Växiö ansåg, att mycken oro skulle uppkomma i riket, om rådsherrarna blefvo “hämtade“ till förhör, hvarför det rådde hertigen, att förordna några af sina män, som på af honom bestämd tid och plats i närvaro af några de förnämsta ständerna kunde utföra saken mot dem.Prästerskapets i Växiö svar. Underskrift: Episcopus, Capitulares, landspräster och menige prästerskapet i Wäxiö stift. Fullmakterna och försvarsbrefven ogillades på olika grunder i alla de bevarade svarenBorgerskapet i Tälje förklarade försvarsbrefven och fullmakterna olagliga, alldenstund rådsherrarna ej kommit tillstädes och “presenterat“ dem. Borgerskapets i Tälje svar., i ett par framhålles som skäl härtill, att rådsherrarna ej uppvisat dem och att de borde pröfvas, då ransakning och förhör anställdes med herrarna. Regeringen borde utöfvas, såsom stadgadt var i Söderköpings riksdags beslut, d. v. s. af hertigen med råds råde.I anf. svar från Dalarne förklaras riksens råds fullmakt om regeringen ”krafte lös och död” såsom ”en olaglig förvärfvelse”. Samma förklaring i Jönåkers och Rönhärads svar.

Finnarna, som ännu ej nedlagt vapen, råddes hertigen iallmänhet också att söka vinna med fogliga medel, i ett af svarenStändernas i Nylöse anf. svar. tillstyrktes en beskickning; hjälpte emellertid ej förmaningar, så borde hertigen förfara efter Söderköpings oeh Arboga riksdagsbeslut, i ettI ett ej underskrifvet svar. af svaren hänvisas till högmålsbalken, enligt hvilken de skulle straffas, såsom den där reser här emot konung och fädernesland. Prästerskapet i Växiö yrkade, att legationen, som afsändes till konungen, skulle uppmana denne att afskaffa oredan i Finland, hvarjämte hertigen, om han fann för godt, kunde genom en beskickning uppmana dem att nedlägga vapen, men om hofsamhet ej hjälpte, skulle de behandlas efter föregående beslut. Endast i treBorgerskapets i Tälje svar. Prästerskapets i Wäxiö. Albo härads. Detta finnes anfördt hos Wingqvist, sid. 152, not. svar beröres frågan om de finska fångarna. I Albo härads svar uppmanas hertigen för Guds skull skona fångarna till lifvet, tills konungen kommit åter; i ett annat öfverlämnas åt hertigen och “gemensamheten“ i Upsala att därom besluta. Växiö stifts prästerskaps förklarade, att de, som voro fångna, borde behandlas efter lag och hertigens försäkring.

Hertigen fann alltså ej hos de ofrälse stånden det stöd för sina planer, som han hoppats. De af dem gifna svaren voro ju i allmänhet sväfvande och sinsemellan afvikande. Han torde ej heller varit tillfreds med dem. Angående VästgötarnasEj funnet af mig. skref han till Axel Lejonhufvud, att han var nöjd därmed men med tillägg, att han förmodade, det ständerna, när de kommo samman, skulle taga saken i “bättre och vidare betänkande“.Wingqvist, sid. 152, not. Däremot torde han varit fullt nöjd med det af dalkarlarna gifna svaret. Till dem skref han, att han lät sig deras svar väl behagaIbid.; jämte innevånarna i Jönåker och Röne häradI hertigdömet. voro de ock de enda, som på den för hertigen viktigaste frågan, den om rådsherrarna, gåfvo ett svar, som gick i den af honom önskade riktningen. Återstår nu att se, hur adeln förhöll sig.De ofvan anförda svaren äro samtliga afgifna af de ofrälse stånden.

Som ofvanSid. 112. är nämndt, blefvo de till Jönköping och Enköping utskrifna mötena med adeln ej hållna. Smålandsadeln var i följandejanuari kallad till Eksjö, men endast några få hörsammade kallelsen, och dessa förklarade, att, innan de afgåfvo något svar, ville de vara öfverens med västgötarna (västgötaadeln).Hist. Bibl. II, sid. 333. Något senare, den 22 januari, hölls emellertid af hertigens utskickadeJöran Klasson till Biby, Hans Eriksson till Broxvik. Ridderskapets och adelns svar se nedan! ett möte med smålandsadeln i Wernamo, ocn här kom verkligen ett svar till stånd. I detta påyrkas, att legationen med det första måtte afsändas och gode män därtill förordnas af hvar landsände samt “förskickas“ till Kongl. Maj:t med ständernas värf. De ville således ej låta hertigen uppsätta instruktionen. Enligt svarsställarnas åsikt borde den åvägabringas på så sätt, att lagmannen i hvar lagsaga rådslog därom med några goda män af hvart “medel“ och sedan tillkännagaf resultatet för ständerna i hvar landsända samt mottog dessas stadfästelse och underskrift. Beträffande personerna, så lofvade de utse en person inom sitt stånd”Vele vij nest Gudz hielp vtaff thenna landzendan finne enn utaff vårt medel som ther til tienlig kan vara när som helst vij förnemme hvilked gode menn utaff andre landzendar ther til förordnade bliffua.”, sedan de förnummit, hvilka personer som blifvit utsedda i andra landsändar. Det torde nog

kunna ifrågasättas, om beskickningen på angifna sätt så snart skulle kunna komma till stånd; af svaret framgår emellertid, att adeln ville lämna sin medverkan till legationen. Med rådsherrarnas sak ville de däremot ej taga någon befattning alls. De förklarade sig vara “fast ringe och omyndige att i Kgl. Maj:ts frånvaro därom ransaka“.Jfr Nordlund, sid. 235. Om hertigen ej ville uppskjuta därmed, tills konungen kommit åter, öfverlämnade de åt honom (hertigen) att hos den senare anhålla om lagligt förhör. I fråga om Arvid Eriksson och hans anhängare afgåfvo de ett svar, som nära öfverensstämde med ständernas i Nylöse, och liksom prästerskapet i Växiö tillstyrkte de, att de finska fångarna skulle behandlas efter försäkring och gisslanSamma svar hade gifvits af adeln i Stockholm i början af dec. Wingqvist, sid. 151. not., som gifvits dem.Ridderskapets och adelns i Småland svar, dat. Wernamo den 24 jan. 1598. Riksdagsacta. Om adeln i de båda andra landskapen i Götaland intog samma oppositionella ståndpunkt, är ej kändt; någrahandlingar med upplysning därom finnas ej i behåll. Däremot lämna urkunderna underrättelse om stämningen bland adeln i Svealand.

Denna hade af hertigen i december blifvit kallad att i januari infinna sig i Upsala för att närvara vid drottning Gunilla Bjelkes, enkehertiginnans af Mecklenburg och hertig Gustafs af Sachsen begrafning.Drottning Gunilla hade aflidit den 25 juni 1597, Hertig Gustaf af Sachsen den 11 nov. och hertiginnan Elisabeth af Mecklenburg den 19 samma månad. Karls kalend. Af samma anledning var äfven ärkebiskopen med en del af prästerskapet tillstädes.

Sedan begrafningen den 21 januariSv. Archiv II, sid. 18. ägt rum, följde förhandlingar mellan hertigen och de tillstädesvarande ständerna. I ett till adeln ställdt betänkande angaf Karl de “medel och utvägar“, hvarigenom fäderneslandet enligt hans mening skulle komma till “bättre skick och lag“ igen. Till dessa medel hörde i första rummet, att konungens ed, Söderköpings och Arboga beslut med “allvar“ och utan någon “skrymtan“ upprätthöllos: de som ej ville blifva vid “bref och sigill“ borde efter beslutens lydelse tillbörligen straffas. Med fastställandet af denna grundsats hade hertigen i själfva verket angifvit de åtgärder, som han ansåg böra tillgripas mot nämnda besluts vedersakare. Men då ständerna i sina svar, som afgifvits landskapsvis, i allmänhet tillstyrkt “fogliga“ medel och han med skäl kunde vänta, att de af ständerna, för hvilka betänkandet var afsedt, skulle uttala sig i samma riktning, ville han ej ställa sig fullkomligt afvisande mot en försonlig uppgörelse; han förklarade sig beredd att på vissa villkor ingå en sådan, men illa torde dessa villkor hafva motsvarat ständernas kraf på foglighet. Han fordrade sålunda först och främst, att de, som affallit från eller handlat emot fattade beslut, skulle uppenbarligen bekänna, att de gjort orätt samt bedja om förlåtelse därför, särskildt att de, som alltid ogillat Arboga beslut och ej därtill velat samtycka, skulle hållas till att “bevisa“D. v. s. svara inför rätta., hvarutinnan det var stridande emot andra föregångna handlingar eller var riket skadligt. Kunde de icke göra det, borde de bekänna, att de felat och förorsakat “buller“ i riket.

Men riksråden, hvarpå här närmast syftas, hade dessutom förhindrat Arboga besluts verkställande i fråga om legationen till konungen, ity att de trots upprepade förmaningar och tvenne stämningar ej

velat komma tillstädes, förena sig med ständerna samt åtaga sig beskickningen. De hade också varit vållande till all den olycka, i hvilken “Sveriges krona sväfvade“, emedan de “skyndat konungen första resan af riket“Han erinrade ock om de ”otilbörlige vilckor och conditioner” som voro förenade med Sigismunds val och som Erik Sparre och grefve Erik (Brahe) mot deras instruktion utlofvat. Hertigens betänkande., därför vore tillbörligt, att de gjorde afbön, och alldenstund de voro i riksens angelägenheter bäst förfarne, borde de åtaga sig legationen. Gjorde de det och kunde uträtta något, som vore Kgl. Maj:t och riket till nyttaDet var ej ringa ting, hertigen fordrade, att legationen skulle uträtta. Af konungen skulle den begära och utverka: 1:o att han med det första begåfve sig till sitt fädernesland och lofvade styra det efter ed och försäkring och det icke på ett år “halft eller helt tillgörandes“ utan i alla sina lifsdagar samt att han före afresan från valriket ordnade frågan om Estland på ett för Sverige tillfredsställande sätt, 2:o om han vore förhindrad komma eller ej ville afgifva en försäkring af nämnda innehåll, att han då sände sin son in i riket, hvilken H. F. N. och ständerna ville hylla och bevisa all trohet. Visserligen kunde det vara betänkligt, att sonen framdroges före fadern i dennes lifstid, men då rikets tarf och lägenhet kräfde, att konungen måtte *inlendes* vara, borde denna betänklighet öfvergifvas. Det kunde ej heller vara konungen för när, emedan han ej hade någon ”kärare” än sin son att öfverantvarda riket åt. 3:o Om ej något

af dessa förslag vann bifall utan konungen på *någon tid* ville besöka sitt fädernesland och på ett sätt, som till äfventyrs vore detta ”odrägligt”, såsom att han sökte åvägabringa en förändring i religionen eller bragte å bane ”det latinska brefvet” (Kalmar stadgar), att sändebuden då med största flit sökte förhindra sådant och af konungen utverkade en försäkring, att han både under och efter sitt besök ville upprätthålla Söderköpings beslut och hålla sina undersåtar därvid. 4:o att han genom försäkring förband sig att ej föra något af riket, som med rätta där bör vara tillstädes; som sådant angafs kronans silfversmide, “tapetzerier“, skepp, skytt, krigsmunition, 5:o att han vederkändes, hvad han under sin utrikes vistelse af kronans egendom bortskänkt till evärdelig tid och lofvade att ej därefter afhända något på annat sätt, än att det kunde komma under kronan igen, 6:o att han lofvade allvarligen straffa dem, som varit upphofvet till blodbadet i Norrbotten (Österbotten?) och Finland, äfvensom dem, hvilka lagt sig upp emot H. F. N., 7:o om rådsherrarna med anförda uppgift åtoge sig legationen och med godt besked vore åter före 1:sta maj, då ville han förlåta dem, hvad de brutit mot honom samt Söderköpings och Arboga beslut. Om de handlade “svekligt“, skulle de uteslutas från rikets ämbeten och aktas som rikets otrogna och orätträdiga män och som fäderneslandets fördärfvare. I Finland, öfver hvilket land legationen skulle begifva sig till Polen, skulle sändebuden afhjälpa och stilla den oro, som där uppkommit, genomdrifva där och i Estland, att Söderköpings beslut erkändes samt att finska krigsfolket erkände fursten som riksföreståndare och både honom om förlåtelse.
Hertig Karls underskrifna framsättning och punkter till ridderskapet och adeln — — — öfverantvardadt den 24 jan. 1598 enl. påskrift. Bland riksdagsacta. Bland dessa finnes ett förslag till svar. Däri förekommer öfverkorsadt följande, som afser bl. a. nämnda betänkande: “Hvad oss tyckes om the schrifvellsser som för oss i går oplästes: Tyckes oss att vara emoth all christelig laag och rätt såsom och emot Suderkiöpingz besluth och andre föregångne handlinger, och att K. M:t E. F. N:de heele Sverigis Rijke, vårt kiere fädernesland och alle dess trogne inbyggiere theruthinnen mijckit för när skiedt ähr och kan igienom sådanne schrifther och handlingar mykit ondt förorsakes där Gud förbiude de skolle haffue deress framgångh.“ Odat., så kunde man förlåta och tillgifva, hvad de

förut felat. “Och ändock“, hette det till sist i betänkandet, “H. F. N. hade orsak nog och högt betänkande att namngifva förbe:te rådspersoner till samma legation, alldenstund de alltid och ideligen hafva traktat H. F. N. efter all sin välfärd, så att H. F. N. fördenskull väl kan tänka, att de föga godt till H. F. N:s bästa i saken uträttandes varder, vill H. F. N. dock likväl sådant nu intet akta — — — — — — utan mer anse sitt fäderneslands välfärd och enighet, än hvad misstroende H. F. N. med rätta om dem hafva kan.“I en skrifvelse bland riksdagsacta, dat. Upsala den 28 jan. med punkter till rikets ständer (möjligen afsedd för det stora ständermötet) föreslog Karl, att legationen till konungen skulle uppdragas åt Gustaf Banér, Klas och Thure Bjelke.

På angifna villkor var hertigen benägen att försona sig med sina motståndare bland rådsherrarna. Hårdare och oresonligare kunde de knappt ha varit. Det vill nästan synas, som om han genom att göra dem så orimliga som möjligt velat en gång för alla ådagalägga, att han ej vidare ville veta af några förhandlingar utan ha adelns samtycke till herrarnas “hämtande“. Tiden för riksmötets öppnande stundade, och han var angelägen om att vid detta kunna bringa den afsedda rättegången till utförande.

Men adeln ville ej lyssna på det örat. I sitt svar å betänkandet bönföll den, att hertigen i enlighet med sitt uttalande skulle tänka på fäderneslandets bästa, förlåta rådsherrarna, hvad de felat, och låta sin onåd mot dem falla. De skulle då med större trygghet kunna åtaga sig legationen och enigheten inom landet blifva återställd. Tillika uttalades den förmodan, att rådsherrarna, om de genom hertigens och ständernas skrifvelse samt genom några af ridderskapet muntligen blefvo därom anmodade, skulle infinna sig i Upsala stundande disting, förena sig med ständerna och åtaga sig legationen.Adelns svar med anteckning: E. F. N. till ödmjuk och trogen tjänst. Menige ridderskapet adeln, som församlade är uti Upsala. Odat. bland riksdagsacta. Af adeln finnes och ibid. ett odat. svar å samma punkter, som behandlats å mötena landskapsvis. Då prästerna, som det

synes, voro af samma åsikt, måste hertigen ge sitt samtycke tilll adelns förslag om en beskickning till rådsherrarna. Den uppdrogs åt trenne af adeln, nämligen Thure Rosengren, Nils Posse och Tönnes Jöransson.

Medförande skrifvelser från hertigenHertigens bref. Hist. Bibl. II, sid. 333. Innehöll ock försäkran, att de utan »all förhindring mâghe hijt till oss komme och âther här ifrân förrese» — —, adeln och prästerna begåfvo de sig till Östergötland till Thure Bjelke och Gustaf Banér, hvilka det närmast gällde.

Såväl i adelns som prästernas skrifvelse riktades en förmaning till rådsherrarna att hafva den ed, de svurit konung och fosterland, i hågkomst samt besinna, hvilken olycka de skulle draga både öfver sig själfva och svenska folket, om de, då nu hertigen förklarat sig villig att ingå försoning med dem, ej ville förena sig med honom och de andra ständerna. Prästerna erinrade om det förbund, som bildats i Upsala och Söderköping, hvilket de förmodat skulle “samhälligen“ blifva beståndande, och protesteradeAnförande den latinska sentensen “Publica commoda privatis injuriis omnino præferenda patriæque salutem vel propriæ salutis periculo querendam esse“ rådde prästerna dem, att mer anse fäderneslandet än förmenta egne oförrätter., att de ej voro därtill vållande, om i följd af deras (rådsherrarnas) afsöndring något obestånd förorsakades. Adeln framhöll särskildt betydelsen af att herrarna åtogo sig den i Arboga beslutade legationen, så att konungen blefve kallad hem, emedan lugn och enighet af ingen bättre än af honom skulle kunna återställas.Ridderskapets till riksråden den 28 jan. 1598, kop. bland riksdagsacta. Skrifvelsen var ställd till Gustaf Banér och Thure Bjelke. Se Hogenskild Bjelkes bref till prästerna den 8 febr. 1598 bland riksdagsacta.
Prästernas bref, dat. Upsala den 28 jan. 1598 och ställdt till Thure och Hogenskild Bjelke samt Gustaf Banér, har jag ej funnit, men innehåll och datum ses af de tre herrarnas svar. Hogenskild Bjelke uttryckte i svarsskrifvelsen till prästerna sitt missnöje öfver att han, som tjugo månader hållits vid sängen, af dem blifvit kallad till Upsala för att åtaga sig legationen.

Säkert pröfvade ock de utskickade, hvad de kunde uträtta medelst öfvertalning, men förgäfves. Afgifva en sådan förklaring, som hertigen fordrade för att låta sin onåd falla, kunde de ej. Dessutom hade de genom Samuel Lasky mottagit brefFrån Sigismund och Erik Sparre. Om dessa bref, se nedan! med underrättelse om konungens förestående hemkomst och de åtgärder, som med anledning däraf vidtagits, och dessa underrättelser voro naturligtvis ej ägnade att stämma dem för en förening med hertigen och ständerna, hvaraf naturligtvis skulle följa, att de ådrogo sig konungens onåd. Det gällde

emellertid för dem att afgifva ett sådant svar, att de ej förverkade de sympatier, de hade hos ständerna, och ej ådrogo sig beskyllningen att hafva åsidosatt sin plikt mot fäderneslandetDe hade ej nu den finska expeditionen att undskylla sig med.. Gustaf Banér och Bjelke ansågo sig förmodligen behöfva den erfarne och förslagne Hogenskild Bjelkes medverkan, ty till honom begåfvo de sig, sedan de fått sig de utskickades uppdrag delgifvet, och på Ulfåsa affattades svarenPrästernas bref var ock, som ofvan är nämndt. ställdt till Hogenskild Bjelke. Det var ej första gingen, de båda herrarne i dyl. syfte vände sig till Hogenskild Bjelke. Hist. Tidskr. 1885, s. 75..

Anförande de för dem kränkande ordalagen i hertigens skrifvelse— — — “men allthenstund H. F. N. i sitt eget breef nu till oss förmäler, att om wij wele komma tijt, och bekenne oss emoot föregongne beeslut hafwe handlet, och med monge illistige handlinger emoot H. F. N. hafwe omgåt och sedan falle till föge och bedhes före“. bådo de prästerna i svaret å deras skrifvelse, att de som “gode vänner och förståndige män“ måtte betänka, huru de skulle kunna taga sig saken uppå och bekänna, som de “vid Gud och sitt samvete“ visste sig vara alldeles oskyldiga till.Hogenskild Bjelke, Thure Bjelke och Gustaf Banér till prästerna i Upsala. Kop. bland riksdagsacta, dat. Ulfåsa den 8 febr. 1598. Till adeln riktades en förmaning att förekomma, det så “odrägliga villkor“ blefve “dem föreställde“. De bådo Gud bevara sig från att sträcka sig så långt, att de “betungade sitt samvete och befläckade sitt goda namn och rykte“. De kände sig ock kränkte med anledning af prästernas tillvitelse, att de skulle affallit från Söderköpings förening. De bemötte den med hänvisning till det bref, två af dem kort förut tillskrifvit hertigen angående den saken.Brefvet af den 21 nov. 1597? Jfr ofvan sid. 112. Legationen till Polen sade de sig alltid hafva “aktat rådsam“ och “nyttig“, om den blefve afsänd med sådana villkor, att den lände till enighet “mellan det kungliga och furstliga huset samt fäderneslandet till rolighet“. Att några af rådet utförde den, funno de ej otjänligt, “dock androm såväl som oss“. De förklarade sig i skrifvelsen till adeln vara villiga att komma till Upsala den angifna tiden, om de blefvo förvissade om att ej sådana tunga och odrägliga villkor blefvo dem förelagda och de blefvo fullkomligen försäkrade af både hertigen och ständerna, att de ägde komma “fria

och feliga af och an“. Äfven legationen voro de benägna att åtaga sig, så framt villkoren blefvo “skäliga och tillbörliga“. Till sist framhöllo de ock vikten af att konungens sändebud, som de

förnummit vara åter däruppe, erhöllo sådana svar, som voro “skäliga och tillbörliga”.Hogenskild Bjelke, Gustaf Banér och Thure Bjelke till ridderskapet och adeln. Kop. bland riksdagsacta, dat. Ulfåsa den 8 febr. 1598.

Såsom häraf framgår, förstodo rådsherrarna att på ett skickligt sätt draga sig ur elakt spel. Med väl beräknad undfallenhet för ständerna, särskildt adeln, som de ingalunda ville stöta, förklarade de sig villiga att både komma till Upsala och utföra legationen. De blott fordrade, att villkoren skulle vara drägliga. Då det nu var hertigen, som bestämde dem, var det alltså på honom ansvaret återföll, om enighet ej återställdes och fäderneslandet däraf blefve lidande. Ifråga om den påyrkade föreningen häfdade de visserligen nu som tillförene, att den var obehöflig, emedan de ej tillintetgjort densamma, hufvudskälet till deras vägran var dock hertigens “omöjliga anmodande“.

Djärfvare och mer bestämdt än någonsin förut utläto de sig i skrifvelser till hertigen. De bådo med sådant “alldeles omöjligt anmodande“ blifva “förskonade“ och förklarade, att det vore dem omöjligt att “med sådana förord“, som erbjudits, komma dit och njuta säkerhet.Hist. Bibl. II, sid. 334. Hertigen insåg ock, att han handlat oklokt. Bästa beviset härför är, att han denna gång blef svaret skyldig. Men också herrarna insågo, att de spännt bågen högt.

Så ändade detta ständernas tredje och sista medlingsförsök med att skiljemuren mellan hertigen och nyssnämnda rådsmedlemmar blef högre än förut. Å andra sidan kan framhållas, att därigenom afvändes ett värre ondt från dem. Om hertigen fått råda, hade de helt visst blifvit “hämtade“. Deras dom hade fallit kanske redan nu, men hurudan den än blifvit, säkert är, att den ej blifvit så sträng, som den blef två år senare.Detta gäller Gustaf Banér och Thure Bjelke.

*

VIII.

Då de utskickade återkommo till Upsala med rådsherrarnas nyss relaterade svar, voro ständernas fullmäktige redan samlade och mötesförhandlingarna i full gång. Den 8 febr. hade fullmaktsgranskning ägt rumKarls utrop om sammankomsten i Upsala. Riksdagsacta. Enl. senare anteckning dat. den 8 febr., och två dagar senareA. J. Messenius bl. 425. anlände polska sändebudet efter ett kort uppehåll i Stockholm.Till Stockholm anlände Lasky den 6 febr. Sv. Archiv II, s. 18. Den 11 blef hanAhlqvist, sid. 32. i ständernas närvaro af hertigen mottagen på slottet och redogjorde därvid i ett på tyska framfördt tal för sitt uppdrag.Ibid.

Han anförde först besvär öfver den otillbörliga makt, hertigen tillägnat sig. Då konungen erkänt honom såsom den främste i riket och den främste i rådet (Concilii præsidem), hade det skett, för att hertigen skulle respektera konungens bud och med sin auktoritet bringa dem till skyndsamt utförande, ej för att han skulle regera, såsom han själf fann för godt; och med hänsyftning på konungens fullmakt framhöll han, att regeringsuppdraget afsåg hertigen och rådet samtligeSe ofvan sid 13. Hist. Tidskr. 1885, s. 52., hvadan han icke ägt att gå detta förbi utan tillsammans med detsamma öfvervaka och tillse, att konungens bud och befallningar blefvo verkställda, helst dessa varit i öfverensstämmelse med lag och författning. Nu hade hertigen utan att bry sig om rådet handlat efter eget godtfinnande, och han hade visat konungen ohörsamhet.

För att styrka denna graverande beskyllning skyndade han att angripa hertigen på dennes svagaste punkt: hans uraktlåtenhet att befrämja konungens hemresa, och samtidigt blef han äfven i tillfälle att anklaga hertigen för åsidosättande af ständernas beslut. Förnämsta orsaken till att konungen ej förra året kunnat anträda resan till fäderneriket var, att den i Arboga beslutade beskickningen, som i underdånighet skulle bedja, att konungen måtte komma hem, ej blifvit afsänd. Ej heller hade flottan, såsom konungen begärt, blifvit ställd till dennes förfogande, och dock hade hertigen, då han begaf sig till Kalmar, “allmänt förkunnat", att den skulle hållas konungen till

handa. Om legationen anländt i början af sommaren, hade konungen haft både anledning och tid att öfverlägga med polska ständerna och för några månader sedan kunnat vara i Sverige.”Vederhäftigheten” af detta påstående framgår af hvad ofvan, sid. 60, om den saken blifvit anfördt. De skulle ej vägrat sitt samtycke till hemresan utan efter bästa förmåga befrämjat densamma, ehuru man utspridt i Sverige, att de ej skulle tillåta konungen att mer besöka fäderneslandet. Han förnekade visserligen ej, att konungen skriftligen förbundit sig att ej lämna Polen utan i egen person styra det under hela sin lefnad, men denna förpliktelse, förklarade han, afsåg blott att hindra ett upprepande af hvad som inträffat under Henrik af Valois. Enligt ett annat i Sverige gängse rykte skulle konungen vara död, och de bref, som utsändts i hans namn, vara affattade af andra, men de, som utspridt sådant, hade blott åsyftat att bedraga.

Då konungen hade sig väl bekant, att hertigen antingen hyste tvifvel, om konungen någonsin mer skulle kunna komma hem, eller ej alls vårda sig om hemresan, hade konungen varit nödsakad skicka honom (Lasky) som sändebud till Sverige för att vederlägga falska rykten och tillkännagifva, att han (konungen) vore vid god hälsa samt att han nästa sommar ärnade anträda hemresan. Han hade ock blifvit ålagd att fordra bestämdt besked, om konungen skulle för nämnda resa kunna påräkna ett tillräckligt antal skepp och om han skulle blifva mottagen som rikets laglige regent utan någon vidlyftighet. Han vederlade därefter ryktet, att konungen skulle komma med härsmakt för att med våld återinföra katolska läran. Han försäkrade, att konungen i allt ärnade hålla sin ed och skydda hvar och en vid sin lagliga rätt, hvarför han ock väntade, att undersåtarna skulle visa honom hörsamhet och lydnad.

Efter att på detta sätt hafva angifvit det egentliga syftet med sin beskickning sammanfattade han sina besvär och fordringar i vissa punkter. Jämte det att han skulle anhålla om flottan, hade han ock att af hertigen fordra svar, hvarför de af konungen tillsatta ståthållarna och befälhafvarna blifvit aflägsnade och ersatta med hertigens anhängare samt hvarför hertigen under prinsessan Annas frånvaro inträngt i Stegeborgs slott och med våld tagit åtskilliga saker därifrån. Det var Kgl. Maj:ts stränga befallning, att allt, som på detta sätt blifvit bortfördt, skulle återställas. Så var det ock konungens allvarliga vilja, att hertigen ej skulle förfölja eller degradera riksråden, ej undanhålla eller fråntaga dem och andra Kgl. Maj:ts trogna tjänare, vare sig de voro in- eller utrikesAtt Erik Sparre och andra begifvit sig ur riket, förklarades ha skett af nödtvång — — “sondern haben es nothwendig thun müssen, damit ihrer Kön: Maiest: allerdings einen gründlichen bericht gethan, und ihre Maiestet mit zeitlichem rath, alle weitleufftigkeit, durch billiche mittel und wege abschaffen möchten“. Werbung und Beuehl. bl. C., deras underhåll och förläningar, ej störa någon i besittningen af hans egendom. De af konungen utfärdade försvarsbrefven måste ovillkorligen respekteras, och fångarna i sändebudets närvaro lösgifvas. Till Erik Sparre och Erik Brahe”Insonderheit aber, dieweil E: F: G: in diesem nechstverschienen Früling, zu Stockholm, von ihrer Kön: Maiest: Rath und Cantzler, — — — Erico Sparrn, Goldt, Silber, Klenodien, Kleider, Hausgerath, Briefe, Schrifften so er tragendes Ampts halben, und sonsten, in seiner verwaltung gehabt genommen. Auch dem Edlen — — Erich Brahen — — — von seiner Graffschafft und Erbgütern, auch andern mehr, von ihren gütern entzogen haben sollen.“ . . . Ibid. bl. C. Se härom Hist. Tidskr. 1885, s. 48. skulle återställas, hvad dem blifvit fråntaget i löst såväl som fast, hertigen ägde ej antasta sina undersåtars tjänare eller bruka dem som vittnenSe ofvan sid. 47 f., ej genom öppna citations- eller stämningsbref kalla riksråden eller några andra inför rätta, emedan ingen annan än konungen ägde att sitta till doms öfver dem; de utfärdade stämningsbrefven förklarades ogiltiga och de stämda befriades från att hörsamma dem. Konungen begärde ock bestämdt veta, hvarför hertigen begifvit sig till Finland, med härsmakt hemsökt innevånarna där och beskjutit konungens slott samt bortfört flera personer i fångenskap. Dessa förmanades hertigen att genast lösgifva samt ofördröjligen återställa skepp, skytt och ammunition, som blifvit bortförda från Finland.Werbung und Beuehl., bl. A. 4 ff.

Till sist öfverlämnade Lasky en skriftlig protest, hvari han förklarade alla riksdagar och sammankomster, som hertigen hållit under konungens frånvaro, den pågående såväl som öfriga, för olagliga och de vid dem fattade besluten för kraftlösa. Vid Kgl. Maj:ts högsta onåd förbjöds hertigen utskrifva och undersåtarna att besöka dylika möten, så framt ej konungen gifvit sitt samtycke till dem.“Protestire demnach hiemit solenniter & in optima forma iuris, quo ad fieri poterat vel debuit, das alle die zusammenkunfften, so wol die jtzige, als vorige, so wol

was darin gehandelt — — — — — vor nichtig und krafftlos“. Werbung und Beuehl. bl. C. 4.

Mot denna protest uppsatte hertigen samma dag en skriftlig inlaga, som han lät tillställa Lasky. Däri förklarade han konungens protest kraftlös och protesterade å sin sida mot konungens förbud, häfdande, såsom han en gång förut (1596) gjort, åt sig och ständerna rätten att sammanträda och besluta i rikets angelägenheter, då konungen ej var närvarande och landets väl fordrade det. De anförda besvärspunkterna förklarade han sig ej ärna bemöta, emedan de voro kränkande för hans namn, ära och rykte och dessutom delvis eller till större delen desamma, som han besvarat 1596Han erbjöd sig emellertid att, om Lasky hade i uppdrag att öfverbevisa honom om beskyllningarna, svara inför ständerna. (bl. D.) Detta anbud afböjdes af Lasky under förklaring, att han ej ägde inlåta sig på något ”disputerande” med fursten, hvarjämte han lät tillsända denne ett sammandrag i 13 punkter af sitt andragande med begäran om ett ”kategoriskt” svar. bl. (D 2.) Hertigen afgaf ock ett sådant den 12 februari; för att ständerna skulle få del af detsamma lät han följande dag sammankalla och för dem uppläsa svaret. Hertigen begärde ock erhålla kopia af instruktionen (bl. D 3), emedan det vore ”brukligt” att sändebud lämnade sådan; ville Lasky ej samtycka härtill, så borde han inför ständerna bevisa sina beskyllningar. Werbung und Beuehl. bl. D. 3.
Lasky afböjde hans anhållan om instruktionen, emedan det *ej* vore ”brukligt” att sändebud lämnade den. (bl. E. 3)., då polska legationen besökte Sverige.De hade framställts genom Erik Brahe och Arvid Stenbock. Hist. Tidskr. 1886, s. 100.

Då Lasky fordrade ett bestämdt svar på hvarje särskild punkt, lät hertigen den 13 februari sammankalla ständerna på slottet. Laskys anförande blef nu för ständerna uppläst på svenska och hertigen bemötte detsamma punkt för punkt. Skeppen skulle sändas, så snart han (hertigen) blef förständigad därtill och han fick veta, när och hvart de skulle sändas, dock ville han först öfverlägga med ständerna därom.

Konungens ståthållare hade *han* ej afsatt; att de blifvit aflägsnade, berodde därpå, att somliga blifvit af konungen tillsatta i strid mot hans ed (Erik Brahe, A. Stenbock), andra åter hade i följd af ständernas beslut aflägsnats, och slutligen hade några frivilligt utan någon anledning lämnat riket. Besöket på Stegeborg försvarade han därmed, att ingen skulle kunna bevisa, att han fråntagit *fröken Anna* någonting eller tillfogat henne någon oförrätt. Erik Sparres kista hade han i all vänlighet velat begära, men då fröken Anna var borta, hade han måst vända sig till Erik Sparres svägerska för att bekomma densamma.Se härom Fryxell IV, s. 193 f. Den skulle utlämnas till Sparre, om denne kunde försvara sig inför rätta. Kunde han ej det, förklarade hertigen sig ej vara skyldig att återställa något till honom. Rådsherrarna hade ej blifvit förföljda eller degraderade; de hade antingen utan någon anledning lämnat riket eller upphört att befatta sig med dess angelägenheter, hvarför han begärde veta, huru konungen och ständerna ville “betrakta“ dem. Hvad han personligen hade att anföra mot dem, hoppades han skola bli i Kgl. Maj:ts närvaro inför opartiska domare ransakadt och dömdt enligt Sveriges lag. Hade någon mist förläning eller underhåll, hade det skett med ständernas samtycke, hvarför det ock tillkom dessa att svara härtill. Angående försvarsbrefven hade han svarat 1596. Utan ständernas bifall hade han ej låtit fängsla någon, och det förutan ville han ej lössläppa fångarna. Konungen borde dock tillse, att dylika orostiftare och fridstörare blefvo tillbörligen straffade efter Sveriges lag. Citationsbrefven voro befogade, ty om de stämde icke fruktade rättvisan, hade de ej behöft konungens skyddsbref. Han ville dock tillsvidare låta anstå med fullföljande af stämningen. Han bad emellertid konungen bestämma en dag inom sex månader, på hvilken lagligt förhör kunde anställas med de stämda. Den finska expeditionen hade företagits, emedan ständerna begärt, att sådana mördare och fridstörare, som funnos i Finland, skulle antingen med godo eller med våld bringas till lydnad. Då de afslagit en uppgörelse i godo, hade han måst skrida till handling. De finska fångarna kunde endast med ständernas samtycke lösgifvas.Werbung und Beuehl. bl. D. 3 ff. Detta svar tillställdes Lasky den 12 febr.

Hertigens genmäle var ej Lasky till lags. I en “sedel“, som denne med anledning däraf uppsatte och den 13 öfverlämnade till hertigen, förklarade han, att han hoppats, det hertigen skulle visat Kgl. Maj:ts skäliga och rättmätiga befallningar större hörsamhet, helst de alla voro med

rätt och billighet öfverensstämmande. Det var honom ock underligt, att hertigen i de flesta fallen åberopade sig

på ständerna, då konungens fordringar kunde uppfyllas utan deras medverkan. Ingen af dem var stridande mot konungens ed. Han uppmanade därför hertigen att ställa sig konungens bud till efterrättelse och ej gifva anledning till någon vidlyftighet.Werbung und Beuehl. bl. E. 3.

Hvilket intryck hertigens genmäle gjorde på ständerna, framgår däraf, att de två dagarTroligtvis var det denna dag, den 15 febr., som de utskickade återkommo från sitt besök hos rådsherrarna i Östergötland. Se H. K. R. s. d. efter dess afgifvande genom en deputation anhöllo, att H. F. N. ej ville “antaga de beskyllningspunkter i hög anfäktning eller alltför noga svara“ till dem utan “låta det så bestå till Kgl. Maj:ts hemkomst“.Ahlqvist, s. 33. Deputationen bestod af biskopen i Skara Petrus Kenicius och några af adeln. Se den berättelse om mötet, som finnes i Palmskiöldska saml. I:9, s. 622. Hertigen förklarade visserligen, att denna uppmaning var honom till behag, men då han genom samma deputation lät fråga “gemene man“, om ständerna skulle “öfvergifva“ honom för den händelse Kgl. Maj:t ej tillät, att han försvarade sig med lag och rättIbid., sid. 34., är tydligt, att han i ständernas åtgärd såg en oppositionsyttring och att han var föga belåten därmed, ehuru han fann för godt att för tillfället svälja förtreten; också funno ständerna sin ställning allt annat än behaglig. Konungens ofta upprepade förbud mot riksdagars hållande och Laskys högtidliga protest förfelade ej att inverka på sinnena. Konungens till ständerna ställda öppna brefSe ofvan, sid. 101. ökade ytterligare deras oro, och häraf sökte hertigens motståndare inom adeln och prästerskapet begagna sig. Särskildt bedref ärkebiskopen, hvilken nu var en af hertigens häftigaste vedersakare, ett intrigspel, som afsåg att bringa ständerna till affall från hertigen.

Förmodligen var det på hans anstiftan, som de inläto sig på ett företag, hvilket i Karls ögon helt visst var vida betänkligare än det nyss omförmälda. Då ständerna erhållit del af rådsherrarnas ofvan relaterade svar, begaf sig ärkebiskopen jämte fyra af adeln till Lasky och bad honom å ständernas vägnar medla mellan hertigen och rådsherrarna för att enigheten dem emellan skulle kunna återställas och beskickningen afsändas till konungen.Ahlqvist, sid. 33. Lasky, som antagligen fann sigsmickrad af anbudet, var oförsiktig nog att, ehuru hans instruktion ej gaf honom rätt därtill, genom sin sekreterare fråga hertigen, om han ville gifva sitt bifall till en dylik medling.Werbung und Beuehl. bl. F. (den 15 febr.).

Nu var det emellertid slut med Karls tålamod; i en skrifvelse, som han med anledning af Laskys framställning följande dag lät tillställa ständerna, uttryckte han sin förvåning öfver deras anhållan hos sändebudet, då de visste, att han erbjudit rådsherrarna sin nåd och förklarat sig villig att med dem ingå förening, om de gåfvo honom “ett godt ord” för den förtret, de gjort honom.Ahlqvist, sid. 34 f. Lasky erhöll det svar, att hans anbud vore honom (hertigen) till behagWerbung und Beuehl. bl. F. 2., men att han, om ständerna vore färdiga med sitt svar, redan följande dag kunde få afresa.Enl. Ahlqvist, s. 34, skall han ha svarat att det var honom “behageligt“, enl. berättelsen i Palmskiöldska samlingen, att det var honom ”någorlunda behageligt”, s. 626. Detta svar betog både Lasky och ständerna all lust att vidare söka medla mellan hertigen och rådet. Karl å sin sida besvärade ej ständerna med några förfrågningar angående rådet.Den 16 febr. lät Lasky tillställa hertigen en “sedel“, i hvilken han med anledning af hertigens sista svar (den 15 febr), riktade en allvarlig förmaning till honom att betänka sig “und sich ad consilia pacata, ad æqua, iusta, pacem ac tranquillitatem spectantia media, lencken und bewegen lassen. Werbung und Beuehl. bl. F. 2.
Hertigen genmälte, att han mycket väl insåg, att all ovilja och misshag ytterst härledde sig från Söderköpings beslut; han begärde med anledning däraf få veta, om det var konungens allvarliga mening, att nämnda beslut skulle alldeles kasseras och upphäfvas. Om så var fallet, kunde han icke förstå, hvarför konungen så ifrigt lade sig ut för rådsherrarna, då dessa varit med om att åvägabringa nämnda beslut och äfven förklarat sig vilja hålla fast därvid. Ibid. bl. F. 3.
Lasky invände häremot, att han “pro officio legationis, & pro tenuitate ingenij“ ej kunde svara på dyl. spetsfundiga frågor: “ad subtiles atque acutas quæstiones“. Då hertigen ånyo bragte Söderköpings beslut å bane, förklarade Lasky, att han icke ville, icke kunde, icke borde, ej heller hade befallning att diskutera om nämnda beslut. Ibid. bl. F. 4.

Dessa hade sig ock en uppgift förelagd, som tog deras uppmärksamhet helt i anspråk, och den bestod i uppsättandet af svar å konungens ofvan anförda skrifvelse af den 22 november. Det mötte ej ringa svårighet att

bringa ett sådant till stånd. Först tvistade adeln och prästerskapet, om hvilket af dessa stånd det ålåg att uppsätta detsammaAhlqvist, sid. 35., och sedan denna tvist blifvit afgjord, så att uppdragetöfverlämnades till en deputationAhlqvist, sid. 34. af fyra personer, en från hvart stånd, rådde olika meningar om skrifvelsens innehåll.Grefve Mortiz (Lejonhufvud) ville att ständerna i skrifvelsen endast skulle bedja konungen komma hem och ej svara allt för noga till beskyllningarna. Nikolaus Bothniensis yrkade på att hertigen skulle tagas i försvar. Ahlqvist, sid. 36. Svårast torde dock varit att tillfredsställa hertigen. Åtskilliga förslag uppsattes och förelades honom, men intet godkändes, hvarför han slutligen själf synes ha måst lägga hand vid arbetet.Ibid. Den 20 februari var emellertid skrifvelsen färdig, och sådan den då förelåg, var den delvis af ganska betänkligt innehåll och torde i ej ringa mån ha afvikit från adelns önskningar.

Ständerna gåfvo hertigen det vitsordet, att han under konungens frånvaro förhållit sig “som en trogen farbroder hafver ägnat och bort emot sin lagkrönte konung“. Det var dem alldeles oveterligt, hvarigenom han gjort sig “förtjänt“ af så många beskyllningar, enär de ej visste, att han “tagit sig något före“, som kunde vara emot hans och deras ed till konungen eller de beslut, som af alle riksens ständer “både innan råds och utan“ frivilligt och enigt fattats i Söderköping, Arboga och “eljest“. Egentliga orsaken till den oreda, som uppkommit i riket, var enligt deras förmenande att söka däri, att konungen “frånvarandes“ och genom ”sägen” och andras berättelse styrde riket, hvarför han uppmanades att som “en mild och trygger konung“ återvända till riket och själf öfvertaga styrelsen. Söderköpings och Arboga beslut innehöllo intet annat, än hvad som öfverensstämde med konungens ed och försäkring, Sveriges lag, konung Gustafs testamente och arfföreningen, hvarför konungen borde “hålla handen öfver“, att de i alla sina punkter blefvo oryggligen och obrottsligen hållna vid makt. Förmenade sig konungen ha någon ”högre eller lägre” att beskylla eller anklaga, så kunde sådant ske i hans närvaro. Af de många mot hertigen framställda beskyllningarna upptogos blott de viktigaste till bemötande. Så förklarades, att riksens råd ej af hertigen blifvit degraderade eller afsatta, utan de hade själfva söndrat sig från honom och ständerna: somliga hade i “oträngde mål“ begifvit sig ur riket, och andra hade alldeles upphört att vårda sig om rikets angelägenheter. Därför hade den i Arboga beslutade legationen ej blifvit afsänd. De personer, som hertigen tagit i fängsligt förvar i Finland och annorstädes, hade ”fientligen lagt” sig upp emot H. F. N. och rikets “allmänneliga beslut“,hvarför hertigen haft rätt och ständernas “enhälliga“ samtycke att taga dem i förvar; och ehuru hertigen ägt att efter laga dom och ransakning straffa dem, så hade han dock förklarat, att han, om konungen nogsamt försäkrade, att samma personer komme att förhålla sig stilla och ej åstadkomme “obestånd“, skulle försätta dem på fri fot och tillgifva, hvad han kunde ha å egna vägnar att tilltala dem för.I hertigens “afsked“ till Lasky uppställes äfven som villkor, att de skulle förena sig med fursten och öfriga ständer samt erkänna riksens beslut, och visa dem lydnad. Werbung und Beuehl. bl. K. Till sist bådo de, att konungen skulle vara dem nådig, efter hvarken de eller hertigen annat förtjänt, och försäkrade, att de fortfarande som dittills ville vara och blifva Kgl. Maj:ts trogna och rättrådiga undersåtar.Skrifvelsen dat. Upsala den 20 febr. 1598 tr i Chesnecopherus bl. A. a. a. 4.

Synbarligen undveko ständerna att vid svarets afgifvande inlåta sig på några detaljer för att ej skymma bort hufvudsyftet: att de kände sig solidariska med fursten. De ville väl ock öfverlåta åt hertigen att afgifva ett mer detaljeradt svar.

Samtidigt med och under påverkan af ständernas öfverläggningar om nyss anförda sak hade hertigen uppsatt sitt svar å Laskys andragande, och det var färdigt den 20 februari. Hertigen började med att tillbakavisa beskyllningen, att han vid regeringens utöfvande skulle öfverträdt sin fullmakt. Den var ogrundad denna beskyllning, emedan han aldrig öfvertagit regeringen på de villkor, som af Lasky angifvitsSe härom Hist. Tidskr. 1885, s. 52 och Boëthius’, a. a. s. 129., ty hade han det gjort, hade han endast blifvit en “inspector“ och regerad i stället för att regera. Han hade först af rådet och därefter af samtliga ständer i Söderköping erkänts som riksföreståndare”Publice eligiert”. Werbung und Beuehl. bl. G. 3. och ägde därför styra riket efter Sveriges lag och konungens ed samt hålla riksdagar och möten, hvarför protesten mot dem lämnades i sitt värde. Beskyllningen att hafva förhindrat konungens hemresa bemöttes ifråga om legationen på samma sätt som i ständernas skrifvelse, och med afseende på flottans kvarhållande anfördes, att den fått segla till Kalmar för att

han (hertigen) skulle därstädes kunna straffa den rebelliska hopen, som lagt sig upp emot rikets afsked; sedan sändes den till Danzig med uppdrag åt befälhafvaren attöfverföra konungen till Sverige, om han fanns där, i annat fall skulle han med skeppen begifva sig till Stockholm och följa fursten till Finland.

Men hertigen fann, att utom förklaringen tarfvades äfven ett försvar, och det blef konungen, som fick bestå detta. Det framhålles nämligen, att denne genom sitt sväfvande meddelande själf vållat flottans kvarhållande och genom sitt uteblifvande föranledt expeditionerna till Kalmar och Finland. Hade han kommit hem, heter det ironiskt, skulle han lätteligen kunnat afhjälpa all oreda. Hvem som utspridt ryktet, att konungen ej mer skulle kunna besöka sitt fädernerike, var honom (hertigen) alldeles okunnigt. Han antydde emellertid, att det ej saknade all grund. Af Erik Brahe hade han mottagit en kopia af konungens förskrifning till de polska ständerna, och den "syftade därpå". Angående konungens frånfälle hade han ej hört mer, än hvad som sades i Kalmar och Åbo. Han hade ej satt tro därtill, men funnit sig "smärtsamt berörd", emedan han visste, att höga personer voro dödliga likaväl som de ringa. Likaså vidhöll han, att de bref, som i konungens namn kringspridts i riket, ej härrörde från honom utan från hans sekreterare, emedan de grundade sig på falska uppgifter. Att han ej ville vårda sig om konungens hemresa, emedan han tviflade därpå, vore en en grof osanning, som han lätteligen skulle uppvisa, om han finge veta sagesmannen.

Härefter följer ett detaljeradt svar å sändebudets besvär och frågopunkter. Då det i hufvudsak är ett upprepande af hertigens genmäle af den 12 februari, torde det ej behöfva återgifvas. Ett och annat förtjänar emellertid anföras. Så söker hertigen med ett längre resonemang försvara sitt besök på Stegeborg. Han hade begifvit sig dit å ämbetets vägnar och framhöll, att han gjort både konungafamiljen och riket en tjänst, då han tillvaratog Erik Sparres kista, emedan den innehöll handlingar af riksviktig beskaffenhet.Samma fordran framställdes ock i ständernas skrifvelse. Utförligare försvarades äfven beslagtagandet af Erik Sparres m. fl:s förläningar och tillhörigheter. Det var alltsammans "herrelös egendom", som "arresterats", emedan ägarna begifvit sig ur landet; då de utspridt om hertigen förklenande rykten, eggat konungen till vrede mot sin farbror och grannarna till fientligheter, kunde intet återställas till dem, förrän de svarat inför rätta. Om de kunde försvara sig inför rätta, skulle allt återställas dem. Med afseende på de utfärdade stämningsbrefven framhölls, att med dem ej afsågs annat än att bereda riksråden och andra tillfälle att inför domstol framlägga, hvad de hade att anföra emotfursten, och ville han, ifall han blefve "förvunnen", gärna göra afbön, men fordrade i annat fall detsamma af motparten. Till sist riktades en förmaning till konungen att hafva sin ed i hågkomst och ej öfva våld mot sin farbroder, hvarken genom in- eller utlänningar, hvilket kunde befaras på grund af det bref, sändebudet offentliggjort, utan förfara efter Sveriges lag och konung Gustafs testamente. Han (hertigen) ville gärna göra afbön, om det kunde bevisas, att han förgripit sig mot Kgl. Maj:t, men intill dess sådant bevis blefve förebragt, bad han bli förskonad för beskyllningar, som vore kränkande för hans goda namn och rykte.Werbung und Beuehl. bl. G. 2 ff.

Så hade hertigen gjort sin undskyllan och ursäkt. Flitigt hade han därvid åberopat sig på ständerna, och dessa hade i sin skrifvelse kraftigt tagit honom i försvar. Att hertigen stundom befann sig på osäker grund och därför måste tillgripa ganska skenfagra argument vid bemötandet af de många anklagelserna, märkes nog, men i det stora hela var han dock framgångsrik, och ej sällan visade han prof på fyndighet. Kinkigast var det för honom att finna en tillfyllestgörande motivering för besöket på Stegeborg, och åtskilligt torde nog kunna invändas mot hans sätt att bemöta beskyllningen om legationens försummande. Om också, såsom han framhöll, dess utförande genom rådet mött hinder, så ägde han enligt ständernas beslut att anförtro den åt personer utom detsamma, men några åtgärder i den riktningen finnes han ej hafva vidtagit; det vill nästan synas, som om han i legationen velat ha ett medel att öfva påtryckning på rådsherrarna. Märkligast är dock det af honom angifna skälet till flottans kvarhållande, han kom därvid med den något öfverraskande förklaringen, att konungen påfordrat densamma först emot vintern!Jfr ofvan, sid. 59. Tonen i svaret är djärf, nästan utmanande, ibland för konungen personligen sårande, såsom då han erinrar om den af honom med FogelfederSe härom Boëthius a. a. sid. 79. sända skrifvelsen. Då svaret således var af rätt betänkligt innehåll och helt visst ogillades af många bland ständerna, kunde man väntat, att dessa skulle gjort invändningar, helst de förut gjort påminnelser, men någon gensaga gjordes icke, utan då hertigen den 20 februari lät uppläsa afskedet och begärde deras utlåtande, förklarade de allt

“väl och rätt vara“.Ahlqvist, sid. 37.

Såväl hertigens afsked som ständernas skrifvelse är daterad den 20 februari. Denna dag öfverlämnades de ock till sändebudet, som därvid hertigen mottogs i audiens på slottet i ständernas närvaro.Lasky fick äfven mottaga ett bref till polska och lithauiska ständerna med anhållan, att de måtte förmana konungen, att han ej satte tro till falska anklagelser och beskyllningar mot sin farbror och ej mot sin ed företoge något våldsamt mot sina svenska undersåtar. Werbung und Beuehl. bl. K. 2. Biskop Kenicius från Skara höll därvid å ständernas vägnar ett tal på latin, hvilket skall ha väckt sändebudets lifliga beundran.Norlin I, sid. 142. Med skrifvelsens uppsättande och aflämnande hade ständerna fyllt sitt viktigaste värf. De voro emellertid samlade ännu några dagar, och därunder hölls förhör med ärkebiskopen, som af hertigen var anklagad för en hel del förseelser; men riksdagsbeslutet är liksom afskedshandlingarna dateradt den 20 februari.

I detta uppräknas de mot hertigen både af Lasky och i dennes medhafda skrifvelse gjorda beskyllningarna och framhålles, att dessa blifvit bemötta “för ett år sedan“ af hertigen och rådet samt senast af den förre själf, hvarjämte betygas, att han var alldeles oskyldig, efter som ständerna “därom kunde gifva honom vittnesbörd“. Med hänvisning till Söderköpings beslut, som var fattadt af “alla ständer både inom och utom råds“, förklara ock ständerna, att de ej kunde söndra sig från H. F. N., ehuru de därtill blifvit af konungen uppmanade, utan voro beslutna, om Kgl. Maj:t ville något “våldsamt“ företaga mot H. F. N., eller hvem det vara månde af dem, alla för en och en för alla, försvara, hvad som gemensamt beslutats.Stiernman I, sid. 461 f. f.

Så ändade konungens försök att spränga det mellan hertigen och ständerna slutna förbundet med att detta förnyades och stärktes. I beslutet angafs ock, att det var riktadt mot konungen, om denne med andra än lagliga medel ville göra sin myndighet gällande; en formlig protest inlades mot hvarje våld. Hertigen kunde känna sig nöjd. Ständerna hade gifvit honom ett nytt bevis på trohet; de hade, ehuru förmaningarHist. Bibl. II, sid. 335. A. J. Messenius bl. 433. och påtryckningar från sändebudets sida ej uteblifvit, visat prof på fasthet och manligen uppträdt till sin “nådige herres och furstes försvar“.

Hvem som icke var nöjd, var däremot Lasky. Frånsedt det att

han icke, såsom han velat, lyckats inverka på vare sig ständerna eller hertigen utan erhållit ett svar, som säkerligen, efter hvad Gustaf Banér och Thure Bjelke framhöllo, skulle vålla “den gode konungen många tankar“Hist. Bibl. II, sid. 337., så medförde han ock intrycket att ha blifvit personligen förödmjukad af hertigen. Det sätt, hvarpå denne afvisade anbudet om medling med rådsherrarna, harmade honom, och hans misstänksamhet, som ibland annat tog sig uttryck i påfordrandet af instruktionenSe ofvan, sid. 126, not 2., stötte honom också, hvarför han helt visst ej ogärna såg, om han kunde bereda hertigen något obehag. Ett tillfälle därtill erbjöds, då han på återresan sammanträffade med Thure Bjelke och Gustaf Banér i Linköping.Hist. Bibl. II, sid 334. Dessa hade under Laskys bortvaro i förening med Hogenskild Bjelke uppsatt svar å de brefSe ofvan sid. 120., de erhållit från konungen och Erik Sparre.Dessa bref har jag ej funnit. Af rådsherrarnas svar framgår emellertid, att konungen i sitt bref angifvit skälet till att han föregående sommar ej kunnat anträda hemresan och tillkännagifvit, att han snart ärnade komma. I sitt svar härå bådo de, att han snarast möjligt skulle ställa hemresan i verket för fäderneslandets vådliga tillstånd. De medsände kopior af de bref, missiver, svar och gensvar, som växlats mellan dem, hertigen och ständerna. De omtalade, att genom deras försorg konungens bref med Samuel Lasky (af 22 nov.) kommit till undersåtarnas kännedom.
I brefvet till Erik Sparre, som de “förnummit vara sändebudsvis stadd i Danmark“, uttala de förhoppningen, att han måtte ha framgång i sina bemödanden att stifta vänskap emellan de båda konungarikena (Sverige och Danmark). I båda brefven uttala de som sin åsikt, att konungen vid sin hemkomst skulle finna många tusende ärlige svenske män, som slöto sig till honom. Båda brefven dat. Ulfåsa den 14 febr. 1598. Handl. rörande riksråden. Vid mötet med Lasky, då dessa svar skulle öfverlämnas, fingo de del af de svar, han erhållit i Upsala, och med bestörtning erforo de, att ständerna “stigit längre fram och sig leda låtit än någon tid tillförene“Hist. Bibl. II, sid. 335., och att konungens sändebud erhållit ett svar som väl “bättre dugde“.Ibid. Detta i förening med Laskys utläggningar och förklaringar torde varit bestämmande för de båda rådsherrarna.Ibid. s. 336. Den af

hertigen fordrade ”odrägliga” bekännelsen och obenägenheten mot legationen voro medverkande orsaker till deras ”afvikelse”. Ibid. Utan att ens

underrätta den i närheten boende Hogenskild Bjelke följde de med Lasky och befunno sig snart utom Sveriges gräns.Hist. Bibl. II sid. 334.

Efter Thure Bjelkes och Gustaf Banérs flykt funnos af rådet ej flera kvar i Sverige än Hogenskild och Klas Bjelke, Nils Gyllenstjerna och Axel Lejonhufvud. Då de båda sistnämnda, som vi veta, hörde till hertigens anhängare, var det de båda förstnämnda och af dem i synnerhet Hogenskild Bjelke, som under den närmast följande tiden fick uppbära tyngden af den vrede, rådet ådragit sig från hertigens sida.

*

IX.

Sigismund hade på vederbörligt sätt underrättat hertigen och ständerna i Sverige om sin afsikt att under stundande sommar besöka sitt arfrike men han var, som vi veta, ej ensam beslutande i denna sak. Innan han ägde lämna valriket, måste han hafva polska riksdagens samtycke, och detta var trots Laskys försäkringar om motsatsen ej så lätt att erhålla. Det gafs ej någon mer svårhandterlig riksförsamling i Europa än den polska. Till den nationella och politiska söndringen hade under 1500-talets senare hälft kommit en djupgående splittring i religiöst hänseende, hvaraf följde, att talrika partier uppstått, hvilka bekämpade hvarandra med alla till buds stående medel. Den för Polen ödesdigra inre anarkien hade redan framträdt; ej sällan berodde det redan nu på rent tillfälliga omständigheter, om vid en polsk riksdag ett beslut kunde åvägabringas.

Hvad särskildt Sigismunds svenska resor beträffar, så var, som ofvanSe ofvan sid. 58. är nämndt, stämningen bland de polska ständerna afgjordt emot dem. Häraf begagnade sig de polska magnaterna, hvilka ofta af rent egoistiska skäl önskade, att konungen ständigt skulle vistas i Polen. Sigismund saknade dessutom både makt och förmåga att göra sin vilja gällande, hvarför han var ohjälpligt beroende af sina medhjälpare; 1593 hade påfven själf måst lägga sig ut för honomHjärne: Sigismunds sv. resor, sid. 12. både hos senaten och den mäktige Zamoisky, och det var endast med svårighet, han lyckades utverka deras samtycke till konungens hemresa. Då Sigismund för andra gången ville besöka fäderneriket och hänsköt frågan därom tillständerna, kom den, som ofvan är nämndtSid. 58., ej under behandling. Under sådana förhållanden var det ganska tvifvelaktigt, om han skulle kunna komma till Sverige på den tid, Lasky angifvit, och blifva i tillfälle att bättre än förut infria sina löften. Laskys budskap torde ej heller mottagits med allmännare tilltro i Sverige. Förgäfves söker man i ständernas svarsskrifvelse och det i Upsala fattade beslutet något, som tyder på att man fäste större afseende därvid. Man hade i Sverige blifvit van vid dylika meddelanden och behöfde därför mer påtagliga bevis, innan man satte full tro till dem.

Sigismund synes ock själf hafva väntat att möta starkt motstånd från ständernas sida eller åtminstone befarat, att öfverläggningarna skulle bli långvariga och resan till följd däraf bli fördröjd, ty han gaf sig icke tid att afvakta Laskys återkomst, innan han utfärdade riksdagskallelsenRiksdagskallelsen utfärdades i febr. Riksdagen öppnades den 2 mars och varade till den 12 april. n. st. Scriptores rer. pol. VII, p. 247. och med ständerna började förhandlingarna. Också lofvade början af dessa ej godt. Konungens hemresa, som var hufvudfrågan, mötte häftigt motstånd både från senatorernas och landtbådens sida. Bland de förra uppträdde underkansleren Albert BaranowskiBaranowski var biskop af Plock. Han hade vid mötet i Reval 1589 kraftigt motarbetat Sigismunds då påtänkta hemresa. Hjärne: Sigismunds sv. resor, sid. 4, not. och bland de senare en viss Orzechovski och anförde en mängd skäl för resans inställande eller uppskjutande.Scriptores rer. pol. VII, p. 247. De erinrade först och främst om Polens osäkra yttre ställning. Från Ryssland kunde fientligheter befaras i följd af det nyss timade tronskiftet därstädes.Zar Feodor hade dött 1598 och efterträdts af Boris Godunow. Vidare framhölls, att tatarernaPolska ständernas tillstånd för konung Sigismund att besöka Sverige., Polens ständiga fiender, helt visst ej skulle försumma att begagna sig af det tillfälle, som genom konungens bortresa erbjöd sig, att skada

republiken. Ärkehertig Maximilian af Österrike var ock en fiende att räkna med, då han ej ännu afsagt sig sina anspråk på polska kronan.Summum relationis ex comitiis Warsoviæ in mense martio & aprili a. 98 celebratis. Handl. ang. Sigismunds andra resa och händelserna därunder. Sedan han nu blifvit kejsarens krigsöfverste, ansågs han vara mer än förut i stånd att skada republiken.Polska ständernas tillstånd. Enligt Zamoiskys förmenande var han den farligaste af Polens fiender, emedan

han antogs kunna erhålla understöd både i Österrike och Ryssland.Summum relationis —. Det framhölls äfven, att Polen möjligen kunde bli inveckladt i det mellan kejsaren och Turkiet pågående kriget.Polska ständernas tillstånd. Man glömde ej heller framhålla de faror, som hotade konungen personligen, om han begåfve sig till Sverige; hertig Karl innehade ju alla fästningarIbid. och behärskade hamnarna. Han förfogade öfver flottan, hvarför det både var farligt för konungen och besvärligt att “resa“ krigsmakten.

Andra talare motsatte sig ej direkt hemresan, och dessa försäkrade, att Polen på alla sidor hade lugn och säkerhetSummum relationis —., men de ansågo, att republiken ej hade någon skyldighet att understödja resan, emedan konungen ej uppfyllt sina vid kröningen ingångna förpliktelser.Estlands afträdande. Å andra sidan uppträdde äfven talare, som ifrigt förordade bifall till resan; men de synas varit i minoriteten. Bland dessa märktes konungens vice kansler P. Tylicki. Han framhöll som alldeles nödvändigt, att konungen besökte sitt arfrike, emedan hans farbroder bragt ständerna till affall och stod i begrepp att sätta Sveriges krona på sitt hufvud. Tylicki lyckades dock ej vinna ständernas öra. I följd af en biskopsutnämningSe härom Piasecki, sid. 186., som på somliga håll ogillades, sattes sinnena i jäsning, och partiyran växte för hvarje dag. Det såg ut, som om riksdagen skulle sluta på samma sätt som året förut.

Hvad som gaf öfverläggningarna en för konungen gynnsam vändning, var att Lasky ändtligen återkom från Sverige — det var någon af de sista dagarna i mars.I ett tillägg till bref till Skretutski dat. 11. (1) april 1598 omtalar Sigismund, att Lasky återkommit. Sigismunds Tyska reg. Han fick själf inför ständerna redogöra för resultatet af sin beskickning, och han synes ha gjort detta på ett sådant sätt, att oppositionens styrka brötsAc præcipua in eis deliberatio de permittendo Regi in Sueciam discessu agitabatur, plures difficultates Polonis opponetibus, donec ipsemet Samuel Laski adueniens seriem Legationis suæ in Comitiis exposuit: ex qua cum Ordines intellexissent jus Regium in Suecia nimium periclitari, & nisi Rex præsentia sua mature rebus suis subueniret, in breui ibi ab omni potestate Regia eum exclusum irit concordibus suffragijs discessum ipsi permiserunt, accepta in scripto cautione, quod in anno proximo 1599 mense Augusto in Poloniam rediret. Piasecki p. 186.; endast några dagar efter

hans återkomst gåfvo ständerna nämligen ehuru, som det heter, med “gråtande tårar“ sitt bifall till konungens hemresa.Polska ständernas tillstånd. Piasecki uppgifver, som nämndt, att beslutet härom fattades i all endräkt, men enligt en annan källa skall ett blodigt handgemäng hafva uppstått, hvarvid flera sårades och två dödades.Summum relationis —.

Konungen måste emellertid afgifva en skriftlig förbindelse att senast Bartholomäi dag följande år vara tillbaka i Polen.Han måste ock lofva infria löftet om Estland. Samma fordran hade blifvit framställd 1593. De polska magnaterna försummade ej att påminna därom, emedan de hoppades i Estland erhålla inkomstbringande kastellanier och starostier. Hjärne: Sigismunds sv. resor, sid. 27. Polska ständerna å sin sida förbundo sig, likaledes skriftligen, att vara sin konung hulda och trogna till nämnda tid samt med gemensamma krafter hjälpa till att hindra hvarje försök att anställa nytt konungaval och ej på några villkor erkänna någon annan än Sigismund som konung.Polska ständernas tillstånd, dat. Warschau den 11 (1) april. Originalet på polska i Riksarkivet, Stockholm, äfven öfversättningar till latin och svenska. Såsom förnämsta skälet till resan framhöllos de besvärligheter H. K. Maj:t hade i sitt arfrike. Då konungen var deras hufvud och ständerna hans ledamöter och undersåtar, så kunde befaras, att det, som vederfors konungen, lätt skulle hvälfvas på undersåtarnas hufvuden. De båda öfversättningarna finnas bland handl. ang. Sigismunds andra resa och händelserna därunder 1598—99. För resan anslogo polska ständerna en summa af 300,000 floriner, andliga ståndet beviljade för samma ändamål 100,000 och ombuden från Preussen samt Lithauen denna summa dubbelt. Däremot ville

ständerna icke ställa trupper och vapen till konungens disposition, emedan alla försvarsmedel ansågos nödvändiga för rikets behof. Det beslöts äfven, att sändebud skulle skickas till Ryssland och Turkiet med uppdrag att förnya fördragen med dessa makter och stämma dem för fredens upprätthållande.Piasecki, p. 187.

I och med det polska riksdagen gifvit sitt samtycke till resan, var ett af de väsentligaste hindren för densamma undanröjdt. Det återstod nu för Sigismund att bringa rustningarna till slut. Då polska ständerna ej ställt några trupper eller krigsförnödenheter till hans förfogande, måste han på annat sätt tillgodose sitt behof häraf, och som ofvanSid. 107. är nämndt, hade han inledt förhandlingar med danske konungen och en del tyska furstar i syfte att förmå dem på ett eller annat sätt lämnaunderstöd. Det visade sig emellertid, att hvarken den förre eller de senare ville inblanda sig i ett företag, hvars katolsk-reaktionära innebörd trots Sigismunds och hans anhängares bemödande ej kunde döljas.

Tack vare Lindorm Bondes ofvan omtalade bref blef hertigen ock i tid varskodd om hvad som var i görningen. Han behöfde icke mer än en vink för att inse, hvartåt Sigismunds planer i Danmark syftade. Med vanlig kraft och beslutsamhet sökte han göra den farliga anläggningen om intet. Han hade knappt återkommit från Finland, förrän han också inledde underhandlingar med Kristian. För att i yttre måtto framhäfva den vikt, han fäste vid dem, afsände han en legation till Danmark.Pira, sid. 76. Denna hade till uppgift att först och främst försäkra konung Kristian om hertig Karls vilja att i alla punkter upprätthålla fredsfördraget (i Stettin), därmed antydande hans benägenhet att undanrödja de anledningar till missförstånd, som frågan om Lappska finnmarken gifvit, men sändebuden medförde ock kopior af bref, som hertigen bekommit i Finland, “förmälande om något förbund“, som Kristian till Sveriges skada skulle inlåtit sig på.Att här syftas på ofvannämnda (sid. 87) bref från Lindorm Bonde, framgår däraf, att sändebuden enligt instruktionen hade att uppmana Kristian att icke sätta tro till hertigens belackare, i synnerhet ej till de fram och åter resande katolske svenskarna. Med anledning däraf riktades en uppmaning till honom att göra, hvad han kunde till förhindrande af edsbrott från Sigismunds sida och för upprätthållandet af freden mellan rikena.Pira, sid. 77. Sedermera då Karl fått höra, att Sigismund genom Sparre i Danmark anhållit om skepp och folk, skref han till Kristian och bad honom — ånyo erinrande om fredsfördraget — att han ej skulle låta förmå sig till några fientligheter mot Sverige. Han skulle blott befrämja katolikernas planer, skada sig själf och sitt rike, om han lyssnade till Sigismunds framställningar.Ibid. sid. 90.

Då Kristian mottog detta bref, hade han redan gifvit Erik Sparre svar på hans uppdrag. Visserligen torde danska regeringens sympatier varit på Sigismunds sidaFramgår bl. a. däraf, att Kristian erbjöd sig aflåta ett varningsbref till hertigen., men tvifvelsutan förfelade Karls varningar för katolikerna ej att inverka på densamma. Den intog en neutral hållning, och i enlighet härmed afgafs svaret åt Sparre. Dennes anhållan, att tvisten om riksvapnet skulle uppskjutas, bifölls, ochKristian lofvade äfven aflåta en varningsskrifvelse till hertigen samt att, om så önskades, blifva medlare i tvisten, men Sigismunds anhållan om folk och trupper — som ju var hufvudsaken — afslogs under hänvisning till oroligheterna i Sverige och omliggande länder, till följd hvaraf det var nödvändigt för Danmark att ha sin krigsmakt i beredskap. Äfven afslogs framställningen, att svenska varor och skepp, som ankommo till Danmark, skulle beläggas med kvarstad och att svenska flyktingar där skulle anhållas.Pira, sid. 84.

På ett liknande sätt förhöllo sig äfven de tyska furstarna.I svar till Skretutski klagar Sigismund öfver att han af de tyska furstarna ej erhållit tillfredsställande svar (nicht dergleichen Antwort als wir uns woll versehen und verhoffet hatten). Sigismund till Skretutski den 11 april (1) 1598 Sigismunds Tyska reg. Antagligen af samma skäl, som varit bestämmande för danske konungen, intogo de en neutral hållning, och liksom denne erbjödo de sig att medla mellan de båda fränderna. Sedermera, då Sigismund och Karl stodo i begrepp att draga svärdet mot hvarandra, sökte de ock genom sina sändebud, ehuru förgäfves, hindra fientligheter.

Men Sigismund hade äfven, som ofvan nämnts, vändt sig till innevånarna i Finland och EstlandFullmakt för Sten Banér, Lindorm Bonde och Olof Sverkersson dat. Warschau den 15 (5) jan. Sigismunds Ryska reg. Jfr. Ill. Sv. Hist. III, sid. 411. med anhållan om väpnadt understöd, och här lyckades han bättre. I förstnämnda land hade Arvid Eriksson, efter det han på våren 1598 genom Sten Banér blifvit underrättad om konungens förestående hemresa och befalld att understödja densamma, med ifver gripit sig an med att förbereda expeditionen. Han hade

därvid de största svårigheter att öfvervinna. Såren efter den långvariga ryska fejden voro ej läkta, och i de landskap, som hemsökts af klubbekriget, fortfor jäsningen. Förbittringen mot de maktägande, hvilka betraktades som den aflidne marskens medhjälpare, var stor.Se härom Koskinen, sid. 373. I hela landet var nöden tryckande, hvarför allmogen ej mäktade betala sina vanliga skatter än mycket mindre erlägga några nya gärder. Att såsom Klas Fleming gått till väga — medels våld utpressa bidrag — hvarken kunde eller ville Arvid Eriksson; ett dylikt förfaringssätt skulle tvifvelsutan förorsakat nya oroligheter. Då ej konungen mäktade eller ville lämna något nämnvärdt understöd, hade Arvid Eriksson en synnerligen svår uppgift att lösa. Han lyckades emellertid ej blott samla en

betydande truppstyrka och förse den med vapen och proviant, utan han var äfven i stånd att hopbringa ett tillräckligt antal skepp för öfverresan till Sverige, hvilket ej var den minsta svårigheten, då, som vi veta, hertigen bortfört hela flottan och de krigsförråd, som funnos på Åbo.Till Gödik Fincke, befälhafvaren på Nyslott, skref Arvid Eriksson i mars, att han vid sin ankomst till Åbo funnit ett tomt slott; bad Fincke skicka till Åbo 100 tunnor spannmål; som pant erbjöd han sig lämna sin guldkedja och sina silfverkannor. Arvid Eriksson till Gödik Fincke den 13 mars 1598. Gödik Finckes kopiebok. Fincke lofvade 40 l. 50 tunnor, mer kunde han ej. På våren kunde Arvid Eriksson meddela konungen, att rustningarna voro så långt komna, att han vid midsommartiden skulle vara färdig att med sin styrka understödja konungen.

I Estland åter möttes konungens utskickade i början motstånd. Då ridderskapet därstädes blef anmodadt att ansluta sig till finnarne och följa Arvid Eriksson till Sverige, hänvisade det till sina privilegier, enligt hvilka det ej var skyldigt att göra krigstjänst utom landets gränser och anhöll helt enkelt om att slippa deltaga i härnadståget. En skrifvelse från konungen med förebråelse till ridderskapet verkade emellertid, att det enligt dennes önskan förenade sig med finska folket och i förening med detta anträdde färden till Sverige.Koskinen, sid. 368.

Förut är omtaladt, att Sigismund äfven inledde underhandlingar med Lübeck. Hit sändes i april Caspar TiesenhusenInstruktion för Caspar Tiesenhusen dat. Warschau den 2 april (23 mars) 1598 Sigismunds Tyska reg. med uppdrag, som redan angifvits, och här voro de styrande ej lika försiktiga som de tyska furstarna. Den gamla fiendskapen till Sverige gjorde sitt till, men ännu mer betydde de handelsförmåner, Sigismund ställde i utsikt. Beredvilligt gick man Sigismunds önskningar till mötes, i det beslag lades på svenska varor — ej ens Karls koppar, ehuru "märkt med Sveriges vapen tre kronor", skonadesWerving I, sid. 383. Se härom Sigismunds bref dat. Oliva den 27 (17) juni 1598. Sigismunds Tyska reg. — och svenska skepp kvarhöllos. På ett liknande sätt handlade äfven andra bland de gamla hansestäderna, Danzig, Riga och Reval m. fl., hvilka af Sigismunds utskickade blifvit vunna genom samma medel som Lübeck. I Östersjön kryssade konungens underamiral Tönnes Maidel och hämmade

tillförseln på Sverige. Det var ett slags kontinentalsystem i smått, som Sigismund alltså tillämpade mot sitt fädernesland.Meningen torde varit att på så sätt hindra hertigen från att utrusta flottan. Wervings bilagor, sid. 202.

Hvad som tvifvelsutan vållade Sigismund och hans medhjälpare de största bekymren, under det rustningarna pågingo, var, huru ett tillräckligt antal skepp för öfverfarten till Sverige skulle kunna anskaffas. Hertig Karl hade visserligen lofvat Lasky, att svenska flottan skulle ställas till konungens disposition, och i slutet af april sändes den polske ädlingen ånyo till Sverige, denna gång för att fordra infriandet af nämnda löfte. Men Sigismund och hans omgifning hyste starka tvifvel, om hertigen nu bättre än förut skulle ställa sig konungens befallning till efterrättelse. För att icke bli satt i trångmål och se sig nödsakad inställa resan, för den händelse svenska flottan uteblef, skref konungen till rådet i Danzig och ålade det att skaffa ett sextiotal fartygSigismunds Tyska reg. den 12 (2) maj 1598.; rådet i RevalAf Reval begärdes dessutom 500 tunnor spannmål, som skulle levereras till Narva. Af Riga begärdes understöd i pänningar. Ibid. den 6 maj (26 april) 1598. fick ett liknande uppdrag, och lübeckarna lockades med anbud att erhålla ytterligare förmåner, blott de ställde örlogsfartyg till konungens disposition.Ibid. den 4 juli (28 juni) 1598. MaidelFullmakt för honom, dat. Warschau den 2 april (23 mars) 1598.

Ibid. fick befallning att "beställa några goda engelska och holländska fartyg, minst tvenne, för konungens eget behof".

Innan rustningarna voro fullbordade, anträdde konungen resan från Warschau. Omgifven af sin hofstat och ett stort antal polska ädlingar gick han den 9 majPiasecki uppgifver den 16 (6) maj. I Scriptores rer. pol. angifves däremot den 19, och riktigheten af denna uppgift bestyrkes däraf, att Sigismunds sista bref från Warschau (S:s Tyska reg.) är dat. den 19 (9) maj. Koskinen angifver den 9 april, sid. 369. om bord på de flodskutor, som skulle föra honom utför Weichsel, och några dagar senare anlände han till Marienburg.Den 25 (15) maj. Sigismund till Arfvid Eriksson den 3 juni (24 maj) Gödik Finckes kop. bok. I samma bref upplyser Sigismund, att han tänkte vänta i Marienburg, tills det folk, han beställt i Preussen och annorstädes, kommit tillhopa och skeppen hunnit bli samlade, hvilket han trodde vara skedt den 25 (15) juni. Arfvid Eriksson befalles landstiga den 2 juli (22 juni) antingen i Öregrund eller någonstädes i Stockholms eller Nyköpings skärgård, eller hvar det ske kunde, och skynda med krigsfolket, dit där konungen vore. Om hertigen skred till våldsamheter, skulle det mesta möjliga motstånd göras honom. I Scriptores rer. pol. VII, p. 248 uppgifves att Sigismund anlände till Marienburg den 26 maj.

Efter nära tre veckors uppehåll härstädes fortsatte han resan härifrån till Danzig, där han inträffade den 17 juni. Här såg han sig nödsakad att dröja öfver sex veckor, emedan han ej ville afsegla, förrän Lasky återkommit. Därunder fortsattes och afslutades rustningarna. Från Warschau medfördes endast två kungliga lifgarden, ett ungerskt och ett annatItaque Prætoriam tantum legionem peditum Vngarorum; quæ non plus mille militibus constabat, & aliam stipatorum corporis custodem vna cum Comitatu Aulico conducendam decreuit, paucis peditum cohortibus ex Prussia adiunctis pro securitate itineris maritimi, qui omnes (nempe qui arma ferrent) numerum duorum millium non excedebant. Piasecki, p. 188., hvilka tillsammans räknade ungefär 2,000 man. Denna styrka ansågs emellertid vara alldeles för liten, hvarför konungen, innan han lämnade Warschau, befullmäktigat öfverste Hildebrand CreutzFullmakt för Creutz dat. Warschau den 21 (11) april. Sigismunds Tyska reg. Till preussiska regeringen att bistå Creutz vid värfningen. Ibid. att värfva 1,000 man; i Marienburg uppdrog han åt Peter GottbergFullmakt för Peter Gottberg att värfva och vara öfverste för ett regemente på 1,000 man tyska knektar. Sigismunds Tyska reg. den 30 (20) maj. Ibid. för Hans Weijer. att värfva ett lika stort antal tyska knektar och åt öfverste Johan Weijer att värfva 200 ryttare. Dessa trupper sammandrogos och mönstrades i Marienburg, hvarefter de fördes till Danzig.

Man lyckades äfven, ehuru, som det synes, med stora svårigheter, hopsamla det erforderliga antalet skepp, 80 stycken. De flesta af dessa voro emellertid vanliga handelsfartyg, tillhöriga engelsmän och holländare. Werving uppgifver, att de hyrtsWerving I, sid. 385.; Fryxell, att de beslagtogos dels med godo och dels med våldFryxell IV, sid 219., och man kan antaga, att det senare förfaringssättet anlitades i ganska stor utsträckning.Se t. ex. brefvet till borgmästare och råd i Elbing, dat. den 3 juni (24 maj) 1598. Sigismunds Tyska reg.

I Danzig lät konungen uppsätta en mängd mot Karl riktade skrifvelser och patent, hvilka voro afsedda att spridas i Sverige. Det var vid denna tid, som den beryktade skriften Ausa CaroliSveriges Hist. Band II, afd. 4, sid 236. Se Schück, sid. 417. tillkom.Uppslaget till densamma torde ha gifvits af Erik SparreI ett memorial till Polen, dat. mars 1598, omtalar E. Sparre, att något är gjordt och skrifvet på försvarsskriften "Ausa Caroli" och begärde veta, om Sturcius skulle fortsätta. Wervings bilagor, sid. 202. I en skrifvelse af den 6 juni (27 maj) 1598 till hertig Ulrik af Mecklenburg ber Sigismund denne ej se illa på om han tog Sturcius i sin tjänst. I ett bref dat. den 4 juli till Sturcius tillkännagifver Sigismund, att han tagit denne i sin tjänst, samt lofvar honom 300 polska gyllen i årlig lön. Sigismunds Tyska reg., och har han troligen påbörjat dess utarbetande, ehuru det fortsattes och fullbordades af en professor vid namn Kristofer Sturcius från Rostock.

I början af juli voro förberedelserna i det närmaste afslutade. Sigismund väntade nu blott på Lasky. Den 19 juli anlände han till DanzigSigismunds bref till Arvid Eriksson den 1 aug. 1598. Sigismunds Sv. reg., och dagen därpå började trupperna föras ombord på skeppen, som lågo förankrade på redden utanför Danzig. Den 23 juli gick flottan till segels och anlände följande dag till HelaScriptores rer. pol. VII p. 249., en liten stad ej långt från

Danzig. Befälet öfver flottan fördes af Sten Banér, öfver trupperna af livländaren Jöran Farensback. I följd af vindstilla måste ett uppehåll göras i Hela till den 26 juli, då blåste emellertid en gynnsam vind upp, och för fulla segel satte man nu kurs på Kalmar, hvilken stad utsetts till landstigningsplats, förnämligast af det skälet, att adeln och krigsbefälet i Götaland, som i allmänhet voro konungen tillgifna, skulle bli i tillfälle att ansluta sig till honom. Den 29 juli inlopp flottan i södra delen af Kalmar sund, och tre dagar senare tog Sigismund Kalmar slott i besittning.

Så var Sigismund åter kommen till fäderneriket, men de främmande trupper, han medförde, väckte undersåtarnas misstroende, och detta ökades, sedan det blifvit bekant, att han mot gifvet löfte låtit fängsla de båda befälhafvarna på Kalmar slott. Karl fick därigenom ett bevis för att konungen ej menade allvarligt med sina försäkringar, och häraf försummade han ej sedan att begagna sig.

*

X.

Sedan Lasky på sätt, som ofvan är nämndt, erhållit sitt "afsked" i Upsala, lät hertigen genom öppna skrifvelser tacka ständerna i de olika landsdelarna för det de sändt sina fullmäktige till riksmötet i Upsala. Tillika lofvade han att utöfver, hvad dessa vid hemkomsten kunde meddela, genom sina befallningsmän underrätta om hvad som vid nämnda möte blifvit afhandladt och beslutadt.Skrifvelsen dat. den 21 febr. 1598. H. K. R. ställd till ständerna i Västergötland. På en dylik skrifvelse till ständerna i Östergötland med samma datum finnes följande tillägg: "Carolus en copia uthaf H. F. N. bref till alle landzender".
Jönköpings stad hade ej sändt några ombud H. K. R. den 28 febr. 1598, ej heller Stockholm. Se nedan! Men ständerna hade icke varit fulltaligt representerade; både i stad och på land hade man uraktlåtit att sända ombud, vare sig man var trött på de ofta återkommande rikssammankomsterna eller, såsom äfven torde varit fallet, man ville inlägga en tyst protest däremot. Hertigen lät därför i enlighet med ofvan anförda skrifvelse utsända kopior af ständernas från Upsala till konungen aflåtna bref jämte särskild befallning till dem, som försuttit mötetTill Peder Ribbing, att han förkunnar ständerna i Småland, hvad tidender sändebudet hafver haft med sig. Upsala den 22 febr. 1598. Under finnes anteckning: samme mening till någre andre af adel., att godkänna och försegla samma bref vid hot att i annat fall straffa dem enligt Söderköpings beslut.

Till de i Sverige kvarvarande riksrådenBrefvet till Klas Bjelke dat. Upsala den 27 febr. 1598. H. K. R. sändes likaledes kopior däraf jämte skrifvelser till hvar och en, att de skulle säga sin mening därom. De treGustaf Banér, Thure Bjelke, Hogenskild Bjelke. Se ofvan, sid. 120 f. af dem, som besökts af ständernas beskickning,erinrades särskildt, att de borde varit tillstädes och med öfriga ständer försvarat det, som gemensamt beslutats. Deras svar lämnades emellertid i sitt värde, ehuru det kräft ett utförligare bemötande, och tydligt var, att de ville, det deras ord alltid skulle ligga ofvanpå.Likalydande skrifvelser till Gustaf Banér och Thure Bjelke samt Hogenskild Bjelke, dat. Upsala den 1 mars. Handlingar rörande riksråden. Utgör hertigens svar å deras skrifvelser från Ulfåsa dat. den 8 febr. 1598. Se ofvan sid. 122.

Till Finland afsändes enligt den i flera af ofvan anförda ständersvar uttryckta önskan en beskickning. Den bestod af fyra af krigsbefälet och hade bland annat uppdrag att kungöra och skaffa bekräftelse på ofvannämnda bref. Dessutom medförde de en särskild skrifvelse från ständerna till de maktägande i Finland.Skrifvelsen var uppsatt af hertig Karl men sändes i ständernas namn.
I densamma erinras om att hertigen under sitt besök tillbudit alla de medel och utvägar, som kunde leda till frid och enighet, "så att där i icke platt hade varit uthi idert opsådt och förehafvende förhärdhede, dhå hade i sådan gode och Christelige medell icke med några skäl kunnat utslå." — — — — — —
Skrifvelsen, H. K. R. den 21 febr. 1598, är undertecknad af 8 bland adeln, 5 af prästerskapet, 6 af krigsbefälet. Under 27 febr. finnes en förmaningsskrifvelse till ständerna i Finland, som utsändts i hertigens eget namn. Enligt memorialet för de utskickade skulle de till Arvid Eriksson och dem som voro hos honom öfverlämna de bref,

som både H. F. N. och ständerna dem tillskrifvit. Memorial, dat. den 3 mars 1598. H. K. R. I denna varnas för konungens utskickade Sten Banér, Lindorm Bonde och Olof Sverkersson, hvilka utspridt, att konungen skulle vara nödsakad att hemsöka sina undersåtar med krig och örlig. Afsändarna af skrifvelsen kunde aldrig tro, att det var konungens afsikt, emedan ett dylikt förfaringssätt vore stridande emot Sveriges lag och Gustaf Vasas testamente. Det framhölls ock, huru de genom sin söndring skulle draga olycka både öfver sig självfva och riket, ity att de blott befrämjade de påfviskes stämplingar. Det var att befara, att främmande skulle "komma i dansen med", eftersom gemenligen ske plägar, när svenske män emellan "någon osämja händer".Skrifvelsen sändes med Olof Joensson, Carl Birgersson, Hans Pedersson och Nils Drake, samtlige tillhörande krigsbefälet.

Själf företog hertigen i mars månad en rundresa genom landskapen kring Upsala. Han uppgaf själf att det var för att "höra allmogens klagan" och lägga böter därpå.I bref till allmogen i Västra Dalarna. H. K. R. den 23 mars. Hufvudändamålet torde dock

ha varit, att han ville underrätta om Laskys beskickning och mottaga bekräftelse å det med honom afsända brefvet.Begäre för den skull nådeligen af eder dannemän alle, att i vele komma tillsamman och låta eder samma bref föreläsa. H. K. R. den 23 mars.

Hvad som vid denna tid jämte anförda angelägenheter och helt visst i högre grad än dessa tog hertigens uppmärksamhet i anspråk var, att han råkat i en allvarlig konflikt med de styrande i Stockholms stad. Uppslaget till denna konflikt gafs redan 1594. Sigismund hade detta år kort före sin afresa till Polen utfärdat nya och fördelaktiga privilegier för staden, och dessa ville hertig Karl ej godkänna.Hist. Tidskr. 1884, sid. 33, not. 5. Det misstänktes nämligen, att borgmästarna i gengäld för dem lofvat katolikerna i staden fri religionsöfning, och det var ju skäl nog för hertigen att anse dem som olagliga. Han angaf emellertid som orsak till sin vägran att godkänna dem, att de blifvit utfärdade honom oåtspord.Ibid. Missnöjet med hertigen inom borgerskapetSärskildt det tyska. var i följd häraf ganska stort, och ett parti med borgmästarna i spetsen motarbetade honom från den tiden. Då riksdagen i Söderköping sammanträdde, sände borgerskapet visserligen ombud dit, men dessa förbjödos, som ofvan är nämndt, genom en särskild instruktion att gifva "sitt samtycke till något, som stred emot arfföreningen och lagen".Hist. Tidskr. 1835, sid. 33. Till riksdagen i Arboga lofvade borgmästare och råd i förstone komma, men sökte sedan på hvarjehanda sätt slippa uppfylla sitt löfte.Wingqvist, sid 138. Hertigen hade således skäl nog till missnöje med styrelsen, men till utbrott kom det först hösten 1597. Han fick nämligen då reda på att borgmästare och rådmän i Stockholm vid tiden för den polska beskickningens besök föregående år skrifvit till konungen, att hertigen "alldeles och absolute" afsagt sig regeringen den 2 nov. Därjämte hade de tackat konungen för ett bref, som han låtit uppläsa på rådstugan och som innehöll en gensaga mot Söderköpings riksdag.Till borgmästare och råd i Stockholm, odat. mellan tvenne skrifvelser af den 5 nov. H. K. R. 1597. Hertigen fann detta tilltag ej blott klandervärdt utan äfven lagstridigt. Icke nog med att uppgiften om regeringsafsägelsen var oriktig, utan hvad värre var: de styrande hade genom att allena skrifva sin herre och konung till "satt sin fot framför alla andra ständer". De hade affallit från rikets

afsked och vidtagit en annan regeringsordning än den, som infördes vid konungens kröning och genom Söderköpings beslut.Genom att tacka för insagan mot Söderköpings riksdagsbeslut. Se hertigens i syllogistisk form uppställda bevis. H. K. R. den 5. jan. 1598.

Med anledning häraf yrkade hertigen, då han på resa till Upsala följande år vistades i Stockholm, att borgmästare och råd skulle, om de ville undgå att bli behandlade efter Arboga beslut, erkänna, att de handlat af oförstånd samt falla till föga och bedja om förlåtelse.Ibid.

En sådan afbönI ett betänkande af den 11 jan. H. K. R. säger Karl, att borgmästare och råd erkänt sig skyldiga, men icke så tillbörligt fallit till föga, som de dock med rätta borde göra. Bland riksdagsacta för 1597 finnes en odat. skrifvelse utan årtal med förklaring af borgmästare och råd, att de ingalunda ville affalla ifrån Söderköpings, Arboga eller andra beslut; tacksägelsebrefvet till konungen hade de icke skrifvit af någon list, arghet, ostadighet eller ondt uppsåt, ej heller var meningen därmed, att de ville tacka konungen för det han sagt sig vilja göra nämnda herredagars beslut om intet, utan endast, att de ville betyga sin tacksamhet för konungens

tillkännagifvande, att han ville vara dem en gunstig herre. De bådo hertigen ej ihågkomma deras förra obetänkta hastiga svar. Med säkerhet är det denna skrifvelse hertigen syftar på i anförda betänkande af den 11 jan. 1598. gjordes ock, men den tillfredsställde ej hertigen, ty i ett senare betänkande begärde han höra borgerskapets fullkomliga mening, om borgmästare och råd handlat rätt, då de på sätt, som är anfördt, skrefvo till konungen och om de längre borde erkännas som stadens förmän. Han själf kunde icke betrakta dem annorlunda än som rikets upproriske och otrogne män, hvarför han yrkade, att de skulle afsättas och andra utses i deras ställe.

Härpå afgafs det svar, att nämnda personer, om de i enlighet med hertigens uppgift skrifvit till konungen och tackat honom för att han ville tillintetgöra Söderköpings beslut, ej hade gjort rätt, hvarför de ej borde få utöfva sin ämbetsmyndighet, förrän de tillbörligen förklarat sig inför H. F. N. och rikets ständer. Men alldenstund de icke visste, hvilka som voro brottsliga, bådo de hertigen anordna förhör med hvar och en "besynnerligen för sig", och kunde de därvid ej försvara sig, borde de dömas efter ständernas samhälliga beslut. Till att utse nya förmän aasåg sig borgerskapet ej berättigadt utan hemställde det åt "Gud allsmäktig och H. F. N.".Stockholms borgerskaps svar på hertigens betänkande om deras förmän, odat. Handl. ang. pol. förh. Ant. under: Dänn gemene swänske borgerskaps svar i Stockholm uppå then schrift som E. F. N. vedergaf then 14 jan. anno 98. Detta svar innebar ju

ett visst tillmötesgående gent emot hertigen — denne torde åtminstone uppfattat det såSe hans bref till Ryning den 1 mars 1598. H. K. R.
Bland handl. ang. pol. förh. finnes en odat. skrifvelse med förbön af prästerskapet, borgmästare och råd samt hela menigheten i Stockholm för Anders Larsson och Didrich Schecherman att få stanna kvar i Stockholm antingen i deras hus eller på slottet i deras förre behåll. — han afreste ock vid denna tidpunkt till Upsala. Därvid öfverlämnades åt ståthållaren Axel Ryning att fortsätta förhandlingarna, men så snart hertigen var borta, ändrade borgerskapet hastigt ton.

På resan till Upsala gjorde Lasky, som ofvan är nämndt, ett kort uppehåll i staden, och man kan antaga som säkert, att han gjorde hvad han kunde för att motarbeta hertigen.Att hertigen hade kunskap härom, framgår af hans skrifvelse den 1 mars. Ibid. Utom den viktiga nyheten, att konungen snart skulle komma, medförde han dennes till ständerna ställda öppna förmaningsbref.Ofvan sid. 101 anförda bref af den 22 nov. 1597. Detta blef offentligen uppläst på rådstugan, och borgerskapet fick befallning att dela sig i två hopar: de, som höllo med konungen, skulle träda på den ena, de, som höllo med hertigen, på den andra sidan.Hertig Karl till Axel Ryning den 26 febr. 1598. H. K. R.
I samma bref uppmanas Ryning påminna borgerskapet om svar å de punkter, som öfverlämnats den 5 jan. Huru denna omröstning utföll, är ej kändt, men tvifvelsutan afgick det mot hertigen fientligt sinnade partiet med seger. Några ombud sändes nämligen ej till UpsalaIbid. den 1 mars 1598., och då hertigen härifrån skref och påyrkade val af nya borgmästare, svarades af borgerskapet, att det ej visste af några klagomål mot förmännen, hvarför det ej kunde afsätta dem; ej heller ville man bekräfta ständernas ofvan omnämnda bref, som hertigen ditsändt.Hertigen till borgerskapet i Stockholm den 5 mars 1598. Ibid. Denne beklagade sig öfver menighetens ombytlighetIbid. men måste tills vidare låta härvid bero, emedan han vid denna tid anträdde sin ofvan omtalade rundresa.

Om hertigens förhandlingar med allmogen på denna är ej vidare kändt, dock torde man på goda grunder kunna antaga, att de utfallit till hans belåtenhet. Däremot fick han alltjämt nya anledningar

till missnöje med adeln och rådsherrarna.Adeln i Östergötland hade förklarat, att den ej kunde samtycka till Upsalaskrifvelsen, emedan den innehöll många besväringar om den finska handeln. Karl till Johan Gabrielsson den 14 april 1598. H. K. R. Kort efter afresan från Upsala mottog han svar från Klas Bjelke, men detta var sådant, att hertigen förebrådde honom, att han icke som en ärlig man "ägnar och bör" velat gifva sin mening tillkänna, och Karls förargelse ökades, då han i samma bref fick sig delgifvet, att Klas Bjelke blifvit af konungen utsedd till den unge hertig Johans guvernör.Till Klas Bjelke den 11 mars 1598. Ibid. Karl förklarade med anledning däraf rent ut, att, så framt han måtte något råda i saken, aldrig mer någon af den kungliga "affödan"

skulle komma i rådets händer, ty däraf skulle blott följa, att på brödratvister ej toge något slut.Hist. Bibl. II, sid. 340.

Något senare erhöll hertigen underrättelse om Gustaf Banérs och Thure Bjelkes flyktDen 17 mars skref han till Anders Andersson, att han förnummit, det Gustaf Banér och Thure Bjelke begifvit sig från sina gårdar till gränsen för att, såsom han kunde tänka, begifva sig ur riket till sina medbröder, som begifvit sig ur riket. H. K. R. — — — — —

Den 25 mars sedan han i ”sanning förnummit att Gustaf Banér och Thure Bjelke vikit ur riket, skref han till Erich Andersson och befallde honom anhålla Klas Bjelke och icke låta honom draga vidare, ifall han, såsom det sades, ”vore till sinnes att begifva sig ur riket”. H. K. R. den 25 mars 1598. — — — — —
Under samma dato finnes ett bref ibid. till menige man i Småland att icke erlägga lagmansräntan till Thure Bjelke., och då han på återresan var kommen i närheten af Nyköping, fick han svar från Hogenskild Bjelke. Det var affattadt i synnerligen retsamma ordalag. Till hertigens erinring, att han bort vara närvarande i Upsala och med öfriga ständer svara för hvad där beslötsJfr ofvan sid. 148., genmälte Hogenskild, att det varit honom alldeles obekant, hvad där afhandlats, förrän han bekom hertigens bref därom; det var honom “ondt“ svara till hvad som var honom alldeles okunnigt, det låge ock föga vikt på hans ringa person. Att han ej kommit till Upsala, borde ej förundra, då han i “åtta samfällda år varit en Guds fånge“. BeskyllningenHogenskild tog uttrycket om att ”han ville det hans ord skulle ligga ofvanpå” åt sig, samma uttryck förekom emellertid i brefvet till Gustaf Banér och Thure Bjelke. Hogenskilds bref dat. Ulfåsa den 16 mars 1597. Handl. ang. riksråden. att hafva omintetgjort den af beskickningen påyrkade förlikningen bemöttes därmed, att han sade sig ha sökt “beveka“ sina bröder, som “friska voro“, att begifva sig till Upsala och åtaga sig

legationen, hvilket de äfven lofvat göra, så framt villkoren blefvo lidliga och tillbörliga. Liksom han väntat att bli anklagad för delaktighet i deras afvikande, bedyrade han vid Gud, att deras förhandlingar med Lasky voro honom alldeles obekanta. Han fick ej kännedom om deras afresa, förrän de voro öfver Hålaveden.Denna hans försäkran bestyrkes af de båda herrarnas bref till Hogenskild. Hist. Bibl. II, sid. 335.

Hertigen satte ej tro till denna försäkran. I sitt svar invände han, att det var honom bekant, att Hogenskilds son suttit till bords med flyktingarna vid deras afresa och sedan lämnat riket med dem. Ja, han gjorde Hogenskild ansvarig för att äfven Erik Sparre och öfriga flyktingar lämnat riket och befallde honom med 12 mans ed fria sig härifrån. Angående hufvudsaken: brefvets bekräftande, framhöll hertigen och det med full rätt, att Hogenskild liksom brodern Klas endast afsåg att slingra sig undan.Och lathe siden förstå, att ”I icke vele then rätte vägen fram som thz sigh böhr anthen vara heet eller kall seige jha eller neij”. Hertigen till Hogenskild Bjelke den 6 april 1598. H. K. R. Begärde med budet bestämdt veta, om han ville samtycka till brefvet och göra ett med de “andre ständer“, hotade i annat fall göra annat till saken.

Äfven från Thure Bjelke och Gustaf Banér ingingo svar. Utom räckhåll för hertigen förklarade de utan förbehåll, att skrifvelsen borde varit fogligare sammansatt, och de ogillade att ständerna under “halft hot“ gjort sin undskyllan.Hist. Bibl. II, sid. 337.

Till dessa motigheter för hertigen kom, att Stockholms borgerskapI bref från Upsala den 1 mars till borgerskapet i Stockholm uppmanas detta ånyo att skrida till val af borgmästare; han höll dem icke alla like brottslige utan visste väl, att en part blifvit “förförd“ igenom de andre och synnerligen genom stadsskrifvaren Hans Bilefelt. framhärdade i sin opposition. Efter återkomsten till Nyköping skref han ånyo och fordrade, att andra styresmän skulle utväljas, hvarjämte han besvärade sig öfver att borgmästare och råd ej på många år gjort räkenskaper för den uppbörd, de haft om händer.Till Axel Ryning den 10 april 1598. H. K. R. Slutligen skref hertigen till RyningDen 7 april skref han till Axel Ryning, att han bekommit en kopia af ett bref, som Samuel Lasky skrifvit till Didrich Schecherman i Stockholm, däri han bedt denne förmana Anders Larsson och alla fromma tyska där i staden att vara konungen beståndige såsom ock förmana de svenskar, som troligen stå H. K. M. bi, att de hos konungen faste blifva, Befallde därf. Ryning sammankalla borgerskapet både det tyska och svenska på rådhuset och låta uppläsa samma bref samt förhöra, hvilka tyskar eller svenskar, som konungen troligen menar. H. K. R.

och befallde honom sammankallaborgerskapet samt låta dem, som ville hålla fast vid Söderköpings och Arboga beslut, träda på ena sidan, de som ville behålla de förra borgmästarna på den andra, hvarefter den större parten skulle förrätta valet.Till Axel Ryning den 27 april. H. K. R. Om tvistens vidare förlopp lämna källorna ej upplysning, men hertigen genomdref slutligen, att tre nya borgmästareSe nedan! valdes. Det fanns dock fortfarande ett mot hertigen fientligt, mycket mäktigt parti i Stockholm, och med dess hjälp satte sig Lasky i besittning af staden, då Sigismund sedermera anlände.

Under det hertigen var inbegripen i ofvannämnda förhandlingar, som för honom voro af stor vikt, emedan de afsågo undanrödjandet af de söndringselement, som ännu funnos, fick han helt plötsligt ännu allvarligare angelägenheter att tänka på. I midten af april mottog han från Axel Lejonhufvud ett bref med underrättelse om Erik Sparres underhandlingar i Danmark; att han där för Sigismunds räkning skulle anhållit om 12 utrustade skepp så ock begärt, att en truppstyrka, så stor som hans herre aktade nödigt, skulle från danskt område få infalla i Sverige, samt slutligen uppmanat konung Kristian att gripa hertigens tjänare, som färdades till Tyskland och andra orter.Till N. Gyllenstjerna den 18 april 1598. Ibid. Jfr brefvet till grefve Axel den 20 april. Ibid. Detta meddelande kunde ej annat än oroa hertigen, men alldeles oförberedd var han icke; redan i februari hade han skrifvit till konung Kristian och varnat honom för Sparre.Pira. sid. 80.

Starkare berördes han otvifvelaktigt af hvad den från Finland vid denna tid återkomna beskickningen hade att meddela. Den hade fullkomligt misslyckats i sitt uppdrag. Icke nog med att finnarne bestämdt vägrade göra gemensam sak med Sveriges ständer, i sitt svar till dessa togo de konungen i försvar med den förklaring, att han ej i ringaste mån brutit mot sin kröningsed eller andra lagliga beslut, hvaraf naturligtvis följde, att de ansågo den i Sverige rådande regimen olaglig. Detta framhölls ock men på sådant sätt, att ansvaret drabbade hertigen ensam. Genom att skilja sig från rådet och afgöra allt

efter egen myndighet hade han beträdt laglöshetens väg och lockat ständerna med sig, hvilket ju var detsamma som en direkt uppmaning till dem att själfva se till, att de uppfyllde lagens fordringar, innan de förmanade andra.De finskes svar till ständerna i Sverige. Dat. i Åbo den 5 april anno 1598. Handlingar ang. riksråden. Jfr J. Messenius: Scondia VIII, p. 55.

Men sändebuden visste ock enligt meddelande af Arvid Eriksson att berätta om Erik Sparre, huru som han lofvat Danmark Elfsborgs och Kalmar fästningar såsom pant för betalning af det understöd i skepp oeh manskap, han kunde lämna Sigismund; och polackarna skulle fått bestämdt löfte att erhålla EstlandAtt så var fallet, framgår af hvad ofvan blifvit omnämndt. Se sid. 139., om de lämnade hjälp mot Sverige.Till grefve Axel den 20 april 1598. H. K. R.

De af Lejonhufvud och Arvid Eriksson lämnade uppgifterna om Erik Sparres förehafvande stämde således ej med hvarandra och, som vi af det föregående veta, ej heller med verkliga förhållandet, men det ena uteslöt icke det andra; det kunde ju vara så, att de kompletterade hvarandra, och med kännedom om hertigens misstänksamhet, hans benägenhet att tyda allt till det värsta, kan man nästan vara säker på att han uppfattade saken på senare sättet.Jfr hertigens nyss citerade bref till Axel Lejonhufvud den 20 april.

Säkert är emellertid, att han rörande rådet drog en slutsats, som kom att för det medföra högst olyckliga följder. Upprepade gånger hade han både i tal och skrift uttalat den misstanken, att rådsherrarna stodo i förbindelse med och eggade finnarna till fientligheter mot SverigeSe Hist. Tidskrift 1886, sid. 113. Se ock hans bref till rådsherrarna den 3 aug. 1597. Riksdagsacta., men några säkra bevis hade han ej erhållit förr än nu. För andra gångenJfr ofvan, sid. 83 not 4. hade man i Finland tillvitat honom, att han söndrat sig från rådet, att *han* således ej *detta* förorsakat den dem emellan uppkomna oenigheten; det var ju, hvad rådet och äfven adeln i Sverige framhållit. Det stod nu klart för honom, hvarför rådsherrarna ständigt motsatt sig den finska expeditionen. De afsågo att i finnarne erhålla bundsförvanter för genomförandet af deras samhällsomstörtande planer; de sträfvade äfven att få främmande i “dansen med.Se hans bref till Klas Bjelke den 20 april. Jfr “sedeln“, som sändes Högenskild Bjelke och ankom till Ulfåsa den 27 april 1598. Handl. ang. riksråden.“ Gustaf

Banér och Thure Bjelke hade dragit ut för att bistå Erik Sparre i hans landsförrädiska förehafvande.Anförda bref till Klas Bjelke af den 20 april. Den fruktansvärda anklagelse, som två år senare framställdes mot de “afvikna“ rådsherrarna, den, att de fört främmande här emot fäderneslandet, var formulerad. Konungen var endast deras redskap, han var ej fienden, som ville draga olycka öfver fäderneslandet, utan det var hans “förrädiska“ rådgifvare, som stämplade allt ondt.

Det var bröderna Hogenskild och Klas Bjelke, som nu fingo kännas vid den vrede, hertigen erfor mot rådet i allmänhet. Då ingen af dem velat förena sig med ständerna om Arboga beslut eller godkänna det svar, Lasky erhållit, såg han däri ett bevis för att de voro invigda i och redobogna till att befrämja flyktingarnas planer. Öppet beskyllde han dem för att i förening med dem hafva eggat finnarna till deras upproriska handel. Hogenskild, i hvilken han såg den egentlige upphofsmannen till hela den farliga anläggningen, fick höra, att han ej blott styrkt Erik Sparre och de öfriga flyktingarna att lämna landet utan äfven stämplat med dem och med den aflidne Klas Fleming. Och trots att han vid sin salighet bedyrat, att han ej haft någon vetskap om broderns och Gustaf Banérs “afresande“, blef han ej trodd utan ålades att med 12 mans ed styrka sitt påstående.Hertigens bref ej funnet af mig, men innehållet återgifves i Hogenskilds svar af den 29 april. Se nedan! Enligt detta var hertigens bref dat. den 18 april. Klas Bjelke fick mottaga ett bref, hvari han förebråddes att umgås med flyktplaner — “med mindre han afveke, blefve raden icke full“ — samt befalldes att ofördröjligen komma tillstädes, där hertigen då var, och afgifva uttrycklig förklaring, om han vore till sinnes “framhärda“ med de andra rådspersonerna.Till Klas Bjelke den 20 april 1598. H. K. R. Till honom såväl som Hogenskild sändes dessutom exemplar af den berättelseOfvan cit. Werbung und Beuehl. Det var i omslaget ofvan anförda ”zedel” till Hogenskild Bjelke sändes. Laskys värf skall af Karl äfven ha blifvit framställdt å svenska. Söderberg, sid. 120, not 1. om Laskys beskickning, som nu på hertigens föranstaltande utgifvits i tryck för att de till “öfverflödighet skulle blifva erinrade om skyldighet att därpå afgifva förklaring“.

Äfven Nils Gyllenstjerna, som annars brukade behandlas med ett visst undseende, erhöll nu ett ganska onådigt bref. Visserligen beskylldes han ej för stämplingar med finnarna, men han förebråddes,emedan han så litet bekymrade sig om rikets angelägenheter och ej brydde sig om att försvara och förfäkta, hvad han med de andra ständerna beslutat, han hade nämligen ej heller gifvit tillkänna, hvad han ansåg om det svar, Lasky erhållit. Äfven han fick sig därför ett af de tryckta exemplaren tillsändt med en anmaning liknande den, bröderna Bjelke erhållit.Till Nils Gyllenstjerna den 18 april 1598. H. K. R.

Dem af rådet, som begifvit sig ur landet, kunde ju hertigen ej nå, men för att om möjligt hindra Erik Sparre och dem, som med honom uppehöllo sig i Danmark, att fortsätta sina stämplingar, skref hertigen till konung Kristian i slutet af april och bad honom under åberopande af dennes löfte om medverkan till en laglig rättegång, att han ej skulle tillstädja, att de lämnade landet, förrän densamma ägt rum. Tillika omnämnde han de rykten, som voro i omlopp, att Sigismund samlade folk i afsikt att med våld kufva sitt fädernerike. Med anledning däraf erinrades Kristian om de faror, som äfven hotade Danmark, ifall de påfviske komme till väldet i Sverige. Han sökte äfven öfvertyga Kristian om att det var de landsflyktiga rådsherrarna, som i förening med de svenska “affällingarna“ eggade Sigismund till fientligheter för att främja egna mot den bestående ordningen riktade planer. Påminnande om fredsfördraget i Stettin, svågerskapet och naboelig vänskap bad han Kristian ock skrifva till Sigismund samt förmana honom, emedan han skulle tillfoga både sig själf och fäderneriket den största skada, om han följde sina onda rådgifvares råd och hemsökte riket med härsmakt.Pira, sid. 90.

Huru betänklig hertigen fann ställningen, framgår bäst däraf, att han beslöt sig för att sammankalla ständerna, en åtgärd, som han helt visst ej nu tillgripit, om han ej sett sig nödsakad därtill. Han underrättade både Axel Lejonhufvud och Nils Gyllenstjerna därom samt anmodade dem komma tillstädesOfvan anf. bref af den 18 och 20 april till Nils Gyllenstjerna och Axel Lejonhufvud. H. K. R. om pingst, hvilken tidpunkt han alltså ansåg lämplig för riksmötets öppnande. Han dröjde emellertid med att utfärda kallelsen till ständerna. Förmodligen ville han först afvakta svar från rådsherrarna, och möjligen hoppades han äfven vinna klarhet om konung Kristians planer.

Det afsedda meddelandet från denne lät visserligen vänta på sig,

men från rådsherrarna ingingo snart nog svar. Hogenskild sökte nu som förut slingra sig undan den honom affordrade förklaringen, i det han upprepade sitt förra svar, att det låge föga vikt vid hans ringa person; han framhöll ock, att ständernas bref vore kraftigt nog honom förutan. Han sade sig vara för ringa att "jaka" eller "neka" till det, som så "många förnämlige, vise och välförfarne riksens ständer" öfvervägt. Han lät emellertid hertigen — ehuru i försiktiga ordalag — förstå, att det svar Lasky erhållit ej var sådant, det borde varit. Efter att ha erinrat om att han alltid rådt till enighet mellan det "kungliga och furstliga hus" — ty rådde missämja dem emellan, så "måste många andra sitta emellan""Deth käresthe, och alt dett de åtte." — framhöll han, att den ej skulle kunna på bättre sätt återställas än om hertigen skref till konungen "broderligen, flitigt och vänligen", att den svenska flottan skulle med "all flit" utrustas och väl försedd sändas emot konungen, när så fordrades. Så borde ock "en stor part" af ridderskapet och adeln tillsägas vara redo att, när hertigen det befallde, möta konungen. Denne borde ock underrättas om att alla rikets fästningar skulle stå öppna för honom samt att han i all trogen underdånighet skulle blifva "undfången" af alla sina undersåtar. Och ändock, tillade han, H. F. N:s egna utskickade svar och tillbud från Upsala lyder "något när" vid denna mening, så syntes honom dock lämpligt, att ett bref af ofvan angifna innehåll "strax ännu utgå måtte".Skrifvelsen dat. Ulfåsa den 28 april. 1598. Handl. ang. riksråden.

Klas Bjelke svarade i en "zedel" helt kort, att han ville infinna sig i StockholmKlas Bjelkes "zedel" ej funnen af mig, men innehållet omnämnes i hertigens bref den 3 maj., när hertigen anländt dit. Denne tog högst onådigt upp detta hans tilltag att vilja bestämma tid och plats för mötet. "I måtte rätte eder efter vår vilja", blef hertigens svar, och för att låta honom tydligt veta, att han ej längre ville tåla några undanflykter, bestämde han en dag, då Bjelke hade att infinna sig, uteblef han, fick han vara beredd på att blifva besökt.Hertig Karl till Klas Bjelke den 3 maj 1598. Handl. ang. riksråden. Mot "besöket" inlade den sistnämnde visserligen protest men lofvade dock komma det första honom möjligt var.Han fann den i hertigens skrifvelse angifna tiden alldeles för kort. Skrifvelsen, hvari detta löfte gafs, är märklig, emedandensamma i fråga om konungens hemresa innehöll ungefär samma råd som Hogenskild gifvit.Skrifvelsen dat. Kurön den 12 maj 1598. Handl. ang. riksråden. Skrifvelsen återgifves af A. J. Messenius, bl. 449 ff.

Nils Gyllenstjerna hade kort förut skrifvit och uttryckt som sin mening, att det svar Lasky erhållit var "fogligt nog", men att deltaga i det af hertigen omnämnda ständermötet, fann han alltför betänkligt. Han begärde blifva förskonad därifrån. Sjukdomen hade nu "stigit honom ned i benen", hvarför han ej kunde komma någon väg.Nils Gyllenstjerna till hertig Karl den 6 maj 1598. Handl. ang. riksråden.

Dessa svar voro ju icke ägnade att lugna hertigen. Härtill kom, att han, såsom det synes, erhöll nya underrättelser om konungens förehafvande; möjligen hade han ock ryktesvis fått höra, att Samuel Lasky var i annalkande, och då han kunde sluta sig till att han kom för att begära flottan, fann han ej rådligt att längre dröja med utfärdandet af möteskallelsen. I öppna bref kallade han ständerna i Götaland att nästkommande pingst infinna sig i Vadstena. De ofrälse stånden skulle få sända ombud, men af adeln skulle, "emedan en del vore med rådet enhällig", alla till laga ålder komne infinna sig; de, som utan att äga laga förfall uteblefvo, voro att anse som fäderneslandets fördärfvare och Söderköpings besluts vedersakare.Till menige riksens ständer i Småland, Östergötland och Västergötland. H. K. R. den 8 maj 1598.
Under 3 maj finnes ibid. en liknande skrifvelse till ständerna i Småland. Orsaken till att endast ständerna i Götaland kallades, är tvifvelsutan att söka däri, att hertigen ansåg sig minst kunna lita på dem. Han underrättade emellertid innevånarna i Upland och Västmanland om mötet. Det hade väl varit af nöden, skref han till dem, att samtliga ständer öfver hela riket kommit tillsammans, men för den dyra tiden ville han skona dem. De skulle därför framdeles få del af beslutet samt yttra sin mening därom.Wingqvist, sid. 156.

I kallelsen upplystes ständerna om situationens allvar. Konungen nalkades sitt fädernerike men ej såsom den fridsälle och hulde landsfadern utan såsom fiende i afsikt att hemsöka sitt fädernerike med krig och våldsamheter. Härtill hade han blifvit förmådd af sina onde rådgifvare, de landsflyktiga riksråden. Någon anledning därtill

fanns ej. Genom Samuel Lasky hade blifvit honom meddeladt, att

svenska flottan skulle sändas, när den påfordrades, och genom honom hade ock anbud framställts om tvistens biläggande på fredligt sätt enligt konung Gustafs testamente.Jfr ofvan, sid. 133. Då nu konungen ej velat lyssna härtill eller de varningar, som framställts, måste ständerna sammanträda och gifva sitt betänkande, huru saken bäst skulle företagas och den fara, som hotade fäderneslandet, vore att afvända.

Samtidigt med att riksdagskallelsen utfärdades, skref hertigen också ett längre varningsbref till konungen, däri han i allvarliga ordalag framhöll de faror, för hvilka denne utsatte ej blott fäderneslandet utan hela den kungliga familjen, om han komme ej såsom fredens upprätthållare utan dess störare. Ett fientligt förfaringssätt läte ej försvara sig därmed, att det vore nödvändigt för återställandet af konungens lagliga höghet och rättigheter. Den uppkomna tvisten kunde biläggas genom skiljedom, afkunnad antingen af ständerna eller utländska furstar, hvarom anbud gjorts och fortfarande gjordes. Förkastades det och saken toges fientligen före, så skedde det, emedan konungen ville återställa den påfviska läran i riket och upprätthålla det otillbörliga regemente, som införts både i Finland och Sverige. I skrifvelsen framhölls att, om konungen öfverträdde sin ed och brukade våld, så skulle följden blifva den, att undersåtarna tvingades göra detsamma och att tillgripa sådana medel, som "lägenheterna kräfde", d. v. s. göra väpnadt motstånd, och voro de inför Gud och hela världen ursäktade, att de ej gifvit upphof till sådan vidlyftighet.Till konungen i Polen. H. K. R. den 7 maj 1598. En kop. af skrifvelsen sändes till Småland att där uppläsas. Se bref till Peder Ribbing den 10 maj 1598. H. K. R.

Så snart hertigen fått kunskap om konungens förehafvande, gaf han befallningTill Joakim Scheel den 2 maj 1598. H. K. R. om flottans utrustning. Arbetet därmed bedrefs vid Elfsnabben, som vid den tiden var Sveriges förnämsta örlogshamn. Det gick emellertid långsamt i följd af svårigheten att anskaffa proviant och andra förnödenheter.Jfr ofvan, sid. 144 not 1. Kronans förråd räckte ej långt, och de gärder, som utskrefvos, blefvo i följd af den rådande nöden föga gifvande. Stockholms borgerskap, som anmodades om en frivillig hjälp i pänningar, kläder m. m., ställde sig afvisande. Hertigens otålighet öfver att arbetet gick så långsamt var synbarligen stor. Iupprepade skrifvelser till amiralen Joakim Scheel, som öfvervakade arbetet, manade han till skyndsamhet. Slutligen skref han till denne, att han ärnade själf begifva sig till Elfsnabben för att se, huru långt arbetet var kommet.Till Joakim Scheel den 2 juni 1598. H. K. R. Fortare gick det med utrustningen af hertigens egna fartyg, som lågo i Nyköping. I nyss anförda bref till Scheel omtalas, att de redan voro "tillpyntade" och segelfärdiga.

Man må emellertid ej tro, att hertigens brådskande ifver med flottans utrustning härledde sig uteslutande af hans önskan att snarast möjligt kunna sända densamma emot konungen. Väl hade detta, som ofvan är nämndt, blifvit utlofvadt, och vid samma tid, arbetet vid Elfsnabben började, anlände Lasky ånyo till Sverige med uppdrag att å konungens vägnar fordra infriandet af nämnda löfte, men sedan det blifvit klart, hvad denne förde i skölden, kunde det ej gärna falla hertigen in att till honom afstå ett så kraftigt vapen som flottan. Efter hand ingingo ock underrättelser från Finland, att Arvid Eriksson samlat folk och stod i begrepp att göra en fientlig påhälsningSe brefvet till Joakim Scheel den 2 juni 1598. H. K. R. samt den 7 juni. Ibid. i Sverige. Lübeckarna intogo, som ofvan är nämndt, en fientlig hållning.I juni fick Scheel befallning att anhålla alla lübska skepp, som voro i Stockholm. H. K. R. den 12 juni 1598.
Jfr Sparres ofvan, sid. 41 not 1 anf. skrifvelse till Kristian. Härtill kom, att Danmarks neutralitet syntes tvifvelaktig. I sitt svar å hertigens ofvan anförda skrifvelse af den 27 april upprepade visserligen konung Kristian sitt anbud om rättegång med rådsherrarna, men i fråga om sitt förhållande till Sigismund lämnade han ej heller nu några bestämda besked. Han förklarade blott, att han icke såg någonting hellre, än att den mellan hertigen och Sigismund uppkomna oenigheten i godo bilades, han erbjöd sig ock att, ifall han därtill af båda parterna uppmanades, blifva skiljedomare. Att aflåta en förmaningsskrifvelse till konungen, ansåg han ej vara lönt, då denne redan anträdt hemresan.Pira, sid. 92.

Vid samma tid, hertigen erhöll kunskap om Laskys ankomst, lät han kalla Axel LejonhufvudTill grefve Axel den 12 maj 1598. H. K. R. och Nils GyllenstjernaH. K. R. den 13 maj 1598. Själfva brefvet saknas. till sig, eftersom

han kunde tänka, att Laskys ärende ej gällde honom allena. Klas

Bjelke hade redan lofvat komma och enligt hertigens egen uppgiftI nyss anförda bref till Axel Lejonhufvud af den 12 maj. hade han ock “bekänt“, att han hvarken mot Arboga beslut eller ständernas skrifvelse från Upsala hade några skäliga insagor.När denna förklaring afgifvits, är ej bekant. Klas Bjelkes bref med svar å hertigens skrifvelse af den 3 maj är dat. Kurön den 12 maj, alltså samma dag som hertigens bref till Axel Lejonhufvud är dateradt. Klas Bjelkes förklaring skulle alltså hafva afgifvits mellan den 3 och 12 maj, men om så varit förhållandet, hade väl förhandlingarna mellan hertigen och Klas Bjelke, då denne sedan kom till Nyköping, ej bort bli så långvariga. Se nedan! Äfven till Hogenskild afläts bref med befallning, att han skulle infinna sig i Nyköping.Till Hogenskild Bjelke den 23 maj 1598. H. K. R. Hertigen omnämner där, att han bekommit hans bref (af den 29 april) med råd, hur konungen skulle mottagas; klandrade honom, emedan han ej velat svara *ja* eller *nej*. Han framhöll ock, att Hogenskild, då han kunde sitta i sängen och ombestyra sina egna angelägenheter, borde kunna färdas i vagn och gifva sitt betänkande i det, som å kall och ämbetes vägnar tillkom honom. Tydligen ville hertigen begagna tillfället för att göra ett sista försök att bringa dessa båda herrar till den af honom så länge eftersträfvade “föreningen“. Såväl Klas Bjelke som Gyllenstjerna lät emellertid vänta på sig. Maj månad gick till ända, och mer än en vecka af juni förflöt, innan de behagade komma tillstädes. Hogenskild uteblef både från “rådssammankomsten“ och ständermötet, hvarför ock, som vi få se, särskilda åtgärder tillgrepos mot honom.

*

XI.

Under tiden hade Lasky fått vänta i Stockholm; om i följd af eget eller hertigens förvållande, kan ej med visshet afgöras. Med kännedom om hans stämplingar vid första besöketSe ofvan, s. s. 135, 151. inser man emellertid, att hertigen ej såg honom med blida ögon och därför ej hade något emot att bereda honom ett obehag. Det uppdrag, i hvilket han förmodades ha kommit, var ju ock sådant, att hertigen ej kunde vara angelägen om att få sig detsamma delgifvet. Att döma af registraturet har denne ej heller förr än i slutet af maj gifvit befallningTänkesedel för Joakim Scheel. H. K. R. den 26 maj. Före denna dag finnes i registraturet ej någon skrifvelse med befallning om Laskys befordring. om hans befordrande till Nyköping, där underhandlingarna denna gång skulle äga rum.

Då Lasky i början af juni anländt hit, hade han tillbragt öfver tre veckor i Sverige och var därför angelägen om att snarast möjligt få vända åter, helst han hade konungens befallning att skyndaSe kreditivet för Lasky. Eigentl. Bericht., — för att vinna tid ville han muntligen framställa sitt uppdrag, men hertigen, som hade ett motsatt intresse, yrkade, att förhandlingarna skulle ske skriftligen; i afsikt att ge uttryck åt sitt misstroende anhöll han ock om kreditiv och instruktionInstruktionen dat. Warschau den 2 maj finnes i Sigismunds Tyska reg. i original. Han ville, såsom han uttryckte sig, öfvertyga sig om att konungen med egen hand underskrifvit dem. Någon audiens förklarade han sig ej kunna ge, emedan han vore förhindrad af en ögonsjukdom.Meddelandet gjordes Lasky genom en ”sedel”, som sändes i hertigens namn. Eigentl. Bericht. bl. A. 2. Då polska legationen 1596 besökte Sverige, angreps hertigen också af en ögonsjukdom. Hist. Tidskr. 1886, sid. 98.

Lasky måste ock, ehuru ej utan invändningEigentl. Bericht, bl. A. 3. A. J. Messenius uppgifver bl. 467, att Lasky skulle svarat ”spotskeligen,”; denna uppgift bestyrkes ej af anf. Eigentl. Bericht., finna sig i att underhandla på det af hertigen föreslagna, vida besvärligare och mer tidsödande sättet. Den 10 juni öfverlämnade han sitt kreditivUtom anmälan af Lasky såsom sändebud innehöll kreditivet tilkännagifvande om anledningen till hans beskickning. Han skulle begära, att flottan med det allra första sändes till Danzig, så att den var där senast den 31 maj g. st. Ibid. bl. A. 4. — instruktionen behöll han visserligen — men för att underhandlingarna skulle komma i gång lämnade han samtidigt hertigen en skriftlig framställning af sitt uppdrag.

Däri tillkännagafs, att konungen, sedan han på vederbörligt sätt erhållit polska och lithauiska ständernas samtycke, anträdt resan till fäderneslandetLasky uppgaf, att Sigismund den 10 maj n. st. anträdt hemresan. Ibid.

bl. B.! Jfr ofvan, sid. 144., hvarför hertigen enligt sitt i Upsala gifna löfte uppmanades att ställa ett tillräckligt antal skepp (30 st.) till konungens disposition och laga så, att de med det allra förstaI kreditivet angafs 31 maj. Jfr ofvan. voro i Danzig, där konungen ärnade gå ombord. Därjämte lämnades åtskilliga föreskrifter om besättningen, skeppens bestyckning och proviantering m. m.So begeren ihre König: Maiest: gnedigst, das auff solche Schiffe nicht mehr Volks, als das sie gebürlicher massen können besetzet, verwahret und geregieret bleiben, — Nemlich alleine, etzlich hundert Soldaten, welche mit guten Kleidern und Wehren versorget sein sollen, darzu auff einem jeden Schiffe gute Schwedische Capiteynen, von ihrer König: Maiest: geschwornen dienern und underthanen, so wol auch gute Schiffers Stewr und Bossleute. Eigentl. Bericht., bl. B. 2. I ena såväl som i andra afseendet voro fordringarna synnerligen hofsamma, för att hertigen ej skulle få någon anledning att söka undanflykter i svårigheten att bringa flottan i ordning. Lasky kunde ock meddela, att det var åt honom konungen anförtrott att föra skeppen till den angifna bestämmelseorten.

Som vi veta, hade både hertigen och ständerna i sina skrifvelser från Upsala till konungen lagt stor vikt vid att denne afgåfve en skriftlig försäkran, att han skulle respektera lagen och ständernas beslut, men något svar å dessa skrifvelser medförde ej Lasky. Han intygade blott i allmänna ordalag, att konungen skulle komma som en mild och fredsälskande furste

i afsikt att med lagliga medel återställa lugn och ordning i landet.Dann ihre König: Maiest: als ein friedliebender sittsamer Herr und König, nicht mit gewalt, wie man ausgesprenget, in ihr Vaterland zu kommen und alles was unrichtig, durch Rechtliche mittel und wege auffzuheben und beyzulegen, gnedigst gesonnen. Eigentl. Bericht., bl. , B. 2. För öfrigt hade han nu, som vid första besöket, åtskilliga “erinringar“ att göra hertigen. Så besvärade han sig öfver att fångarna ej blifvit lösgifna. Det var konungens allvarliga bud och befallning, att de personer, både män och kvinnor, som blifvit tagna i fängsligt förvar i Kalmar, Finland och annorstädes, ofördröjligen lösgåfvos eller erhöllo friheten mot borgen. Tillika yrkade han, att Klas Bjelke skulle förordnas till ståthållare i Stockholm samt att borgmästare och råd därstädes, som degraderats, ånyo skulle få träda i utöfning af sina ämbeten.Ibid., bl. B. 2 f.

Slutligen riktades en uppmaning till hertigen att bättre än förut ställa sig konungens vilja till efterrättelse. Endast om han det gjorde, kunde vänskap och förtroende återställas, ovilja och missförstånd undanrödjas. I tydliga ordalag framhölls, att det var på hertigen och på honom allena, det berodde, om konungen skulle komma som vän eller fiende, om landet skulle få fred eller blifva hemsökt med krig och örlig.Bitte derohalben, E: F: G: wollen sich ihres lieben Vaterlandes erbarmen, dieweil solches in keines andern, allein in E: F: G: hand, in E: F: G: gewalt stehet und beruhet, Tu es Illustrissime Princeps, qui potes salvare Israel, tu es Illustrissime Princeps, qui potes pacatam atque tranquillam reddere patriam. Ibid., bl. B. 3.

Det har sitt intresse att taga del af denna skrifvelse såsom varande ett ultimatum från konungens sida. Tydligen ville han pröfva, om hertigen skulle våga kvarhålla flottan, då han genom sitt befullmäktigade sändebud påfordrade densamma och redan anträdt hemfärden. Af det sätt, hvarpå hertigen förhöll sig i denna sak, berodde strängheten af det straff, som skulle påläggas honom. Om utgången af expeditionen tvekade ej konungen och hans anhängare; de synas blott ha befarat, att hertigen skulle lyckas undkomma, och vidtogo i syfte att hindra detta åtskilliga åtgärder.

Hertigen fann Laskys uppdrag “misstänkt och vidtutseende“, särskildt emedan konungen ej med “ett ord“ besvarat skrifvelserna från Upsala. Innan han gaf Lasky något svar å framställningen, sökte han därför åvägabringa ett formligt förhör med honom, i det han till honom öfverlämnade en skrifvelse med åtskilliga frågopunkter, ejmindre än åtta till antalet. I dessa begärde han med anledning af det åt Lasky lämnade uppdraget att föra flottan till Danzig först och främst få veta, om konungen ärnade hålla sin ed och således ej använda andra i rikets tjänst än sådana, som voro med ständerna eniga i religionen.Lasky var katolik. Han sporde, om det vore med samma ed öfverensstämmande, att de finska upprorsmakarna, som farit så våldsamt fram, lämnades ostraffade. Vidare besvärade han sig öfver konungens rustningar och frågade, huru de läto förena sig med dennes försäkringar om fredliga afsikter. Han hade anledning tvifla därpå, då den af ständerna påfordrade försäkringen

uteblifvit, då konungen förbjudit tillförseln på Sverige och genom utsända kapare “antastade“ svenska skepp, då han i sjöstäderna låtit belägga svenska varor med beslag och då han gifvit finnarne befallning att hålla sig redo till en fientlig påhälsning i Sverige o. s. v.Eigentl. Bericht., bl. B. 4.

I första uppbrusningen sade han sig ej vilja afgifva något formligt svar, förrän han af Lasky erhållit tillfredsställande förklaring å dessa punkter. Men snart kom han på andra tankar. Redan följande dagDen 12 juni. Ibid. bl. C. var han färdig med och lät tillställa Lasky ett utförligt svar å dennes uppdrag. Han förklarade sig däri vara villig att, såsom han lofvat i Upsala, afsända flottan, men förrän detta kunde ske, måste han, såsom han vid samma tillfälle framhållit, hafva inhämtat ständernas mening, hvarför Lasky uppmanades följa med till Vadstena, där ständerna börjat samlas. Det var ej med rikets värdighet enligt, att flottan sändes på det sätt, som föreslagits, så illa utrustad och med så ringa folk. Hon var värd en “märkelig summa“ och tillhörde rikets regalier.“Weil aber das Reich so eine stattliche Armada, die auff eine merckliche Summa zuschätzen, auch ein theil des Reichs Regalien ist” — — Ibid. bl. C. 2. Ej heller kunde hon anförtros åt en främling, då i riket funnos män, hvilka kunde öfvertaga befälet.

Att Klas Bjelke insattes som ståthållare i Stockholm, sade han sig ej hafva något emot, om de förutvarande ståthållarna bibehöllos i sina ämbeten och Bjelke förenade sig med ständerna om hvad som beslutats i Arboga, Stockholm och senast i Upsala. Borgmästare och råd i hufvudstaden hade ej blifvit afsatta, utan de hade självfva gjort sig ovärdiga att utöfva sin myndighet, emedan de ej uppfyllt sina

plikter.De hade bl. a. ej redovisat för uppbörden. Se ofvan, sid. 153. Angående fångarna hade han gifvit svar i Upsala; de kunde ej lösgifvas, förrän konungen gått i borgen för dem eller själf anländt till riket.Eigentl. Bericht., bl. C. ff.

Hertigen syftade otvifvelaktigt att genom dessa båda skrifvelser gifva underhandlingarna en bredare basis för att dymedels kunna draga ut på tiden, tills riksråden kommit tillstädes och ständerna hunnit samlas. Lasky insåg detta, ty i det svar, han afgaf, förklarade han med anledning af den förstnämnda skrifvelsen, att han ej kunde inlåta sig på något genmäle, emedan han af konungen blifvit förbjuden att med fursten begynna någon “disputats“, vare sig skriftligen eller muntligen. Han erinrade ock om att han enligt kreditivet hade att fordra skyndsamt svar, och framhöll, att han, om det vägrades, skulle vända åter utan sådant med inläggande af högtidlig protest. Om meningen vore, att den sistnämnda skrifvelsen skulle utgöra svar å hans beskickning, bad han att ofördröjligen blifva befordrad till Stockholm och där erhålla ett fartyg för återfärden. Till Vadstena kunde han ej begifva sig, emedan det ej ingick i hans uppdrag. Någon skrifvelse till ständerna medförde han ej, och något svar af dem hvarken han behöfde eller ville mottaga.Ibid. bl. C. 4 f.

Häremot invände hertigen, som tydligen fann sig obehagligt berörd af hotet om protesten, att hans mening ej varit att gifva anledning till något “disputerande“ eller någon “vidlyftighet“, men, såsom han redan framhållit, kunde han ej gifva något definitivt svar å framställningen, förrän ständerna blifvit tillsporda. Om Lasky ej ville följa med till Vadstena, kunde han dröja i Nyköping 5 à 6 dagar, inom hvilken tid han (hertigen) skulle kunna hinna vara åter efter att hafva hört ständerna.Ibid. bl. D. f. I en senare skrifvelse upprepade hertigen detta förslag, hvarjämte han framhöll, att flottan ej så snart kunde bli färdig och att det vore bättre för honom att medföra ett bestämdt svar, äfven om det skulle dröja några dagar, än att vända åter utan sådant.Ibid. bl. D. 3. Lasky var emellertid obeveklig. Med tillfredsställelse såg han, att hertigen råkat i trångmål, och afvisade därför alla förslag med erinring, att han ej ägde rätt dröja längre, och hotade att inlägga sin protest.Ibid. bl. E.

Slutligen, det var den 16 juni, förklarade hertigen, att han ej längre ville hindra afresan, då Lasky så hårdt “trängde på“ sitt afsked; men ställningen hade nu ändrats till hertigens förmån, i det att både Nils GyllenstjernaEnligt Fryxell skall hertigen hafva sändt en hofjunkare med båt till Fogelvik och låtit hämta Nils Gyllenstjerna. Fryxell IV, sid. 218. och Klas Bjelke anländt till Nyköping och äfven några af adeln hade infunnit sig.Eigentl. Bericht., bl. E. 2. Till dessa hänsköt nu hertigen frågan om flottan och underrättade Lasky, att han ej hade något emot dess afsändande — den 15 juli skulle den vara i Danzig — om nämnda ständer gåfve sitt samtycke därtill. Så blef hertigen ändock, trots Laskys försök att hindra det, i tillfälle att söka skydd bakom

ständerna och bland dem Klas Bjelke. I skrifvelsen framhölls särskildt, att hans samtycke var nödvändigt, men innan det kunde inhämtas, fordrades, att Bjelke skulle fullkomligen förklara sig, om han ville förena sig med hertigen och ständerna.Hertigen omnämner, att Klas Bjelke *ännu* ej fullkomligt förklarat sig, hvaraf framgår, att underhandlingar med honom pågingo. Om dessa förhandlingar lämna källorna ej någon närmare upplysning. Hertigen lät därmed Lasky förstå, att följden, om han vidhölle sin fordran att ofördröjligen erhålla afsked, skulle bli den, att Klas BjelkeAls dan wollen ihre F: G: mit denselbigen sich dieser sachen halben besprechen, so baldt als gedachter Claus Bielcke sich erkleret hat, wie dann ihre F: G: von stundan desshalben ihn wollen beschicken lassen. Ibid. bl. E. 2. måste afgifva den af hertigen fordrade förklaringen och dymedels tvingas öfver på dennes sida.

Karl uppställde emellertid äfven några villkor, som Lasky borde uppfylla för att hans anhållan om flottan omedelbart skulle kunna bifallas. Till dessa hörde, att denne på Kgl. M:ts vägnar och på egen tro och lofven försäkrade, att alla rustningar komme att inställas och att konungen vid sin ankomst ej skulle företaga något fientligt mot riket utan bilägga alla tvister på laglig väg. Han skulle ofördröjligen skrifva till finnarne och å Kgl. M:ts vägnar uppmana dem att begifva sig hem hvar och en till sitt samt upphöra med borgläger och andra olagliga skatter. Äfvenledes skulle han skrifva till Jöran PosseJöran Nilsson Posse till Sjögerås, se nedan. Han hade redan 1596 fått befallning att hafva krigsfolk samladt till konungens hemkomst. Hist. Tidskr. 1885, sid. 73. och hans anhang, till ridderskapet och adeln samt till borgmästare och råd i Stockholm, att de afstode från all ovilja mot fursten och erkändehonom som riksföreståndare tills konungen kommit åter. Af konungen skulle han söka utverka, att denne afläte skrifvelser till Sveriges ständer af nämnda innehåll samt att de sändebud, som han (hertigen) stode i begrepp att å egna och ständernas vägnar afsända till konungen, af denne erhölle fri och säker lejd. Erhölle han "kategoriskt" svar å dessa punkter, sade han sig ej längre vilja hindra afresan.Eigentl. Bericht., bl. E. 3.

Med anledning af denna skrifvelse erinrade Lasky ännu en gång om, att han ej ägde inlåta sig på något "disputerande", samt att han ej kunde dröja längre. Han hoppades, att Nils Gyllenstjerna och Klas Bjelke, både hvad flottan och andra angelägenheter vidkomme, skulle förhålla sig som Kgl. M:ts trogna undersåtar, och i ungefär samma ordalag som förut betygade han, att konungen skulle komma i fredliga afsikter. Med afseende på Jöran Posse, finnarne och Stockholms stad afgaf han den förklaring, att han säkert visste, att konungen aldrig befallt eller komme att befalla dem eller någon annan i riket att företaga något "våldsamt eller upproriskt". Den af hertigen begärda lejden fann han öfverflödig, emedan hans herre såväl som hvarje annan "potentat" ej vägrade sändebud, äfven om de tillhörde "barbariska folk", fritt tillträde.Ibid. bl. E. 3 f.

Efter att ha emottagit detta svar, insåg hertigen, att han ej skulle kunna förmå Lasky att stanna längre. Han lät därför underrätta honom, att han skulle tillställa honom kreditiv och skrifvelse till konungen, men såsom han förut förklarat, kunde han ej gifva något bestämdt svar utan ämnade låta det bero vid det, som redan afgifvits.Se ofvan, sid. 166. Till detta hänvisade han ock i skrifvelsenHan omnämner däri, att kreditiv dat. Warschau den 2 maj kommit honom till handa den 10 juni. till konungen, sägande sig ej ha kunnat ge annat eller fullkomligare, emedan Lasky ej velat dröja, tills ständerna blifvit hörda. Flottan kunde ej sändas på den af sändebudet angifna tiden, emedan befallningen därom blifvit honom delgifven några dagar efter den 31 maj och emedan skeppen ej voro färdigrustade.Eigentl. Bericht., bl. F. 2 f. Med detta besked lämnade Lasky Nyköping den 17 juni.

*

Med stor otålighet hade hertigen sett sig uppehållen i Nyköping.

I Västergötland hade oroligheter utbrutit under ledning af Jöran Nilsson PosseEnl. ett hertigens bref till Anders Lindersson bestodo oroligheterna däri, att Jöran Posse med några flera af västgötaadeln hållit "samkväm" och låtit uppläsa ett bref, som utgafs vara skrifvet af konungen men sannolikt härrörde från de afvikna rådsherrarna, samt uppfordrat västgöta ryttare och haft dem att med uppräckta fingrar svärja, att de ville förfölja fursten. H. K. R. den 13 juni 1598., och från FinlandFinnarna hade församlat sig i Helsingfors och Åbo och ämnade därifrån begifva sig öfver till Sverige. Karl till gemene man i Upland. H. K. R. den 14 juni 1598. ingingo alltjämt oroande

underrättelser, hvarför hertigen önskade att snarast möjligt börja och afsluta förhandlingarna med ständerna; omedelbart efter Laskys afresa skyndade han därför till Vadstena.

Redan den 12 juniEigentl. Bericht., bl. C. hade ständerna börjat samlas här, men då Karl anlände, voro de långt ifrån fulltaligt tillstädes. Af adeln hade många stannat hemma, särskildt gäller detta om västgötaadeln, som i följd af angifna orsak till större delen uteblifvit. I ständernas namn aflät Karl därför efter ankomsten en skrifvelseH. K. R. den 19 juni 1598. Han hade, innan han lämnade Nyköping, själf skrifvit till Jöran Posse och adeln i Västergötland. H. K. R. den 17 juni 1598. till Jöran Posse och hans “anhang“, att de skyndsamt skulle begifva sig till Vadstena. Samtidigt afsände han en ny anmaning till Hogenskild BjelkeH. K. R. den 19 juni 1598., men ehuru denne kallats vid äfventyr “att blifva aktad och hållen som de afvikne“, om han uteblef, stannade han hemma.

Ändtligen kunde förhandlingarna börja. Axel Lejonhufvud tackade ständerna för det de hörsammat kallelsenMemorial öfver det som på herredagen i Vadstena förhandlades. Bland riksdagsacta 1598., och det svar, Lasky erhållit, blef för dem uppläst. Därefter lät hertigen delgifva dem sin proposition.

I första punkten meddelades, att H. F. N. lofvat Lasky att å egna och ständernas vägnar sända konungen en legation, så snart fri och säker lejd blifvit utlofvad, hvarför ständerna uppmanades att namngifva de personer, som kunde utföra densamma. I punkt 2 uppmanades ständerna att yttra sig om den skrifvelseOm denna skrifvelse se nedan. till konungen, som hertigen uppsatt, samt tillkännagifva, om de ville i sitt namn aflåta densamma. I punkt 3 tillspordes de, om de ej ville skrifva till ridderskapet, adeln och krigsbefälet i Västergötland samt andra landsändar, “där såbehöfdes“, och uppmana dem afstå ifrån sin “upproriska handel“ samt infinna sig i Vadstena allra senast följande måndag för att där svara för sitt tilltag. Vidare begärde han få veta, om han, för den händelse nämnda personer ej infunne sig, skulle “sätta all befordring af Kgl. Maj:ts hemresa tillbaka“ och med krigsfolk draga åstad “sådant deras öfvermod och myteri att stilla“. Då “mesta parten“ af adeln gjort sig redo att draga emot konungen, spordes, — i punkt 4 — om ej adeln i Västergötland, Östergötland och SmålandAdeln i dessa landskap synes ha beslutat att på egen hand begifva sig till Kalmar och där sluta sig till konungen. Detta ville hertigen hindra. Då Sigismund första gången besökte sitt fädernesland, hade Klas Fleming förfarit på ett liknande sätt, i det han utan att sluta sig till hertigen med flottan seglade till Danzig. Boëthius a. a., sid. 62. borde åläggas att möta H. F. N. i Kalmar den 15 juli. I 5:te och sista punkten frågades ständerna, om de i enlighet med hvad som förut blifvit öfverenskommet ville hjälpa till att förhindra och afvärja de försök, som medan H. F. N. var i Kalmar till äfventyrs kunde göras af de otrogna rådsherrarna att bringa den “påbegynta handelnNämligen hertigens resa till Kalmar för att möta konungen. om intet“.Hertigens punkter dat. den 22 juni 1598. Riksdagsacta 1598.

Ständernas svar å dessa punkter utföllo på ett för hertigen i det hela gynnsamt sätt. Medlemmarna i legationen öfverlämnades det åt honom att utse. Adeln framhöll blott, att inga för konungen misshagliga personer borde sändas, och då enligt dess mening något öfverflöd på dylika personer ej fanns, borde först och främst Klas BjelkeSåsom ytterligare skäl anförde adeln, ”att han seg till H. F. N. och stenderna på nytt föreniged hafver”. Adelns svar, se nedan, hvaraf framgår, att hans förening redan ägt rum. Närmare om dess innebörd och sättet, hvarpå den skedde, är ej bekant. ifrågakomma. Prästerna föreslogo utom honom äfven Erik Bjelke, Jöran Eriksson och Hans Eriksson samt några andra adelsmän af hvart landskap. Borgerskapets ombud öfverlämnade denna sak helt och hållet åt hertigen utan att göra något uttalande om personerna, men lade stor vikt vid att legationen blef afsänd såsom varande ett medel att stämma honom nådigt. Skrifvelsen till konungen godkändesAdeln fann däri intet annat vara förmäldt än de sannfärdiga omständigheter, som sig nu till K. M:ts och rikets skada förlöpa. Adelns svar., och ständerna lofvade att aflåta en skrifvelse af samma innehåll. Om tredje punkten voro meningarna däremot delade. Borgerskapet ansåg den däri föreslagna skrifvelsen olämplig, emedan terminen var

allt för kort; adeln höll före, att en dylik åtgärd ej kunde skada, men att det nu tillkom de sist anlända ständerna att vidtaga densamma. Hjälpte ej förmaning, borde enligt adelns såväl som borgerskapets mening de uppstudsiga

behandlas enligt Söderköpings och Arboga riksdags beslut, och förklarade sig adeln beredvillig att därvid såsom trogna svenska män vara H. F. N. behjälplig men framhöll ock vikten af att konungens hemresa ej blef förhindrad.Hertigen uppmanades att öfverväga och betänka, huruledes bägge delarna ”nödtorfteligen” skulle kunna företagas. Prästerna tillstyrkte skrifvelsen men rådde hertigen ock att i Västergötland låta uppläsa det svar, Samuel Lasky erhållit, emedan därigenom hertigens “hörsamhet“ och “välvilliga uppsåt“ mot konungen skulle ådagaläggas och de gängse ryktena, att han ville tränga undersåtarna ifrån deras ed till konungen, vederläggas. De föreslogo ock, att västgötarna *efter* det pågående mötets slut skulle besöka H. F. N. och betyga sin hörsamhet, emedan den af hertigen föreslagna tiden var för kort.

Hertigens förslag, att adeln skulle möta honom i Kalmar, gillades. I adelns svar anfördes åtskilligt om de kostnader och besvär, en dylik resa skulle förorsaka ej blott dem, som företogo resan, utan äfven för bönderna, som skulle tillhandahålla skjuts.De ville gärna förfoga sig dit, om H. F. N. ”endeligen” befann det nödvändigt. Borgerskapet förklarade i sitt svar, att inga andra (af adeln?) ”måge sigh på samme tijd och datum dijt begiffue änn de, som eens och enhelleligen äre medh K. Maj:t och H. F. N. — — — — — De som på annatt sätt veele sigh dijt begiffne — — — — — måge vara där ifrån och bliffue tillbaka.”

Samstämmigt lofvade ständerna att med gemensamma krafter motstå dem, rådsherrarna eller andra, som, medan hertigen befann sig i Kalmar, sökte åvägabringa oroligheter i landet.Adeln kunde icke tro, att de (de afvikna rådsherrarna) skulle saken så ”rasande och otillbörligen” företaga mot sitt fädernesland. Möjligheten ansågs dock icke alldeles utesluten, emedan det måste tviflas, ”hvadan och hvem”, som anstiftat oroligheterna i Västergötland. Adelns svar. Däremot berördes i intet af svaren hertigens förfrågan, om han skulle “draga ut med krigsfolket“, hvaraf framgår, att ständerna voro obenägna därför.Svaren, bland riksdagsacta, dat.: adelns den 23 juni, prästernas och städernas odat. Adelns är försedt med ett fyrtiotal underskrifter. Däribland grefve Axels, Svante Bjelkes, Magnus Brahes. Prästernas med ett tjugotal underskrifter, däribland de tre biskoparnas i Götaland.

Hertigen var ej nöjd med dessa svar utan begärde i en ny inlaga

ständernas “förbättring“ å desamma. Af denna inlaga framgår, hvilket stort misstroende han hyste mot adeln. I västgötaadelns upproriska tilltag hade han fått ett nytt bevis för att adeln var benägen att gå de afvikna rådsherrarnas ärenden och alltså göra gemensam sak med fädeneslandets fiender. Att förhindra detta ansåg han vara viktigare än t. o. m. “befrämjandet“ af konungens hemresa, hvarför hans förslag om att sända krigsfolket mot orostiftarna var fullkomligt allvarligt menadt. Då han af svaren kunde förstå, att ständerna ej skulle vilja samtycka härtill, måste han emellertid angifva andra medel till förekommande af nya stämplingar och oroligheter. I sådant syfte föreslog han, att de närvarande af adeln, som förbundit sig med dem, hvilka uteblifvit från mötet, eller misstänktes därför, skulle ställa borgen eller ock självfva vara borgesmän, att de ej skulle företaga något upproriskt, medan han var i Kalmar. Därjämte skulle de af västgötaadeln, som voro tillstädes och bevistat Jöran PossesHär nämnes som delaktig i hans stämplingar äfven Klas Arvidsson. “samkväm“, gå i god och ställa borgen för att han och hans anhängare skulle infinna sig i Kalmar och där svara inför rätta för sitt handlingssätt. Om de icke frivilligt ville bege sig dit, skulle borgesmännen vara skyldiga “leverera dem H. F. N. i händer“, eller, därest de ånyo begynte uppror, efter bästa förmåga emotstå dem och ej låta dem njuta säkerhet inom Sveriges gränser. På enahanda sätt borde de af adeln i Östergötland och Småland, som voro tillstädes, lofva hindra dem af adeln i deras landskap, som på något sätt sökte uppväcka buller, och tillhålla dem att begifva sig till Kalmar.Särskildt omnämnas Nils Nilsson till Säby, Sven Månsson till Västerby och Olof Olsson till Bottnevik af östgötaadeln och Arvid Drake, Per Jonson, Kristoffer Andersson, Johan Sparre, Klas Jonson och Johan De mornej (De Mornav) af smålandsadeln.

Då Hogenskild Bjelke ej infunnit sig eller velat förena sig med ständerna om förut fattade beslut och “tilläfventyrs ej var oskyldig“ till de afviknes stämplingar, var ock nödvändigt vidtaga ny åtgärd mot honom. I inlagan hemställdes, om han icke borde behandlas “efter som beslutet (Arboga) utvisar“, och om han skulle få vara i sitt “fria villkor“, men ständerna uppmanades att yttra sig om hvilket förfaringssätt, som borde tillämpas

mot honom, så att han ej blef i tillfälle fortsätta sina förrädiska stämplingar.

Legationen till konungen ansåg hertigen böra anförtros åt KlasBjelke, Hans Åkessön (Soop), Jöran Eriksson (Ulfsparre) samt Lubert CauerLudbert Kauer, hertigens råd. Se Hist. Tidskr. 1886, sid. 107., och till att öfverbringa brefvet till konungen föreslog han Tyke Larsson (Gyllencreutz).Hertigens inlaga med begäran om förbättring på ständernas förklaring. Vadstena den 23 juni 1598. H. K. R.

Å denna inlaga synas endast adeln och borgerskapets ombud hafva afgifvit svar.Något svar af prästerskapet finnes åtminstone ej bevaradt. De gåfvo sitt samtycke till de af hertigen namngifna personerna, men den af honom föreslagna åtgärden mot de frånvarande af adeln vann ej bifall. Adeln fann visserligen tillbörligt, att de upproriska västgötarna ställde borgen eller själfva blefvo sådan men fann det obilligt, att de skulle gå i borgen för de frånvarande, alldenstund, som det hette i svaret, ingen kunde svara för en annans handlingar, så länge denne hade sin frihet, hvilken förklaring äfven synes ha gillats af borgerskapets ombud. Dessa tillstyrkte i stället, att de, som försummat att infinna sig, skulle kallas att sända ombud till hertigen för afgifvande af förklaring, innan han afreste till Kalmar; adeln föreslog, att de skulle stämmas, och lofvade att, ifall de ej komme, vara hertigen behjälplig att exekvera det i beslutet stadgade straffet. Borgerskapet förklarade blott, att hertigen, om nämnda personer ej komme tillstädes, ändock hade “välborne herrar och gode män, som kunde alla saker med honom uträtta och fullända“.

Angående Hogenskild Bjelke voro de båda stånden ense om att han borde gifva nöjaktig förklaring och förena sig med ständerna om hvad som beslutats i Arboga och å senare hållna möten. Borgerskapet framhöll blott i allmänna ordalag tillbörligheten häraf.Städernas ödmjuka och enfaldiga svar på de punkter H. F. N. hafver ”annan gången borgerskapet föreställa låtit”. Odat. bland riksdagsacta 1598. Adeln föreslog i sitt svar, att han borde “besökas“ af en beskickning, för att “det måtte gå fogligt till“ och ej komma att heta, att han blifvit “öfverilad“. Ville han ej ingå på en förening, kunde han ej mer än någon annan “befrias från den del, som enligt handlingarna borde följa“, och lofvade adeln därvid vara biståndig.Ridderskapets förklaring på de punkter — — — — Vadstena den 24 juni. Ett fyrtiotal underskrifter, bland dem Klas Bjelke, äfven undertecknad af medlemmar af krigsbefälet och underbefälet.

Granska vi nu självfva beslutet, så skola vi finna, att det nära ansluter sig till adelns svar. Sedan i första artikeln hertigens svar till Lasky

blifvit godkändt, stadgas i den tredje i enlighet med adelns uttalande, att stämning skulle utfärdas till Jöran Posse och hans anhängare. Ifall den ej hörsammades, skulle förfaras med honom enligt Söderköpings och Arboga beslut, hvarvid ständerna lofvade göra troget bistånd. För att oroliga människor ej skulle, medan hertigen var i Kalmar, åvägabringa något vidare “obestånd“ antingen i Västergötland eller annorstädes, bestämdes att de, som voro tillstädes och sig med de andra förbundit eller misstänktes för sådan afsikt, skulle ställa borgen eller ock skriftligen förplikta sig att förhålla sig stilla. Angående dem, som försuttit mötet, blef beslutet af den lydelse, att de skulle förmanas att infinna sig i Kalmar och där svara fursten för sina handlingar.Jfr hertigens inlaga.

Emedan “fullkomlig enighet och tryggare tillförsikt, fred och rolighet“ vore af nöden, stadgade beslutet angående Hogenskild Bjelke, att en beskickning bestående af en medlem från hvarje stånd skulle sändas att af honom fordra förklaring, hvarför han söndrat sig från H. F. N. och “alla handlingar“, samt fordra bestämdt svar, om han ville godkänna de beslut, ständerna fattat efter Söderköpings riksdag, och förena sig med dem vid äfventyr för honom att, i fall han vägrade godvilligt afgifva förklaring, svara för följderna.

I enlighet med hertigens önskan bestämdes ock trots adelns visade obenägenhet, att densamma skulle den 15 juli vara Sigismund till mötes i Kalmar och i så måtto visa Kogl. Maj:t och Kronan sin rättrådiga tjänst, “emedan“, som det hette, “alla Sveriges trogna innebyggare på eds och trohets vägnar voro pliktiga H. K. M:t ett troget bistånd därutinnan göra, att H. K. M:t komme uti sitt arfkonungarike, en mild, trygger och trogen konung“.Jfr prästernas svar.

Till sist innehöll beslutet en af ständerna gifven förpliktelse att med gemensamma krafter motstå och bekämpa de

afvikna rådsherrarna, ifall de ville anstifta något “upproriskt eller bullersamt“ i riket, helst orsaken till oroligheterna i Västergötland var “tvifvelaktig“ och af en deras “sedel“ framgick, att de gärna önskade, det konungen med krigshär “oförsumligen“ måtte komma in i riket. Äfven riktades en uppmaning till hertigen att till förekommande af stämplingar från deras sida “alla saker nödtorfteligen förse och med rättrådige trogne män i alla landsändar beställa“.

I beslutet ingick ock, att den många gånger beslutade ochafhandlade legationen till konungen skulle bringas till utförande.Af Klas Bjelke, biskopen i Skara, (i stället för Hans Åkesson) Jöran Eriksson och Lubert Cauer. Adeln hade i sitt senare svarAdelns första svar. Äfven borgerskapet hade i sitt första svar framhållit vikten däraf. särskildt yrkat, att den utan dröjsmål skulle afsändas, men hertigen finnes ej hafva vidtagit någon åtgärd för beslutets verkställande i denna del; det vill nästan synas, som om han för skenets skull ånyo upptagit denna fråga och låtit ständerna utse personer. Någon legation till konungen blef ej heller efter Vadstena möte afsänd. Däremot försummade han ej att låta “besöka“ Hogenskild Bjelke. Enligt beslutet skulle beskickningen till honom bestå af ett ombud för hvarje stånd, för att göra den mer imponerande ökade hertigen antalet till sju.Svante Bjelke till Kråkerum, Hans Eriksson till Broxvik, mäster Peder Jonæ i Wäxiö, Tyke Larsson till Viby, Anders Svensson till Ekna, Måns Nilsson och Torbjörn Torbjörnsson. Hertigens instruktion dat. Vadstena den 26 juni, riksdagsacta.

Enligt den af hertigen affattade instruktionen skulle de utskickade affordra Hogenskild fullkomlig försäkring under egen “hand och segel“ , och om han vägrade afgifva sådan låta honom veta, hvad han enligt beslutet hade att vänta. Hogenskild erinrade väl om att han “i sin långsamma plåga“ hade “nogsam och laglig undskyllan“ men för att slippa från sådana “hårda och onådiga“ beskyllningar, som hertigen framställt, och för att icke blifva misstänkt hos “de gode herrar och män af riksens ständer“Kop. af Hogenskild Bjelkes försäkring dat. den 28 juni 1598, bland riksdagsacta. afgaf han den äskade försäkringen, ehuru i ordalag, som tydligen bevisade, att han nödd och tvungen gjorde det; och väl kunde orden, att han ville “vara och blifva ens“ med ständerna “uti alla lagliga föregångne samtyckte handlingar“, uti allt det, som lände konungen och fäderneslandet “till nytta och långligit bestånd“Hist. Bibl. II, sid. 340., tolkas på mer än ett sätt. Hertigen lät emellertid denna gång udda vara jämt, han gaf Hogenskild t. o. m. ett försvarsbref, att han fortfarande utan intrång skulle få innehafva sina förläningar.Ibid, sid. 341. Samdräkten mellan dessa båda män var därmed återställd men endast till det yttre, innerst fanns den gamla motsatsen kvar, och det dröjde ej länge, innan den ånyo framträdde, skarpare än någonsin.

Från Vadstena begaf sig hertigen till Stockholm. Hans afsikt var att därifrån med flottan segla till Kalmar och att, om den begärdaförsäkringen från konungen ankom, möta honom, men då han anlände till hufvudstaden, erhöll han så oroande underrättelser om Arvid Eriksson och finnarnes förehafvande, att han med allvar tänkte på att segla till Finland i stället för till Kalmar, men vid de ständermöten, som i juli månad höllos i Stockholm och hvarvid bekräftelser å Vadstena mötes beslut afgåfvos, framträdde en tydlig obenägenhet mot den finska expeditionen

Det första af dessa möten hölls med Stockholms borgerskap den 11 juli. Utan svårighet förenade det sig om Vadstena beslutStockholms innebyggares svar, dat. den 11 juli 1598 bland riksdagsacta 1598., och äfven den segslitna borgmästarfrågan blef nu fullständigt löst, i det enligt hertigens önskan nya borgmästare valdes.Nils Eriksson, Mårten Olsson och Herman Andersson. Ibid. Angående den finska expeditionen blef svaret däremot undvikande. Man öfverlämnade åt H. F. N. att därom besluta.

Liknande blef utgången vid de möten, som några dagar senare höllos med ständerna från Västmanland och Upland, hvilka i enlighet med Karls bref kallats till Stockholm. Vadstena mötesbeslut godkändes och bekräftades, men någon expedition till Finland tillrådde de ej.

Äfven i Västergötland undertecknades beslutet af dem, som uteblifvit från mötet. Där höll Axel Lejonhufvud ett möte i Herrljunga med angifna resultat, och därmed var den hotande söndringen åtminstone till det yttre bilagd.

Så hade Karl samlat ständerna kring ett nytt beslut och denna gång så till vida fullständigare än förut, som

samtliga i Sverige kvarvarande rådsherrar anslutit sig. Enigheten i Sverige var därmed återställd. Ett vittnesbörd härom fick konungen i den skrifvelseDen var undertecknad af bl. andra äfven af Hogenskild och Klas Bjelke. Nu såsom i skrifvelsen från Upsala togo ständerna hertig Karl i försvar för de många beskyllningar, som blifvit framställda mot honom; de betygade, att han ej anmodat dem om något, som var emot den ”trygghet och trohetsed”, som H. F. N. och de samtlige svurit Kgl. Maj:t. De försäkrade, att hertigen gärna omedelbart skulle sändt flottan, men dels kunde skeppen ej så snart blifva utrustade, dels hade från åtskilliga platser ingått många sällsamma tidender, att han (Sigismund) skulle framställt många beskyllningar mot H. F. N., låtit samla och uppbåda krigsfolk och beställa skepp, förbjudit tillförseln på Sverige, uppfordrat finnarne till angrepp mot fäderneslandet, hvarför riksens ständer funnit mycket betänkligt att skicka flottan. De bådo därför underdånigt och ödmjukt, att han snarast möjligt skulle sända sin kungliga nådiga försäkran, att han ville komma till samtliga ständer som en fredlig, trygg och trogen svensk konung. Skrifvelsen dat. Wadstena den 28 juni 1598. Riksdagsacta. Redan den 13 juni hade Karl uppsatt en liknande skrifvelse men i eget namn. H. K. R., som

sändes honom med Tyke Larsson, och däri fick Sigismund sig äfven delgifvet, hvilka villkor han hade att uppfylla för att blifva mottagen med skyldig underdånighet och lydnad. En försäkring — en kraftig sådan — att han kom i fredliga afsikter och skulle afskeda det främmande krigsfolket var, hvad som fordrades af honom. Denna fordran var oeftergiflig, uppfyllandet däraf kräfdes af hela svenska folket med hertig Karl i spetsen. Ställningen påminde om den vid kröningen 1594; skillnaden var blott den, att då gällde det Sveriges krona, nu gällde det svenska folkets trohet. Tydligt framgick det af den handling, som benämnes Vadstena förening. “Emedan fast sällsynt“, heter det där, “i detta vårt kära fäderneslаnd i denna tid med alla saker tillstår och fara är, att af sådant ämne stor förändring både i andlig och världslig måtto tillstunda kan, där svenska män icke i tid låta upp ögonen, hafva vi oss härmed sammansatt, förknippat och förbundit, att hvar något fientligt eller våldsamt af hvem det vara må, högre eller lägre, mot oss företages, så att man saken med slag och icke med lag emot oss utföra vill, då skall den ene med den andre våga lif, gods och allt, hvad vi i denna världen kärast hafva, för att sådant afvärja, så att vi hvarken med godo eller ondo skola låta afsöndra oss från hvarandra, utan fast och stadigt in i vårt yttersta vidhålla, hvad i Söderköping, Arboga, Stockholm, Upsala och här beslutet är. Den af oss som härifrån affaller skall aktas som en lagvunnen och äreförgäten skälm, som icke värdig är att med någon ärlig man öfver disk och duk sitta, och såsom en uppenbar fiende och rikets förrädare“.Föreningen dat. den 27 juni 1598. Palmskiöldska samlingen I:9.
Citatet enligt Ill. Sv. Hist. III, 414.

Vadstena förening, det kanske viktigaste resultatet af det där hållna mötet, betecknar fullbordandet af det verk, som Karl började i Arboga.

Hela svenska folket stod samladt kring Söderköpings beslut med skyldighet att vid upprätthållandet och försvaret däraf våga lif, gods och allt. Genom en rad af riksdagsbeslut hade Karl gjort bandet mellan sig och ständerna och mellan dessa allt starkare. Med en ihärdighet och konsekvens, som måste väcka beundran, och en viljekraft, som undanröjde alla hinder, hade han tillämpat sitt politiska system. Sigismunds förutsägelse, att svenska folket ej skulle veta ordet af, förrän det befann sig i vapen mot sin lagkrönte konung, hade gått i fullbordan, men orsaken härtill var att söka ej hos hertig eller ständer utan hos Sigismund själf, som genom sina förvända och lagstridiga åtgärder

drifvit undersåtarna till det ena steget efter det andra. Af honom själf berodde det nu, om han skulle blifva mottagen som vän eller fiende. Till sin egen olycka valde han det senare. Han föredrog “slag framför lag“, men det visade sig, när afgörandets stund var inne, att lagen betydde mer. Emot hertig Karl och hans skara, som kämpade för lagens helgd, stod Sigismund maktlös. Det blef en kamp mellan furste- och folkmakt; af den kampens utgång berodde, om Sverige skulle blifva ett protestantiskt eller katolskt land, om folkfrihet eller furstedespotism där skulle blifva rådande. Det var ock svenska folkets första stora mandomsprof, början till dess ingripande i den sista stora religiösa brytningskampen, till dess världshistoriska roll. Att profvet utföll till dess fördel var till största delen Karls förtjänst och visar, att han grundat sitt system på en riktig princip.

*